

LEZO 19

«Lezo» 19

1999ko maiatza

Azalaren egilea: Miguel Angel Felipe Torres

Fotokonposaketa eta Inprimaketa:

antza Zirkuitu Ibilbidea, 2
20160 Lasarte-Oria

— AURKIBIDEA —

HITZAURREA	5
------------------	---

HISTORIA

- 1936ko gerra gure bailaran
JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN 7
- Lezo herriaren sorrera errealitatea ala zientzia-fikzioa?
JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN 14
- Las cosas en su sitio: El “Agur Jaunak” nació en Lezo
RAFA BANDRES 17

GIZARTEA

- Lezo herria Urruñako ikastolaren alde
JOSEBA ZABARREKO 21
- Maria Irastorza Sagarzazuren omenez
NIKOLAS ALBIZU IRASTORZA 23
- El Lezotarra Jose Mari Aierdi Zabala Presidente de la Federación de Coros de Gipuzkoa
RAFA BANDRES 25

KULTURA

- Zuberoako literatura
JOSEBA AURKENERENA 29
- A. Lartzabalen 10. heriotz-urtebetetzean. Hitzaldia
AGUSTINA PONTESTA 23

INGURUGIROA

- Inposaketa eta txikizioaren aurrean ezin etsi. Kronologia (IV)
AUTOBIAREN AURKAKO HERRI EKIMENA 51

SAIAKERA

- Sagarra bertsoaren mamia da
RAMON GUTIERREZ IZARRAKOA 59
- La historia social del euskera en Lezo
IMANOL ESNAOLA 61

• Tito Labordeta, lezoar iraultzaile bat frankisten hatzaparretan RAMON GUTIERREZ IZARRAKOA.....	67
• Euskal Inauteria gure sinismen zaharretatik ikusita ZABARREKO	70
• Lezo Toponimia (III) LANDER ZURUTUZA	77

LITERATURA

• HAUR ETA GAZTETXOEN LITERATUR LEHIAKETA 1998 LEZOKO UDAL LIBURUTEGIA	85
V. JON GARBIZU OLERKI SARIAK	
“Hortik kanpora” SANDRA PINTO PAULE.....	86
“Olentzerori” GARAIZ UGALDE PIKABEA.....	87
V. LOPE ISASTIKOA IPUIN SARIAK 1998	
“Hamar eskuko ilargia” ENERITZ ARRUTI OSANBELA.....	88
“Mikel eta Joneren txakurra” OIER SALABERRIA TREKU	89
“Jon eta Ainhoa” Naiara Arteaga Taberna	90
• Ollarra kapitain karlista eta Jaizkibel mendiko zuloa JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN.....	91
• Joxe Zelaia lezoarraren bertso-papera LANDER ZURUTUZA	97
• Marirekin solasean NIKOLAS ALBIZU IRASTORZA.....	99

HITZAURREA

Urteroko zitari huts egin gabe horra non duzuen eskuartean Lezo aldizkariaren uzta oparoa. Lehengo urteko Mendekosteetan kalera-tu genuen Lezo 18 hartatik herriaren kultur bizitza ez da gelditu, ez horixe, eta horren erakusle dituzue, besteak beste, zenbaki mardul honetako lanak. Ohi bezala alor ugari jorratu dituzte herriko idazle-ek oraingoan ere; literatura, saiakera, historia, herriaren arazoak, kultur ondarea eta beste hainbat.

Esan beharrik ez dago herriko aldizkarigintza zorioneko dagoela. Bi aldizkari ditugu herrian bakoitzak bere funtzioa duen moduan, bata urtean behin kaleratzen dena; eta bestea, berriz, hilero. Hil honetan biak bat etorri dira orain arte argitaratu zituzten zenbaki kopuruan, izan ere, hemeretzina zenbaki jarri dituzte lezoarren eskuetan bi aldizkariok. Zorionak, beraz, Orratx! eta Lezo aldizkariei.

Lerro hauen bidez, zorionak eman nahi dizkiegu, halaber, zenba-ki hau osatzeko beren lanak igorri dizkiguten herritarrei. Eskerrik asko eta bide beretik jarrai dezazuela eskatu nahi dizuegu, zuek gabe ezinezkoa izango bailitzateke aldizkari hau. Zabalik dituzue bere orriak zuen lanak argitaratzeko eta era hartara herriaren kul-tur bizitza aberasteko.

Besterik gabe goza ezazue eta atera iezaiozue ahalik eta zukurik gehiena.

Kitto

Lezo Aldizkariaren Erredakzio Batzordea

1936KO GERRA GURE BAILARAN

1 936ko uztailaren 18an piztutako matxino fazisten altxamendua garaile suertatu zen bai Araban eta bai Nafarroan, eta segituan hasi ziren atxiloketak eta afusilaketak. Ikara zen nagusi. Gipuzkoan eta Bizkaian altxamenduak porrot egin zuen. Donostian fazistak gotortu egin ziren Loiolako koartelean, eta kanpora zabaltzeko egindako porrotaren ondoren, bertan zeuden sarturik, azken erasoaren zain. Gure bailarari dagokionez, Nafarroatik hurbiltzen ari zitzaizkigun, eta fazisten aurrerapena oztopatzeko, uztailaren 21ean Endarlatsako zubia txikitu egin zuten. Denbora berean zenbait miliziano-talde Aiako Harrian eta Pikoketa aldean kokatu ziren Endarlatsako koartela eta haren osoa ikustatzeko asmoz.

Etsaia hurbil zegoen, Beorlegi jeneralaren gidaritzapean. Hauen asmoa haxe zen muga ixtea eta Donostiara iristea lehenbailehen koartelean hesiturik zeuden militar fazistei lagundu ahal izateko. Baina Bidasoa-Oiartzun aldean antolatzen ari zen erresistentziaren aurrean, bere asmoak mantsotu eta aldatu behar izan zituen. Beratik aurrera bidea moztua zegoenez, Oiartzungo mendietatik barrena saiatu zen.

Bizkaian eta Gipuzkoan fazisten altxamenduak porrot egin zuen. Milizanoek eta gudariek aurre egin zieten adore haundiz matxinatutakoein

Oiartzun hartu ondoren Beorlegiren asmoa Donostiara lehenbailehen iristekoa zen, baina Erreneriako frontea geldiarazi zuten denbora luzez.

1.- Oiartzungo Frontea

Uztailaren 23an Altzibarko lehenengo baserrietan sartu ziren Beorlegiren agindupeko soldadu erreketek-fazistak. Hurrengo egunean, uztailaren 24an hain zuzen, Ortiz de Zarate-ren tropak Endarlatsa hartu zuen. Gero eta hurbilago zeuden. 26an Aritxulegiko gaina zeharkatutako dute. Fazisten aurrerapenaren aurrean, oiartzuarrek herria hustu beharko dute, eta bertatik alde egin. 27an Oiartzunen sartu ziren eta espainiar bandera udaletxean ipini zuten. Handik aurrera Erreneria alderako bidea zabalik zukaten.

2.- Erreneriako frontea

Oiartzun hartu ondoren Beorlegiren asmoa Donostiara lehenbailehen iristekoa zen, bertako koarteleetan hesiturik zeuden fakziosoie laguntzeko. Hau dela eta Irun eta Bidasoa aldea erasotu gabe utzi zuen, muga ixtearen proiektua gerorako utziz Oiartzun hartu zuten egun berean hasiera eman zioten Erreneriako erasoari. Donostian bitartean koartelak bonbardatu egin zituzten eta egun berean, 27an hain zuzen, amore eman zuten. Beorlegik ezin izango zuen garaiz iritsi, Erreneriako frontean geldiaririk baitzegoen.

Errenteriako defentsa Perez Garmendia komandantearen eskuetan zegoen, eta Loiolako koartelen errendizioa zela eta, gizon armatu gehiago etorri zitzaion Donostia aldetik, bere lerroak indartzeko.

3.- Irungo frontea

Beorlegik ikusi zuenean Loiolako koartelak errendituak zirela eta bertakoak preso hartuak, muga ixteko asmo zaharrari ekin zion, eta honela uztailaren 28rako oso tropa handia kokatu zuen Bidasoa aldean Irun erasotzeko asmoz. Baina Irun defentsarako pronto zegoen eta Ortega izeneko buru. Santiagomendi, Santa Barbara, San Markos eta Txoritokitako gotorlekuak prest zeuden ere erasotzaile fazistei aurre egiteko. Alde batekoak eta bestekoak prest zeuden azken aginduen zain.

Anarkistek su eman zioten Iruni, fazisten tropak sartu baino lehen.

4.- Ugaldetxeko gatazka

Uztailaren 27an hasiko dira Errenteria alderako erasoetan. Fazisten tropak erreketez, goardia zibilez, karabineroz eta falangistez osatuak zeuden eta lau gudataldetan banaturik zeuden: Beorlegirena (250 gizonekin), Ortiz de Zaratarena (1.200 gizonekin). Los Arscosena (93 erreketeeekin) eta Diaz Duñabeitiarena erreketez eta falangistez osatua. Errenteriako sarreran eman zitzairen harrera beroa izan zen, erresistentzia ikaragarria alegia, eta atzera jo behar izan zuten. 28an erasoaldia errepikatu egin zen eta txiripa batez fazistek preso hartuko dute Errenteriako defentsa bere gain zuen Perez Garmendia komandantea. Egun berean okupatu egin zuten Arkale, irunerako errepidera hurbilduz. Uztailaren 31an fazisten bateriak 120 tiro zuzenduko ditu Errenterira.

5.- Bidasoaldeko gatazka

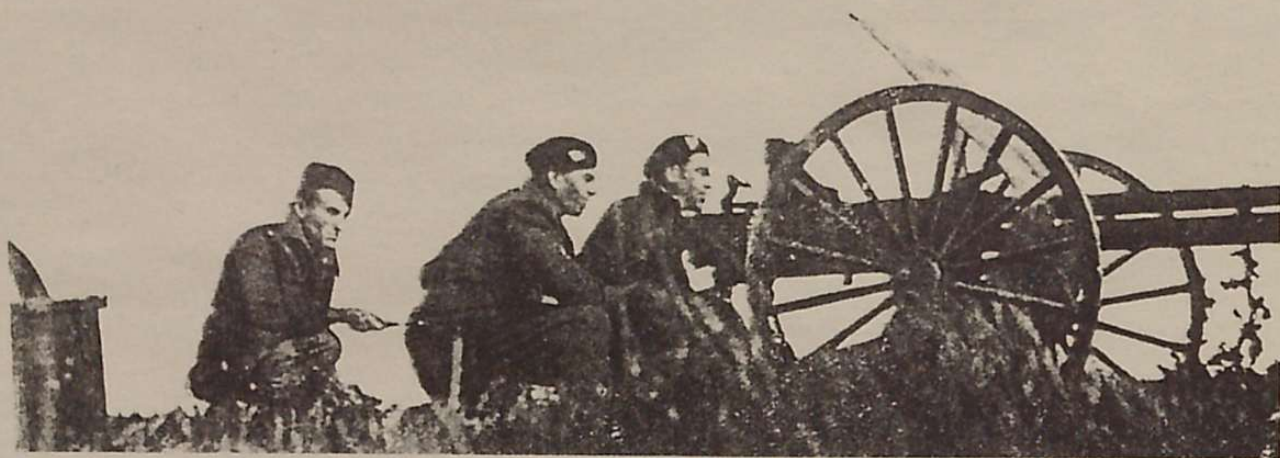
Abuztuaren 11an erasoak berrindartu ziren, eta Irun hartzeko gatazkari hasiera eman zitzaion. Bidasoaldeko defendatzaileak bi lerrotan kokatzen ziren. Lehenengoak Pikoketa-Erlaitz-Gorostiaga-Pagogaña-Endarlatsa lerroan, eta bigarrenak Elaitza eta

Zubeltzu gainetan eta Puntxasko koartelean, Bidasoa ibaiaren ertzean. Hirugarren defentsa-lerro bat San Martzialen kokatzen zen, Irundik oso hurbil. Beste aldean, fazisten bandoan, gizonen biltzeari ekin zioten, eta Beorlegiren agindupean 3.000 soldadu inguru bildu zirenean, Beorlegik erasoak agindu zuen.

Abuztuaren 11an, goizaldean Pikoketa erasotu zuten. Bertan 16 miliziano zeuden defendatzaile gisa. Bederatzi hil ziren gatazkan eta beste zazpiak afusilaturik izan ziren preso hartuak izan ondoren. Gero Gorostiaga mendixka hartu zuten. 15ean Erlaitz mendiko gotorlekuetik erasotuko dute. Gatazka ikaragarria izango da eta hildakoak ugari bi aldeetatik. Ortiz de Zarate buruzagi fazista hilik suertatuko da bertan. Baina azkenean hartu egingo dute Erlaitz. Pagogañako defendatzaileek ihesari ekingo diote atzetik harrapaturik gelditu baino lehen. Abuztuaren 19an Elaitza eta Zubeltzuko gainez nagusituko dira. Orduz geroztik Behorlegik etengabeki bonbardatu zuen Irungo hiria, eta 30ean bertako biztanleek alde egiteari ekin zioten. Irailaren 2an Puntxasko koartela okupatu zuten, 4an Behobia hartu eta zubia itxi egin zuten, 5ean Irunen sartu ziren Iparraldeko hiribidetik barrena baina hiria sutan zegoen dinamitero anarkistek su eman baitzioten fazisten eskuetan erori baino lehen. Egun berean Guadalupeko presondegitik alde egindako fazistek Hondarribia hartu zuten. Guadaupeko gotorlekua defenditzen duten 200 milizianoek alde egin zuten jaizkibelgo bidetik Lezo eta Errenteria alderantz. Lezorako bideak zabalik zeuden.

6.- 1936ko Santakrutzak Lezon

Irun eta Hondarribia eroriak ziren abuztuaren 5ean, eta zegoeneko tropa fazistak Lezo eta Errenteria aldera zihoazen Donostia hartzeko asmotan. Milizianoak eta guda-riak Jaizkibelen, Gaintxurizketan, eta Irun-Donostia errepide inguruan zeuden gotorturik, baina begi bistan zegoen defentsa arras pobrea zela, eta erasotzaileak gero eta ugariagoak, gero eta hobeto "armatuagoak". Lezok ez zuen salbaziorik. Etsaia hurbi-legi zegoen eta boteretsuegia zen. iraila zen, eta Santakrutzak gain-gainea. Lezo herriaren okupazioari buruz bibliografia handirik ez dago, baina badaukagu narrazio

Irailaren 5ean Irun eta Hondarribia hartu zituzten. Egun berean Hendaiako muga itxiarazi zuten.

zoragarri ederra hau dena kontatzen diguna: Patri Urkizuk "ZOAZTE HEMENDIK" izeneko liburuxka ederrean egiten diguna, eta bertara joko dugu Lezon gertatu zena ikusteko.

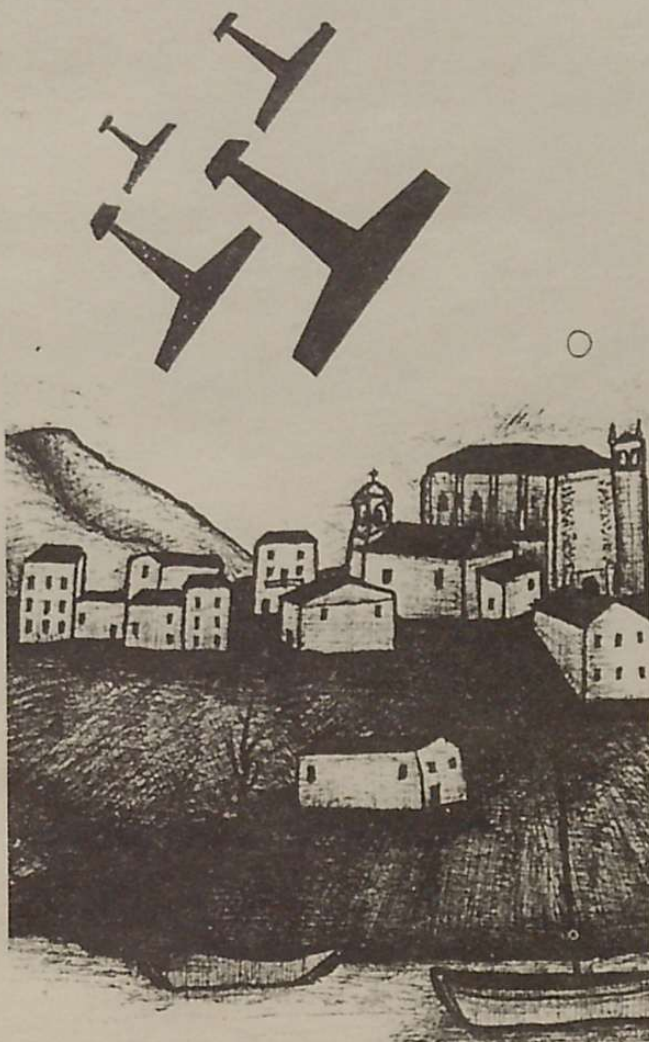
"Guk eratuak geneuzkan talde batzuk eta bai Gaintxurizketako kaxkoan, bai Jaizkibelgo punttan, Tiñeku aldean ahaleginak egin genituen egun batzuetan esku bonbekin eta guzti, tiroak ahalik eta gutxienak boteaz, eta genituen munizio eskaxak ondoen aprobatuaz Ikusia zegoen, halere, ez baziren errefuertzua iristen halako egoerak ez zezakeela luzaro iraun. Hamar egun ibili ginen astoekin eta behar genituen jan-edariekin goiti ta beheiti, egun haietan egiten zuen bero zakar sargoritsupean izerditan blai...

Bapatean azaldu ziren Darieta aldean erreketek. Haiek egindako kalteak oraindik herriak gogoan dauzka!

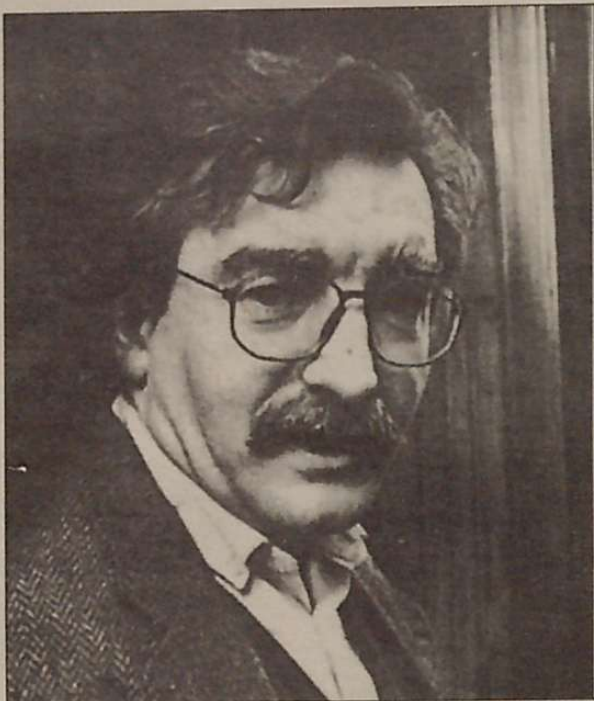
Papelera atzean bazegoen baserri txiki bat Etxetxo izenekoa, eta tiroak estazio aldean hasiak zirenez batetik eta bestetik, ariskua haundia zen. Goiz hartan Darietako nagusia joana zen azientarako inurkinen bila. Handikan zebiltzan erreketek batzuek ikusi zituzten ama eta hiru seme baserritik atera eta beste batera ihesi zihoazela. Joxe, anaia zaharrena, hamazazpi urte zituenarekin, Miren Olamartakoaren baserrira zihoazen, hemengoa baitzuen andregia. Eta kanpora orduko ama eta bi semeak hantxe hil zituzten gurdi bidean, estrata ertzean zerraldo goprutz hilak utzirik. Goardia asaltoko erreketek izan ziren hiltzaileak, eta hiltzearekin aski izan ez zutelarik puinalaz gerritik pasatu zituzten bi semeak. Garai hartan beste asko bezalaxe gerrikoan marfilexko euskal ikurrina omen zeramaten.

Felix zakar biltzaileak ekarri zituen karroan. Hura odol putzua eta sarraskia! Izugarria zen, ia ezin begiratua. Kanposantura berehala eraman zituzten eta han Olatzarreko Joxek lagundu zion lur ematen.

Goizero, Nafarroako aldetik zetozen hegazkinak gure lurretatikan pasatzen ziren pertsona eta abere guztiak izutuz. Gogora datorkit nola lehen bonbak goizeko bederatziak

"Goizero Nafarroako aldetik zetozen hegazkinak gure lurretatikan pasatzen ziren pertsona eta abere guztiak izutuz".

Patri Urkizu da Lezoko okupazioari buruz narrazio eder hau eskaintzen diguna. Oraingoz ez dago beste testurik gertaera historiko honen berri ematen diguna.

inguruan bota zituzten. Bigarrenak, abuztuaren hogeita seian bota zituztenak kaletik bere zaldiarekin eta karroarekin zihoan Felix Iglesias gixajoa, andre bat eta bi neska txiki, bata hamabi urtekoa eta bestea seikoa metrailaren bidean hartu, jo eta xoil zaurituta eritexera eraman behar izan zituzten. Haietako bat berehalaxe egin zizkioten hileta elizkizunak

Eguna argitu orduko hantxe zetozen bere zurrumbilo eta motorren orruz belarriak gortu arte, izua hezurmuinetaraino sartzen zigitelarik. Baina nola bonbardea zezaketen Jainkoaren eta Erlijioaren izenean Gurutze Santuareh herria? Konpreni ezina.

Noski, herri, jende xehea mindu, sutu eta haserretu egin zen bonba eta heriotze haiekin, agintariekin manatutakoa betetzen hasi zelarik. Orden público delakoaren izenean batzuk detenitu zituzten eta kartzelan sartu.

Eta iritsi zen Santakrutz bezpera. Ezin genion egoera hari gehiago eutsi Jaizkibelgo kaxkoan. Iñaxio Pikabeak deitu zion Joxe alpargateroari, hau orduan San Bartolomeko koartelean baitzegoen gudari talde baten buru, gorriak Gurutze Santuko Elizari su emateko prest zeudela eta lehenbailehen etortzeko. Hantxe azaldu zitzaigun laister asko autobus batean herriko plazan. Tito eta Frente Popularreko beste batzuk Udaltxeko balkoian zeuden eta esan zioten:

– Zertara etorri zarte zuek?

– Zuek ixo, goragoko ordenak ditut eta...

Banatu ziren, bada, launa gizon Txerrimuñon, Andreonen, Goiko eta Beheko Plazan. Hurrengo goizan sartu zirenean erreketek herrian zain zuten Euskera Maite baporera igo eta hantxe joan ziren Getari aldera.

Baina igande benetan triste eta tamalgarri hartaz mintza nadin.

Badakizu nola garai hartan meza oso goiz izaten zen. Guretzat ez, noski, ohituta baizkeuden. Meza ondoren mendigozialeak mendira eta arrantzaleak arrantzara joaten ginenez. Seiretarako beheko eliza bete-betea zegoen eta beti bezala atzeko partean gizonak zutik. Don Luisek izugarrizko sermoia bota zuen.

Urteroko ixtorio bera erabil zuen gaitzat Don Luisek, alegia, nola Konstantinori agertu zitzaion ospatzen egun hartan bertan zeruan gurutze haundi bat eta nola zeru-

tik jaisten zen ahots ozen batek esan zion, GUM HOC, SIGNO VINCES, seinale honekin irabaziko duzu eta jendea berotu zuen esanez erreketen bila joan behar zutela kristau onak ziren lezoar guztiek harrera ona ematera, hauek baitzekarkiketen Jaungoikoak adierazitako seinale zerutiarra.

Hantxe joan ziren bera buru, kasuilarik dotoreenarekin, Gure Bordako Klaudio zaldi eder baten gainean, herriko agintari batzuek estandarteak eta Gurutzea zeramatela aurretik, eta mutiko gazte mordoa atzetik.

Christu vincit kantari, eta ¡Viva los requetés de Navarra! ¡Viva Cristo Rey! oihuka Gaintxurizketako kazkoraino. Hemen erreketen kapitainarekin ituna, paktua egin zuten. Frentepopularrekorik herrian ez zela gelditzen aseguratze mutiko taldea han eduki zuten bahituta preso Arriaundiko baserri inguruan. Gero tirorik bota gabe jaitsi ziren. Lehendik nahiko hilik ez balitz bezala batzuei baketsuegia iruditu zitzairen inbasio hura. Zertxobait aurrera hartua zien Don Luisek, eta ikusi zuenean gu oraindik hantxe geundela Bikarioenean eta elizak zaintzen, ze mehatxua botea zeukaten anarkistek su emango ziotela goiko elizari, behekoari eta bikarioaren etxeari, eta gainera kaia ondoko arto baratza barruan gordeak zituzten jada metxak, dinamita kartutxoak, eta dena hankaz gora botatzeko behar zituztenak. Beraz, ez zebiltzan txantxetan. Nioen bezala, han ikusi gintuenean Don Luisek eliza eta bere etxea zaintzen, haserre biziz esan zigun:

– Zoazte, zoazte hemendik“

Patri Urkizuk egindako narrazio eder hau da duarik gabe Lezo herriaren okupazioari buruz egin den datu iturririk zehatzena, bakarra ez bada. Lezo ondoren Erreterria eta Pasaia hartuko dituzte, gero Hernani, Landarbaso,... eta irailaren 13an Donostian sartuko dira. Irailaren bukaera alderako ia Gipuzkoa osoa egongo da Mola fazistaren menpean. handik aurrera gertatu zena soberan eza-gutzen dugu zoritxarrez, eta gaur oraindik ari gara ordaintzen matxinada fazista haren ondorioak. Sugea hil zen baina bere pozoinak bizirik dirau.

JOSEBA ZABARREKO

Erabilitako bibliografia

- PEDRO BARRUSO.- “Verano y revolución. La Guerra Civil en Gipuzkoa” Haranburu argitalatxea (1996)
- PATRI URKIZU.- “Zoazte hemendik! 1936ko Santakruzak” Susa argitaletxea (1996)

LEZO HERRIAREN SORRERA ERREALITATEA ALA ZIENTZIA-FIKZIOA

Betidanik pentsatu du Lezo herriaren sorreraz kontatzen zitzaiguna errealitatea zela, egia bene-benetakoa. Gillermo Lazongo eta inguruko kontu horiek alegia. Liburu guztietan, artikulu guztietan gauza bera errepikatzen baitzitzaigun. Gaztelako Alfontso VIII.ak 1203. urtean, Hondarribiko herriari emandako hiri-agirian honako aipamen egiten da:

"Item dono vovis Guillelmun de Lazon et socios suos, ut sint vestri vicina". Beti pentsatu izan dugu Lazongo Gillermori jabetasunez ematen zitzaiona Lezo herria izan zela. Baten batek, (agian Leandro Silvan-ek) teoria hau plazaratu zuen, eta beste guztiok, eta neuk barne, urratutako bideari itsu-mitsuan jarraitu diogu. Lazon eta Lezo oso antzekoak direnez, aipaturiko teoria aski sinesgarria egin baitzaigu denoi.

Hauxe da aipaturiko artikuluaaren barruan eta ilustrazio grafiko gisa azaltzen den argazki adierazgarria. Bertan Irun eta uranzu zaharrak azaltzen dira. Serapio Mujikaren ustez, Uranzu, edo garai bateko Lazon, izango litzateke Gillermo Lazongori emandako lekua.

Gillermo Lazonen balizko gaskoitasuna, gaskoiek lintzurak idortzeko zerabilkiten lezoietako sistemak Lezo herri-izenarekin duen idurizko senidetasuna, eta beste hala-koak, beranduago etorriko dira. Lezon, bada gainera, Gillermo Lazonen izena daraman kalea, eta gaur lezoar guztion iritziz Gillermo Lazon izan zen nolabait, herria sortu egin zuena. Eta neu ere, oraintxe arte, uste berekoa izan nauzue. Baina ustea erdi ustela dio atsotitz zaharrak, eta arrazoi osoz gainera.

Kasualitateak ekarri zuen nire eskuetara irun eta Hondarribirako argitaratzen den *“vivir la bahía”* izeneko aldizkariaren 26. zenbakia. Zenbaki hau 1988ko urriaren 16an dataturik dago eta bere 4 orrialdean eta *Irún Medieval* izenburupean honako artikulutxo irakur daiteke:

“Arrancamos una vez más de la Carta-Puebla que Alfonso VIII de Castilla concede en 1203 a Hondarribia. En ella el monarca señala los límites geográficos del término municipal de la Villa que funda y le agrega tres entidades locales menores: Irún Lazón y Asturiaga”... el terminum de Irún, cum omnibus inde habitantibus...” “Item dono vovis Guillelmun de Lazon et socios suos, ut sint vestri vicini”.

Al principio se identificó por una similitud nominal Lazon con Lezo, pero Don Serapio Múgica habla de los “los terrenos designados con el nombre de **lezones o juncuales**” por lo que el término bien pudiera hacer referencia a la ría del Bidasoa más próxima a Fuenterrabía en donde podía vivir en 1203 Guillermo con sus socios. Luis de Uránzu identifica sin embargo la palabra lezón con la parte alta de la defensa o talud que impide el agua a los juncuales o tierras bajas ganadas al río, siendo ésta una palabra de uso secular en la ría del Bidasoa.

Parece lógico así suponer que el topónimo con el que designa la Carta-Puebla de Fuenterrabía esa entidad local esté dentro del actual término de Irún.

Por otra parte todos conocemos la doble dominación que recibía la Universidad de Irún-Uránzu (luego villa y hoy ciudad). Hemos de volver una vez más a Don Serapio Múgica quien establece que esta doble denominación parece indicar que hubo dos territorios o términos diferentes que después se unieron. Irún estaba situada en la actual parte vieja donde estuvo situada la casa-torre de Irún (después Urdanibia) mientras que Uránzu se localizaba en donde se levantaba la casa solar de este nombre (actual barrio del Pinar).

Sólo así quizá entendiéramos la terminología que utiliza la Carta-Puebla de Fuenterrabía: Irún es una colina sobre el agua y Uránzu (antes Lazón) es una elevación de terreno de menor altura rodeada de terrenos pantanosos”.

Zoritxarrez artikulua hau ez dago sinaturik, eta ez zaigu iturririk edo bibliografiarik eskaintzen, dena den Serapio Mujika eta Luis Uránzuko aipatzen zaizkigu artikuluan emandako irizpideen egiletzat. Bizpahiru aldiz irakurri dut, eta ezin dut sinistu bertan

Hipotesi hau frogatuz gero, Gillermo Lazonek ez luke zerikusirik izango Lezo herriarekin. (Lander Zurutuzaren marrazkia.)

irakurri dudana. Eta egia balitz? Eta zergatik ez? hor azaltzen digutenak bere logika dauka. Lezon/lazon/lezoi hitzak guztiz zabaldua daude Bidasoa eta Oiarsoko bailaretan, eta uraren sarrera eragozteko egin-dako ezponda edo pendi-tza adierazteko erabiltzen ditugu. Badirudi hau zela gaskoiek padurak legor-tzeko zerabilkiten meto-doa, eta prozedura honi esker lur eremu handiak lortu zituztela. Gillermo Lazongo horietako gas-koi bat izango zen. Baina irabazitako lur horiei guz-tiei lazon/lezon/lezoi hitzez deitu izan zitzaie-nez, baliteke Gillermori emandako lurak ez iza-tea gaurko Lezo herriko-ak, Irun aldeko beste lazon izeneko horiek bai-zik. Eta zergatik ez?

Hauxe horrela balitz Gillermo Lazongo ez litzateke Lezo herriaren sortzailea, eta orain arteko lezoar kronika guztiak oker leudeteke. Nik dakidanez Gillermo Lazoni buruz ez dugu bestelako aipamenik ezagutzen, beraz datu gehiago lortu arte ezin izan-go dugu inolako hipotesirik ontzat eman. Baliteke Gillermo Lazoni jabetasunez eman-dako lurak Lezokoak ez izatea, Irun aldeko beste lezoi horiek baizik. Dena den, bihar-ko historiagileek izango dute gai honi buruzko azken hitza. Bitartean zain egon edo datu berriak bilatu, besterik ezin dugu egin.

JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN

LAS COSAS EN SU SITIO: “EL AGUR, JAUNAK”, NACIO EN LEZO

El lunes, día 1 de marzo de este año de 1999, un incendio fortuito originó cuantiosos daños materiales en una Villa de Lezo, en la que desde hace unos años residían dos familias, ninguno de cuyos miembros resultó herido en el incendio. Las llamas se iniciaron por causas que, en el momento, eran desconocidas, sobre las 18,40 horas en una de las habitaciones de la planta superior del inmueble, ubicado en la Avenida de Jaizkibel nº 1. Acudieron los bomberos de Diputación, de Ventas de Irún, la Ertzaina que cortó el tráfico por dicho punto y los guardias municipales de Lezo y Errentería, que dominaron la situación, aunque tuvieron que permanecer trabajando en el tema hasta bastante tarde de la noche, y, son los que se hicieron cargo del proceso investigador, especialmente la Ertzantza.

Este incendio y la Villa en el que se produjo, han motivado traer a la actualidad un hecho sucedido en esa Villa hace más de cien años, y del que en las páginas especiales de “El Diario Vasco”, página VII, del viernes 18 de julio de 1980 se publicó en un artículo de José Luis Ansorena con el título de “El Agur Jaunak” nació en Rentería y, poniendo las cosas en su sitio, la verdad es que el “Agur Jaunak” nació en Lezo, porque nació precisamente en la Villa del incendio en territorio de Lezo, y, veamos, como nos lo explica Ansorena, en dicho artículo, abreviándolo, para no extendernos demasiado, y centrarnos en el citado canto y como surgió.

En 1919, los señores Fombellida, se hicieron cargo del Restaurante Panier Fleuri, enclavado, donde lo hemos conocido, nosotros, junto al río Oiartzun y junto al puente, sobre dicho río, de la Avenidad de los Martires de la Libertad, en el Barrio de Casas Nuevas, donde todavía existe el solar sobre el que estuvo levantado el famoso Restaurante Panier Fleuri.

Pero, con anterioridad, dicho restaurante, siendo propiedad de la familia Zabaleta, estuvo emplazado, en otra zona cercana a la anterior, límites de Lezo-Rentería, concretamente justo pasando la Alcohola Española, donde se fabricaba la levadura marca “DANUBIO” y junto al chalet de los señores Berrondo, restaurante que en su origen, año de 1890, por estar también cercano al río Oiartzun, entonces igual el río se llamaba Oarso, el restaurante se denominó “Oarso-Ibaia”, pero sin lugar a dudas, añadimos nosotros, estaba en terreno municipal de Lezo, como lo estaba la estación del ferrocarril y lo sigue estando, y, se la denomina Estación de Lezo-Rentería, entonces dicho ferrocarril era de una empresa inglesa y se le denominaba Los Caminos de Hierro del Norte de España y hoy es RENFE, aunque muchos siguen llamando la estación del NORTE por lo de cuando era una empresa inglesa.

Pues, este restaurante Oarso-Ibai, antecesor del Panier Fleuri, fue en 1892 escenario del nacimiento para la historia de nuestro folclore del canto del "Agur, Jaunak"... "Recalco -dice Ansorena- para la historia, porque su origen natural proviene de la zona de Saint-Jean-Pied-de-Port, pero su paso a la historia se debe a la anécdota sucedida en Oarso-Ibai, sin la que ésta melodía se hubiese perdido".

Es el donostiarra Antonio Peña y Goñi, importante escritor, crítico musical, pianista y compositor, quien en la carta escrita a Felipe Pedrell y editada por éste en "La Ilustración Musical Hispano Americana". (Barcelona, 30 de noviembre de 1892) nos describe ésta circunstancia musicológica. En Rentería tenía un amigo, Manuel Lecuona y de apodo "Urcalle", nombre de la casa solariega de Oiartzun, donde nació. En una de las tertulias que se formaban en dicho restaurante, Lecuona, contó, que encontrándose en Saint-Jean-Pied-de-Port, después de haber ganado un partido de pelota, explica: Acabábamos de comer alegremente en el patio de la posada, al aire libre, y tomábamos café, conversando todos en medio de la mayor animación, cuando de pronto vimos aparecer un mocetón robusto, alto, fornido, que se detuvo enfrente de la mesa, se quitó la boina y, extendiendo la mano, con ademán entre imperioso y suplicante, nos dió a entender muy a las claras que reclamaba nuestra atención.

Sorprendidos todos, nos callamos y mirámosle de hito en hito, cuando sin darnos tiempo para reponernos de la sorpresa, el hombre rompió a cantar y cantó lo siguiente.

Y, "Urcalle", con su vocecita de viejo, deliciosa, entonó la melodía del basco-francés (Agur, Jaunak).

Oirla todos y hacérsela repetir una, dos y tres veces, fue acuerdo tomado por unanimidad. La hermosísima sencillez del canto nos cautivó, la poesía concisa, grandiosa en su laconismo, nos conmovió profundamente.

Música y letra quedaron grabadas en mi memoria.

El cantor venía sencillamente comisionado por algunos pelotaris de la región para desafiar a "Urcalle". Hizose el partido, se jugó, lo ganó "Urcalle" y, aquí paz y después gloria, no volvieron a ver nunca al extraño cantante de Saint-Jean-Pied`de-Port..."

Estos son los párrafos de mayor interés de la larga carta de Peña y Goñi a Felipe Pedrell.

El donostiarra le envió la melodía con el texto euskérico y acompañamiento de piano, con dos o tres compases de preludio y varios de coda. Pedrell publicó en "Ilustración Musical Hispano Americana" en 30 de noviembre de 1982 la carta y la partitura con el título de "Euskaldun lotoskaria". Al año siguiente ésta misma partitura fue incluida con el número 50 en la colección "Ecos de Vasconia" de Echeverría y Gimón, colección dedicada precisamente a Peña y Goñi,

Varios años más tarde, Ignacio Pérez-Arregui y el Padre Donostia trabajan por seleccionar una melodía popular, que alcance carta de naturaleza entre nuestras tradiciones y sirva de saludo oficial para toda clase de actos colectivos. Se fijan en "Euskaldun lotoskaria", y el 1 de agosto de 1918 tiene lugar el estreno en la procesión de San Ignacio de Loyola. Un mes más tarde y con motivo del 1 Congreso de Estudios Vascos se confirma su oficiliadad popular, etc.etc....

Resumiendo: la anécdota ocurrida en OARSO-IBAI fue vital para que pasara a la historia escrita del folklore y pudiese llegar hasta nuestro conocimiento y por la situación territorial que tenía el restaurante afirmamos que el "Agur, Jaunak" nació en Lezo... sin lugar a dudas.

RAFA BANDRES PASCUAL

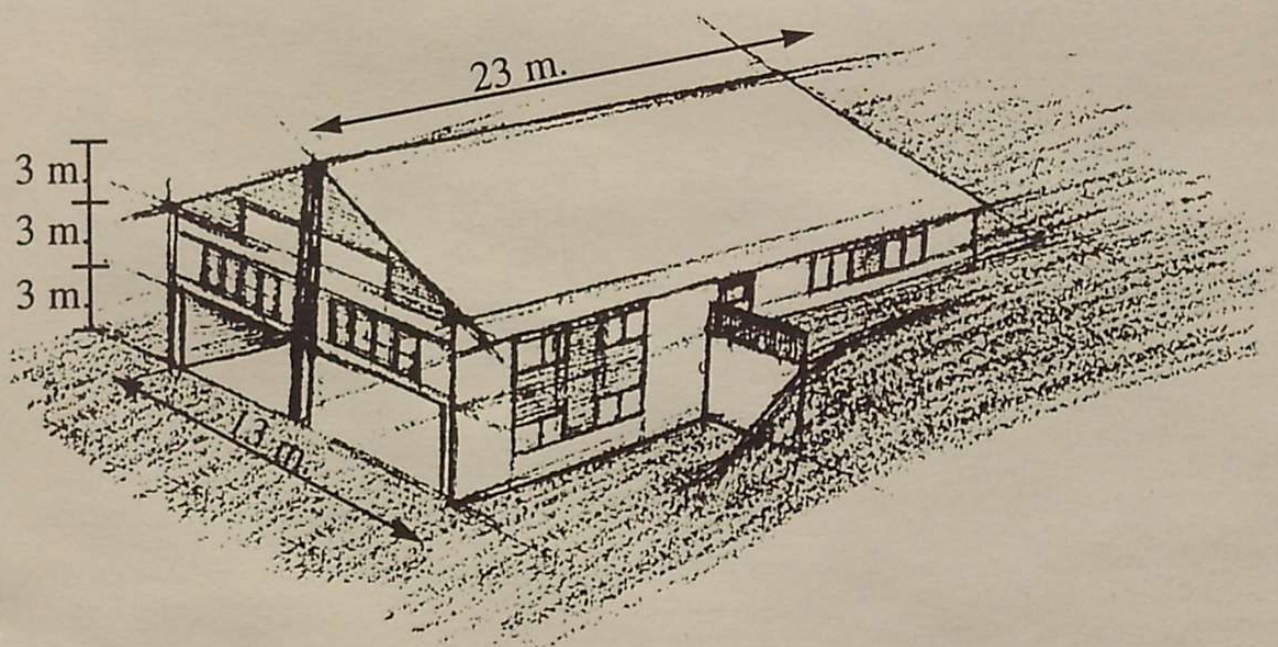
LEZOKO HERRIA URRUÑAKO IKASTOLAREN ALDE

I parraldeko eta Hegoaldeko euskaldunak anai-arrebok gara, enbor bereko adarrak, eta denok ahalegintzen gara zuhaitza ihar ez dadin. Ama Euskal Herria maite dugu eta gure hizkuntza izugarri preziatzen, ederki baitakigu euskarak euskaldun egiten gaituela, euskarak Herri egiten gaituela.

Bidea oztopoz betea daukagu, etsaiak ezker eta eskubiko zuhaitzak mozten baitizki-gu bidea eragotzi nahian. Baina hor gaude euskaldunok, elkarri lagunduz, eragozpen horiek gainditzeko prest. 1997ko Mendekozteetan, Lezoko jai egitarauaren barruan eta bertako oroitzene AEK euskaltegiak antolaturik, Zuberoako Eguna izan zen. Hortarako dantzariak, kantariak, zuberotar mozkinak,... ekarri ziren, eta honen truke lortuako dirua Sohütako Ikastolarako izan zen. Honekin batera, Lezoko Udal Batzak 100.000 pezetako diru laguntza onartu zuen.

Aurten gauza bera gertatu zaigu, baina orain eraiki nahi den ikastola ez dago Zube-roan, Lapurdin baizik, Urruñan herrian hain zuzen. Bertako auzapezak (Poulou izeneko

1.000 harri behar ditugu Urruñan Ikastola eraikitzeko

Hauxe da ikastolaren proiektua. Momentu honetan ikastola eraikitzen ari da.

alkate frantsesak) gezurra eta txantaia erabiliz, ikastolaren proiektua zapuztu nahi du. Baina Urruñako euskaldunak ikastolaren beharrea daude, eta aurrera egin dute, aurrera, alkate maltzuraren eraso guztien gainetik. Hortarako kanpaina bat antolatu dute Euskal Herri osoan diru laguntza eskatuz. 10.000 pezetaz harri bat eros daiteke, eta honela 1.000 harri salduz gero finantziatu ahal izango da ikastolaren eraikuntza.

Udalek, erakundeek, euskaldun jendeek,... laguntzeari ekin diote. Denon artean ikastola altxatuko dugu. Lezoko Udal Batzak, Sohütako ikastolaren alde egin zuen bezalaxe, 100.000 pezetako diru laguntza luzatu die eta 1998ko Mendekozteetan, maiatzaren 31ko igandean, AEK-k antolaturiko Lapurdiko Eguna gauzatu zen. Eguerdi aldean Urruñatik etorritako laborariek (baserritarrek) bertako mozkinak saldu zituzten: gaznak, mamiak,... ikastolaren aldeko produktuak eta abar. Beraiekin batera margolari urruñar batek bere koadroak saldu zituen.

Arratsaldeko 7etan segida izan zen. Lehendabizikoz Urruñako ikastolako andereño eta guraso den Bernadette Garrok aurkezpena egin zuen eta ondoren ikastolako haurrek "Ikastola poxpola bat" eta bestelako abestiak kantatu zizkiguten, ahots eztiz eta bihotz piztuaz. Ondoren Urruña-Donibane Lohizuneko Trikitrixa Eskolako neska-mutilek jarraitu zuten eta bukatzeko Kiki Bordea kantari eta musikari arbonarrak Lapurdi aldeko kantuz gozatu gintuen.

Era guztietako euskal dantzen artean, lapurtar erako mutxikoak jo zituztenean, ikusi ahal izan genuen gure artean bazirela urruñar batzuk gurekin batera eguna pasatzera propio etorriak zirenak. Pika, jauzi, erdizka eta aitzina! Iaz Sohüta, aurten Urruña, geurtz Donibane Garazi agian! Harriz harri, herriz herri, euskaldunok biharko Euskal Herri aske eta euskalduna eraikitzen ari gara. Eta hortan irautea etorkizuna erabaztea da!

JOSEBA ZABARREKO

MARIA IRASTORZA
SAGARZAZUREN OMENEZ

"La gran familia"

*Le convierte el cuerpo de la paloma en un cielo con nubes o son
cielo y nubes las que adoptan forma de pájaro*

Heriotzaren atzaparrak, iristerakoan bilutzik aurkitu zuen. Amaren arima garden eta sendoak borroka tinko egin arren, lapur maltzur baten modura, patu zorigaiztoa apurka azken guda irabazten joan zen. Nahiz eta *gure bizitzaren iturriaren bihotzak* maitasuna eta pakea isurtzen jarraitu amaiera arte, haren alde materiala agortzen zihoan.

Borondate indartsuaren jabe zen *emakume xarmant* honek, bizitzari aurre egiteko erabili behar izan zuen ausardiaren lekuko adierazgarri gisa, ez zuen amore eman nahi, ezta ere haren semealabek, bateratsu eta indar guztiak elkartuz bukaeraren gezia desbideratzeko lanean jardun baikenuen.

Hala ere, sinuaren poderioz, bizitzaren jario miresgarriak ahultzearen itzulezinezko bidea hartzerakoan, aldi berean semealaben itxaropen sutsuak itzaltzen hasi ziren.

Dena dela *Amodioaren Atean jabe den Anderearen* bukaera, bizitza berri bat bilakatu da. Jesusen antzera *Ama-Anderearen* heriotza ez da amaiera gordin bat, baizik eta garai berri baten hastapena. *Jatorrizko euskaldun emakumearen nortasunaren azkenetariko harribitxi honen* ondorengook, bere arima-oroitzapenen laguntzaren bidez aurrera jarraitzeko asmo sendoak ditugu, haren izpiritua eta jarreraren lekuko eta jarraitzaile finak bihurtuz.

Gorputza desagertu arren, pentsakerak, bukaezinezko maitasun berritzaileak, eta jarrera-jarduera apartak, familia giroaren euskarri eta eredu gelditu dira. Semealaben etorkizunaren eredu gertatu-gauzatuko direnak, *Andramariren* bizitza lurtiarraren sari moduan. Hots, gure esker onaren moduan haren bizitzak utzi dituen urratsak jarraituko ditugu, omenaldi sentikor baten antzera.

Jakin badakigu, zerua baldin badago, han goitik buru-belarri zainduko gaituela. Gure gorabeherak jarraituz, eta aholkuak bidaliz, agian ametsetan apaindurik edo burutapenen bidez, edo oroitzapen eginkorren moduan.

Gure *sortzailearen* heriotzak "salbazio" baten modura, bizitzari eusten laguntzen digu, ustegabeko bide honetan sendo eta borondate osoarekin jarraitzeko grina emana. Erlijio askok dioten bezala, bizitza berpizteko heriotzaren beharra dagoela jabetzen bagara, Mariaren irakaspenak, jarrerak eta jarduerak, lanerako zaletasunak eta maitasun mugagabeak, zenba-ezinezko balio duen eredu bat direlakoan gaude. Idatzi hau ez zen burutuko, bere oroitzapenaren eraginkortasunik gabe.

Aldi berean, ezin dugu anaiarrebok, eta beste ahaideek, elizkizunetan azaldu zireten guztiei berriro eskertzeko aukera galdu nahi. Azken finean egun latz hartan, San Joan Bataiatzailearen eliza erraldoia goraino bete genuen jende multzo handi hori, amaren izaera eredugarriaren isla besterik ez da.

NIKOLAS ALBIZU IRASTOZA

EL LEZOTARRA JOSE MARI AIERDI ZABALA PRESIDENTE DE LA FEDERACION DE COROS DE GIPUZKOA

Siete años la federación con sede en casa de cultura Andreone

Con cierto orgullo podemos presumir de ser Lezo y un lezotarra los representantes de ser el primero el pueblo dónde está instalada la Federación de Coros de Gipuzkoa y el segundo, José Mari Aierdi Zabala, el Presidente de la misma desde 1992...

Haciendo un poco de historia: "GIPUZKOAKO ABESBATZEN ELKARTEA" (Federación de Coros de Gipuzkoa) se fundó en 1981 siendo su primer presidente Peio Ibar-guren Ibar-guren que era al mismo tiempo Presidente de La Coral Andra Mari de Ren-tería, por lo que la Federación se instaló en Eresbil, Archivo de Compositores Vascos, en los bajos de la Parroquia de los PP. Capuchinos de Rentería, pasando unos dos años después o tres a Donostia, a la calle Andia al edificio del Gobierno Vasco con el donostiarra Jon Izeta de Presidente, pasando a los pocos meses de la calle Andia a la calle Garibay con la misma presidencia de Izeta... Unos años más tarde, al nombrarse nuevo presidente, que recayó en Peio Illarramendi de Azpeitia, la Federación se insta-ló en dicha localidad... y en 1992 pasa a instalarse en Lezo.

Fue el 26 de junio de 1992. Al ser nombrada una nueva Junta Directiva presidida por el lezotarra José Mari Aierdi Zabala y compuesta por Joxan Garcia, Fermin Iriar-te, Joxe Arrieta, José Luis Errasti, Elba Aparicio y José Mari Etxeberria... Los cuales tomaron el acuerdo de establecer la Federación en Lezo, llegando a un entendimiento con el Ayuntamiento, y nada mejor que instalarse en la recientemente restaurada "Casa de Cultura Andreone", de la calle Mayor nº 35, en su planta alta, segundo piso, dónde la Federación dispone de una oficina, otra oficina técnica, una sala de reunio-nes y servicios, acordando tras su instalación y acondicionamiento organizar un acto como inauguración oficial de la nueva sede del "GIPUZKOAKO ABESBATZEN ELKARTEA" (Federación de Coros de Gipuzkoa) designándose la fecha del 19 de septiembre de ese mismo año de 1992, que era sábado.

Y, así fue:

Sábado 19 de septiembre de 1992 en Lezo, Casa de Cultura Andreone, a las 20 horas, tuvo lugar la inauguración de la oficina-sede de la Federación de Coros de Gipuzkoa, tal y como estipula el estatuto de esta Federación con el nombramiento de presidente del lezotarra José Mari Aierdi Zabala.

Los locales fueron bendecidos por José Luis Ansorena Miranda, sacerdote capuchino, fundador y director de La Coral Andra Mari de Rentería, con la presencia de la alcaldesa de Lezo, Iñake Urrestarazu y concejales de los distintos partidos políticos que componían el Ayuntamiento de Lezo, así como coralistas y representantes de diversos coros gipuzkoanos, que entonces eran 100 los coros asociados...

Una hora más tarde del anterior acto inaugural, a las 21 horas, en la Basílica del Santo Cristo ofrecieron un gran concierto, enmarcado dentro del XXVI Festival Coral de Gipuzkoa, el Coro Txinparta de Lezo dirigido por Santi Espina con seis canciones y el Coro de Hondarribi, Eskifaia, dirigido por Javier Busto, que interpretaron ocho canciones, una más de las anunciadas oficialmente y finalizaron los dos coros unidos cantando acompañados por los asistentes, que llenaban la Basílica, el "Agur Jaunak"... y como acto final cenando todos en un restaurante de la zona de Gaintxurizketa.

Con motivo de la citada inauguración en uno de nuestros comentarios, por aquel entonces, sobre ésta ubicación de la Federación en Lezo, vinimos a recalcar que: "Conociendo la pasión de José Mari Aierdi Zabala por el canto y por nuestras corales, no necesitábamos animarle en su cometido, lo que necesitará sería el apoyo económico de los organismos y el calor de los coralistas y sus responsables, porque lo demás lo pondría y su equipo, que componen la Junta Directiva, a la que deseamos toda clase de aciertos en beneficio y defensa de nuestros coros, cada vez con más categoría, y, que nos sentíamos muy orgullosos, como renterianos, que sean nuestros vecinos, por su ubicación en Lezo".

La elección de presidente se realiza cada dos años y José Mari Aierdi Zabala fue reelegido en las dos siguientes asambleas de los años 1994 y 1996, quedando en la segunda de ellas que la próxima elección de Presidente se realice dentro de cuatro años, es decir, para el año 2000.

Actualmente la Junta la componen José Mari Aierdi como Presidente; secretaria Ainhoa Larrea; tesorero José Javier Albizu y vocales: Bixente Belda, Julitxu Gysling, José Luis Errasti y Mikel Larrañaga.

También desde septiembre del pasado año, 1998, José Mari Aierdi es al mismo tiempo el Presidente de la Confederación de Coros de Euskadi, cuya secretaría general está ubicada en Azpeitia.

Actualmente están federados 108 coros y la labor de la Federación es la de trabajar por la formación de nuestros coralistas y directores, coordinar conciertos y dar al máximo de servicios a los coros gipuzkoanos.

Quién es JOSE MARI AIERDI ZABALA...?

José Mari nació en Lezo, el día 26 de febrero de 1948, su padre Juan era de Ataun y su madre Agustina de Rentería. Nació en el Barrio de Alzate sobre la tienda de ultramarinos de Saturnino Lobato, actualmente inexistente.

A los seis años comenzó a ir a las escuelas públicas o nacionales de Lezo hasta los ocho años en que acudió a Rentería a los frailes del Sagrado Corazón de la Avenida de Navarra y después continuar en Telleri hasta los 15 años en que comienza a trabajar en Pasajes en los Talleres Mendia y por las noches acudiendo a Donostia a la Plaza de Pío XII a estudiar en la Escuela de Técnicos...

Hizo la "mili" en Loyola y al licenciarse con 22 años entra a trabajar en la Fundación de Esteban Orbegozo de Lezo... hasta que se cerró y pasa a trabajar en una empresa de Oiartzun compaginando éste trabajo con los quehaceres de la Federación de Coros y dedicándose conjuntamente con temas culturales desde entonces.

Se casó el 19 de octubre de 1973 con la renteriana Maria Jesús Gurpegui y tienen dos hijos de 21 y 16 años: Oier y Alain y vive la familia en Lezo, en el Barrio de Ijurko.

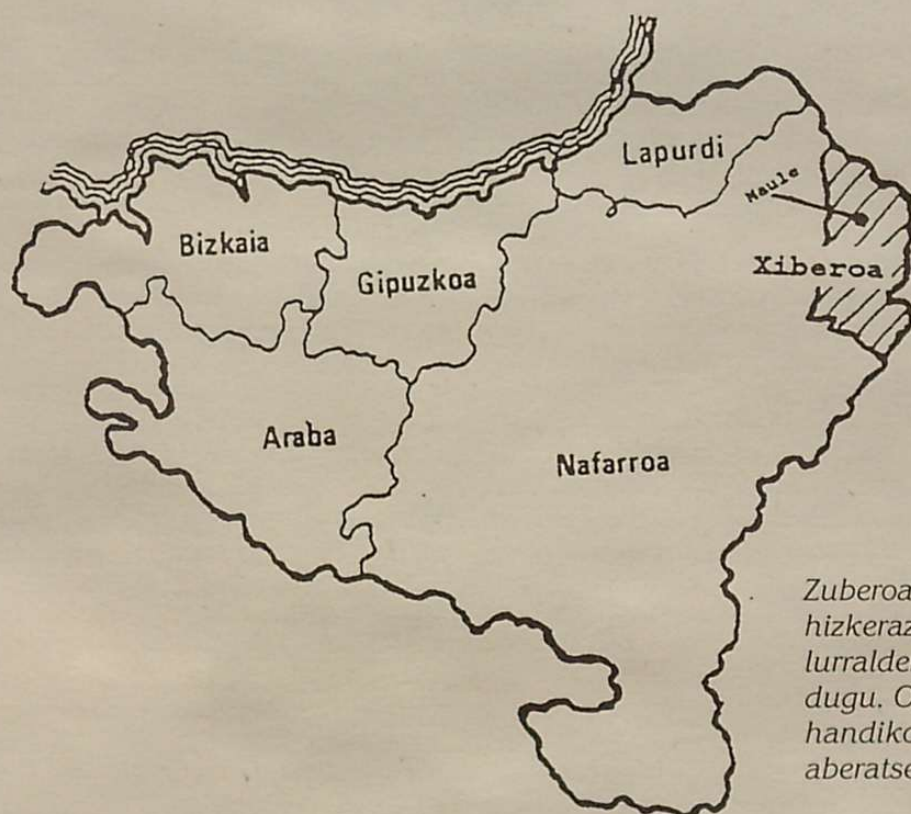
Su dedicación en temas culturales, se trata de una Asociación Cultural que se denomina "Kultura Suspertzen" Kultur, ubicada en Rentería, en la Alameda de Juan Ignacio de Gamón nº 7-3º B. La labor consiste en gestionar y organizar proyectos culturales a nivel Estatal, consistentes, dentro de la rama musical en todas sus facetas. En esta ASOCIACION también se gestiona El Gran Premio Nacional de Canto Coral cuya Secretaría General es otra dedicación de la misma.

Pués, ésto es todo, el próximo 26 de Junio cumplirá siete años como Presidente José Mari Aierdi Zabala de la Federación de Coros de Gipuzkoa que también cumplirá, esta, siete años ubicada su sede en Lezo el próximo 19 de septiembre... de lo cual nos sentimos, volvemos a recalcarlo, muy orgullosos, renterianos y especialmente los lezotarras...

RAFA BANDRES PASCUAL

ZUBEROAKO LITERATURA

1 996ko agorrilaren 2an, ostirala, eta Zuberoako AEK-k Mendikotako San Frantzisko Xabier ikastegian antolaturiko zuberazko ikastaldi baten barruan, Jean Louis Davant-ek oso hitzaldi eder bezain aberatsa eskeini zuen, non Zuberoan izan den literatur produkzioa aztertu zuen. Izugarri interesgarria iruditu zitzaidanez gero, oharrak hartu, berak zubereraz esandakotik jaso, eta gero nire modrua batueraz moldatu egin dut artikulu antzeko hontan. Ikus dezakezuen bezala, meritua ez da nerea, zuberotar idazle eta euskaltzain handi horrena baizik.

Zuberoa (Xiberoa bertako hizkeraz) Euskal Herriko lurralderik ekialdearrena dugu. Oso nortasun handikoa, eta literatura aberatsekoa.

1.- Hastapenak

Gaur ezagutzen ditugun kantu epikorik zaharrenak XV. mendekoak dira, eta gehienetan orduko ahaide nagusien arteko borroken berri ematen zaigu. Horixe bera da zubereraz ezagutzen dugun lehen kantuak "Bereterretxen khantoria" (1434-1449) izenekoan kontatzen zaiguna. Kantuaren pertsonaia nagusia, Bereterretxe, Larrañeko laboraria omen zen, zaldun agramontarra. Leringo konte beamontarrek etxetik irtenarazten du eta gero traizioz hiltzen. Hauxe da kantu eder honen bidez ezagutarazten zaiguna. Saralegi notarioak bildu egin zituen kantua osatzen duten hamabost bertsetak, eta berari esker iritsi da bizirik gure gaurko egunetaraino. "Bereterretxen

khantoria" dugu dudarik gabe, gure ahozko literatura zaharrean bizirik gorde dugun bitxirik ederren eta aberatsena. Buka dezagun lehen atal hau kantu famatu honen lehen bertseta gogora ekarriz:

"Haltzak eztü bihotzik
ez gaztanberak ezürrik:
enian uste erraitzen ziela
aitunen semek gezürrik"

2.- XVI. Mendea

Geroxeago, XVII. mendean, Oihenart zuberotarrak esango digunari jarraiki, badi-rudi ZALGIZEKO JAUNA oso olerkari ona zela, baina zorigaitzez gaur ez dugu bere lan poetikoari buruz ezer gehiago ezagutzen. Protestantea omen zen eta hauxe da agian bera izena eta bere olerkiak baztertzeko eta ahazteko arrazoia JOANES EZPONDAKO izeneko idazle eta olerkaria izan zen ere, baina badi-rudi frantsesez egin zuela den-dena. Gaur egun ezagutzen dugu bere lana Orpustanek nafar-lapur-terara egindako itzulpenari esker. Hau ere, protestantea zen.

3.- XVII. Mendea

Mende hau izan zen euskal literaturaren urrezko mendea, Lapurdiko Sara aldean oso eskola sendoa sortu baitzen, eta bertakoa baitzen gure literaturan izan dugun idazlerik gorena: Axular. Baina Lapurdin hori gertatzen zen, ez bada indar eta maila berarekin ere, euskaraz idazteko grina. Eta hau gertatu zen hiru pertsonaia handiren inguruan.

a.- ARNAUT OIHENART (1592 - 1667)

Zuberotarra, Maulen jaioa. Legegizona. Zuberoako sindiko nagusia izana, eta Donapaleun, Nafarroako Parlamentuko legegizona. Legegizon, politikari, historialgile eta idazle famatua izan a. Latinez, frantsesez eta euskaraz idatzi zuen. Euskaraz "atsotitzak eta Oihenarten gaztaroa neurtitzetan" idatzi zuen. 706 esatera zahar bertan bildu zuelarik. Kultista da eta nahasi egiten ditu sehaskatik hartutako zuberera, berak asmatutako neologismoak eta lapurtera eta nafarreratik mailegu gisa hartutako hitzak. Askotan ez dakigu nafarreraz edo zubereraz ari den, agina bi euskalki hauen arteko ezberdintasunak ez zirelako garai hartan horren handiak. Tamalez bere lanik oparoena "Notitiae utriusque Vasconiae", latinez egin zuen.

b.- JEAN TARTAS

1610ean edo 1612an Sohütan jaioa, laborari baten seme. Arue eta Atarratzen izan zen apaiz. Bi liburu idatzi zituen, biak zuberaraz, "Ontsa hiltzeko bidea" eta "Arima penitentearen okupazione debotak". Bere hizkera ez da oso garbia latinetik hartutako hitz asko baitarabiltza. Lapurterazko eta nafarrerazko hitzak ere oso ugariak dira. Izugarri barrokoa da hizkeraren arloan.

d.- AITA BEAPEIRE

Mauletarra. Apaiza eta Sohütako erretorea izena. Berak idatzitako "katexima laburra" izeneko liburua izan da hartua benetako zubereraz idatzitako lehen liburutzat. Zuberera batua erabili zuen, zuberera literarioa. Bera omen da zuberera klasikoaren aita, eta zuberera klasiko horrek hiru mendetan iraun du elizaren liburu eta idazkietan. Eredutzat hartua izan da zubereraz idazteko orduan. Gaur Pello Agirre bere kateximari buruz ari da tesia egiten.

Dena den, aipatu beharra dago bere liburua ez dela originala, Bossuet izeneko frantses batek egindako dotrina liburuaren zubererazko itzulpena baizik. Esaten denez, Belapeireren aitak ere, idatzi omen zuen bai euskaraz eta bai frantsesez, baina maleruski ez dugu ezer ezagutzen hau baieztatu ahal izateko.

4.- XVIII. Mendea

Hauxe izan zen Europan filosofoen mendea: Voltaire, Rousseau, Montesquieu,... Euskal Herrian gauza bera geratuko da, Manuel Larramendi sortuko baita Gipuzkoan, Joanes Etxeberrri Sarakoa Lapurdin eta Jusef Egiategi Zuberoan. Bestelako idazleak egongo dira Zuberoan baina Egiategi izango da eta askosez onena eta originalena. Aztertu ditzagun banan banan:

a.- JUSEF EGIATEGI

Errejenta (maisua) eta filosofoa. Katolikoa erlijioz eta erreformazalea. Davanten ustez ideaia abertzaleak ba omen zituen. Idazteko orduan garbizalea, Larramendiren neologismo asko erabiltzen dituen. Bere lana ezagun zaigu Txomin Peillenek egindako biltze-lanari esker. Bere lanak hauxek dira: "Lehen liburua edo filosofo heuskaldun baten ekheia". Bigarren liburu bat badu baina eskuiskribu modura guregana iritsi dena. Eta ba omen du zeredozer idatzia ere Euskal Herriaren historiari buruz. Zuberoako literaturak beheakada handia sumatuko du XVIII. mendean, Egiategi izan ezik, ez baita beste inor handirik izanen.

b.- MAITIE

Oloroeko apezpikuaren katexima bat euskaratu zuen.

d.- MARTIN MAIZTER

Likiko erretorea zen. "Jesukristoren imitationea" itzuli zuen zuberera. Lapurteraz badira beste bi itzulpen.

e.- BEÑAT MARDÓ

Jostuna eta bapateko koblakaria (bertsolaria). Oso famatua izan zen bere garaian, baina zoritxarrez eta idazten ez zuenez, bakar-bakarrik bi kobla andana iritsi dira gure egunetara. Famatuena "Ni naiz Beñat Mardo" izenekoa.

f.- MOSEINA

Bizibide z intzaregile zen beste koblakaria. Izena besterik ez dugu gaur ezagutzen.

g.- Jakin badakigu neska kantore famatu bat egon zela, baina zoritxarrez ez dugu berari buruz ezer gehiago ezagutzen, ez bere izena ere.

5. XIX. MENDEA

Izugarri aberatsa izango da eta oso idazle onak emango ditu.

Ikus ditzagun:

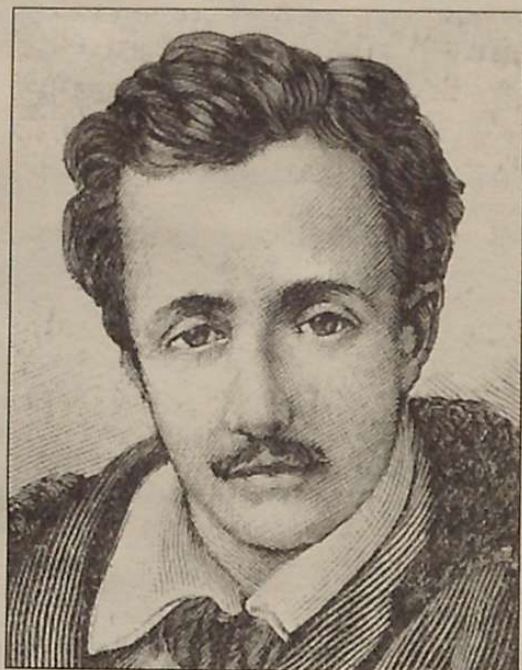
a.- MIXEL DABADIE ÜRRÜSTOI

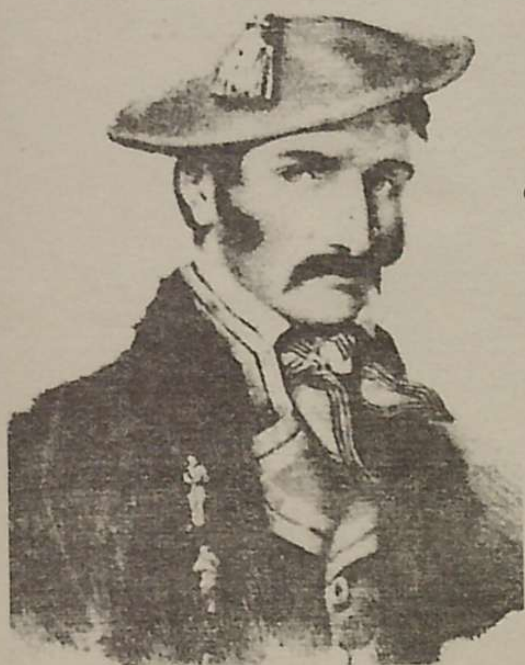
Ürrüstoi herrikoa eta Antoine Dabadieren aita. Zubereraz idatzi zuen baina ezer gutxi.

b. ANTOINE DABADIE ÜRRÜSTOI

Aurrekoaren semea. euskal Jaien eta Lore Jokuen sortzailea. Nahiz eta sortzez lapurterra izan zeredozer idatzi omen zuen zuberera klasikoaz.

▶
*Antoine Dabadie lapurterra zen sortzez, baina zuberotarra jatorriz, Ürrüstoiko semea zen Mixel Dabadie idazlearen semea.
Antoineri sor dizkiogu XIX. mendean piztutako Euskal Jaiak eta Lore Jokuak.*

◀ *Augustin Xaho, ezkerreko euskaltzale handia izan zen. Karlisten aldekoa eta errepublikarra denbora berena. Zubereraz "Azti begia" idatzi zuen.*

d.- AUGUSTIN XAHO (1811-1858)

Atarratzekoa. Politikari, kazetari, idazle, filosofo eta poliglota handia. Errepublikazalea eta ideia abertzaleetakoa. Idazle oparoa eta aberatsa, bai euskaraz, bai frantsesez eta bai latinez. Berea da, gaur egun oraindik euskaraz irakur ez dezakegun "Voyage en Navarre pendant l'insurrection des basques" liburu xarmangarria eta mitoz betea. Euskaraz, zubereraz, "Azti begia" idatzi zuen. Askotan nahasi egiten du zuberera batu antzeko batez. Gramatika bat landu zuen Dabadierekin batera, zuberera

oinarri gisa harturik. Baionako Euskal Erakustetxean eta bertako udal liburutegian badaude kopia bana.

e.- JEAN BATISTE ARTSU (1811 - 1881)

Gramatika bat egin zuen, eta baita Lafontain-en zenbait alegi zuberara itzuli ere.

f.- LOUIS GEZET

Zubererazko gramatika egin zuen.

g.- EMANUEL INTXAUSPE (1815 - 1902)

Laborarien semea, Zúnharretan, Atarratzetik hurbil, sortua. Apaiza eta bere elizlanak Baiona aldean egin zituen. Bera izan zen Bonaparte Printzearen gidari eta laguntzaile. Anitz idatzi zuen:

- "Maria Birjinaren hilabetia"
- Jesu Kristen Ebanjelio Saintia Sen Matiuren arauera
- Iturriagaren "Dialogos"-en zuberazko itzulpena
- La verbe basque

Bere lanetan zubereraz gain, lapurtera ere erabili zuen. Botanikari buruzko lan bat ere idatzi omen zuen.

h.- FELIX LARRIEU

Mauletarra. Bedezia (medikua) eta barberra. Euskaraz eta frantsesez idatzi omen zuen.

i.- SALABERRI

Mauletar notarioa izan zena. "Chants populaires de Pays Basque" ospetsua idatzi zuena.

j.- DIMAITI

Sohütako semea. Pastorailegia. Berea da "EÜSKALDUNAK IBAÑETAN" izeneko pastoral, Sohütan, 1914an jokatu zena. Berak banatu zuen pastral-oholtza hiru zatitan, tradiziozko alde ona eta txarra gehi hirugarren alde neutro bat.

k.- CONSTANTIN ERRETOREA

Santa Graziko maisua izan zen. Berak idatzi zuen: "Aipamen bat Haritxabal Erretore Jaunaren gainean" izeneko liburua.

1.- PIERRE TOPET ETXAHUN (1786 - 1862)

Barkoxen jaioa eta Zuberoan izan den koblakaririk ospetsuena. Bere bizitza ederki islatua da Yon Etxaidek egindako "Joanak Joan" elaberri ezin obean eta bere lan poetikoa Jean Haritxelarrek egindako bilduma eta kritika liburuan. Bereak dira: "Ahaide delizius huntan", "Urtsaphal batdügü",... beste askoren artean. Etxahun da dudarik gabe, Zuberoako bihotza eta izpiritua hobekien azalarazten jakin duena. Zoritxarrez bera kantu asko galdu dira.

6.- XX. MENDEA

Guztiek iragartzen zuten zuberaren heriotza, eta inork gutxik espero zuen zuberotarren hizkera XX. mendean bizirik izanen zela. Baina iritzi guzti horien kontra, Zuberoak erakutsi digu guztioi bizi nahi duela, eta euskaldun izaten jarraitu nahi duela. Pastoralak berpiztu egin dira, maskaradak izugarri indartu, eta bertako euskararen egoera oraindik kolokan badago ere, badago indarra eta gogo gaurko zuberotarren baitan aurrera egiteko eta zuberera bere tokian jartzeko. Hau dela eta, idazleak ugariak dira, zahar eta gazteak, ugariak eta onak, izugarri onak askotan gainera. Hona hemen mende hontako idazleen zerrenda luzea!

a.- LIGUEIX (Ligetx ahoskatzeko)

Larraitarra baina Gamerrera ezkondua. Koblakaria eta bardoa. Etxahun-Irurirekin aritzen zen plazaz plaza eta herriz herri. Berea da "Bontea eta txapela" izeneko bertso famatua.

b.- BATIXTA BORTIRI-SALLA

Larraitarra. Lehen Mundu Gerran ibilia. Bertsoak idazten zituen. Bere gairik erabilienak: bere herria Larrañe eta Prusian preso egondakoaren garaia.

d.- ETXAHUN-IRURI

Irurikoa. Olerkari, koblakari, pastorgile eta plaza-gonza. Berak bideratu eta salbatu du pastorea gaurko garai modernoetara egokituz. Bereak dira "Agur Zuberoa" eta "Goizian argia hastian" bezalako kanta hungarri asko. Bederatzi pastoral idatzi zituen: "Etxahun-Barkoxe", "Santxo Azkarra", "Bereterretxe", "Matalaz", "Jimena", "Treville"...

Etxahun Iruri. Olerkari, koblakari, pastorgile eta plaza-gozon ospetsua. Bereak dira, beste askoren artean, "Agur Zuberoa" eta "Goizian argia hastian" kantuak. Bederatzi pastoral idatzi zituen.

e.- GUILLAUME EPERRE

Etxahun-Barkoxeri buruzko diskoa egin zuen.

f.- AITA LANDE

Baiondarra izan arren gurasoak zuberotarrak zituen. Aipatzekoa da bere hiztegia hiru euskalkitan, horietako bat zuberera delarik. Zuberera aztertzekeo nahitahiezeko erraminta gaur.

g.- JON MIRANDE

Parisen sortua, baina guraso zuberotarren semea. Lapurteraz eta zubereraz idatzi zuen. Idazle eta olerkari. Neorromantikoa, abertzale eta eskuindarra (nazien aldekoa). Aipatzekoak dira "Oroituz" (olerki bilduma) eta "Haur besoetako" (elaberria).

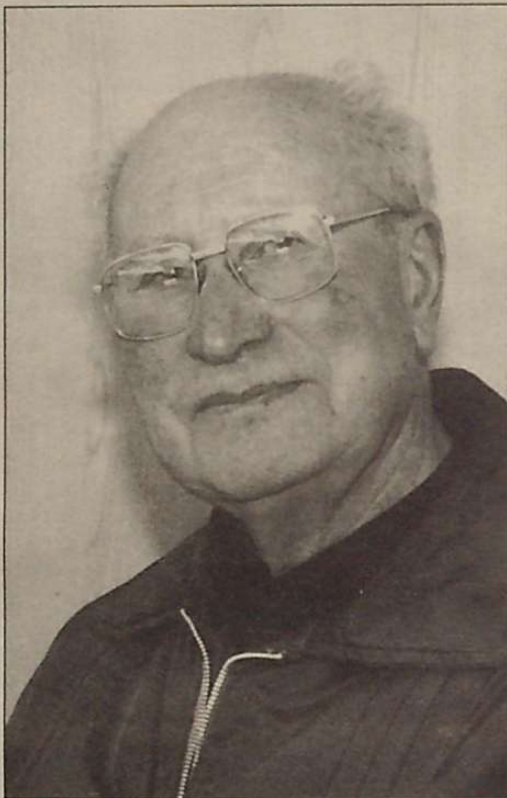
◀ Jon Mirande, Parisen sortutako idazle zuberotarra, izango da urte luzetan, gure literaturaren pertsonaia eztabaidatutakoena. Neorromantikoa, abertzalea, promazia eta erotikoa.

h.- TXOMIN PEILLEN

Parisen jaio baina zuberotarren semea. Jon Miranderen lagun handia. Euskaltzaina. Idazle oparoa. Bereak dira beste askoren artean: "Gatu beltza" eta "Alfjezairia askatuta". Zubereraz idaztean Basabürüko hizkera erabiltzen du.

i.- JUNES CASENAVE

Apaiza, idazlea, olerkaria eta pastorelegilea. Batuaz, zubereraz eta frantsesaz idazten du. Poliglota eta ekialdeko hizkuntzen mireslea. Garbizalea izanik hitz berriak asmatzen ditu. Sei pastoral ditu jokatuak eta 4 jokatu gabe. oso famatuak izan dira: "Santa Grazi", "Ibañeta" (Davanten ustez one-na), "Pette Basabürü,... Bi liburutako hiztegia egin ditu: "Zuberera-frantsesa eta Frantsesa-Zuberera". Zubereraren gramatika egin ten ari da. Santagraztarra da.

◀ Junes Casenave-Hirigilea dugu, inolako zalatzarik gabe, Zuberoako kulturaren patriarka. Apaiza, idazlea olerkaria, poliglota, pastorelegilea eta gizon jatorra.

j.- ARNAU AGERGARAI

Muskildikoa. "Oihenart" pastoralak idatzi zuen, Muskildin jokatu zena, eta baita "Sabino Arana" izenekoak Garindainen 1996an jokatutakoa. Ez da Casenave bezain garbizalea.

k.-MIXEL BEDAXAGAR

Urdiñarbekoa. Xirularia, ttunttunjolea eta pastorelegilea. Bereak dira: "Augustin Xaho", "Etxahun-Barkoxe", "Iparragirre" Gaur kantari ibiltzen da herriz herri eta baditu zenbait disko argitaraturik.

l.- PIERRE PAUL BERZAITZ

Muskildarra Pauen bizia dena. GUK taldekoa. Kantaegilea eta pastorelegilea. Antzezlanetan oso trebea. Bereak dira "Harizpe" eta "Atarratzeko Jauregian" (1979an jokaturia), eta baita "Elkanoren Semeak" izeneko antzezlan berezia. Bera da gaurko Etxahun Davanten aburuz.

m.- ROBERT IDIART

Apaiz azkaindarra. Bera idatzi zuen Larrañen jokatu zen "Xalbador" pastoraia.

n.- JEAN LOUIS DAVANT

Idazle eta euskaltzaina. Hiru pastoral idatzi ditu: "Euskaldünak Iraultzan" (Gotainen, 1993an jokaturia), "Agirre presidentea" (Arrokiagan, 1995an) eta "Xiberoko makiak" (jokatugabea).

◀ Jean Louis Davant idazle eta euskaltzaina. Bereak dira: "Euskaldünak Iraultzan" eta "Agirre presidentea" izeneko pastoralak.

ñ.- ITXARO BORDA

Amikuzekoa izan arren Maulen bizi den idazle oparo eta ezauna. Zubereraz "Bakean ützi arte" izeneko elaberria idatzi du.

◀ Itxaro Borda, Maulen bizi den idazle amikuztar famatua. Zubereraz "Bakean ützi arte" izeneko elaberria idatzi du.

o.- BEÑAT SARASOLA

Lapurtarra Maulen bizi dena. GUK taldekoa. Musikari eta kanta egile famatua.

p.- NIKO ETXART

Kantari eta kantaegile famatua. Altzürükoa izan arren Alzain bizi da. Disko anitz kaleratu ditu.

r.- MIXEL ETXEKOPAR

Xirulari eta kantaegilea. Gotainen bizi da.

s.- ROBERT LARRANDABÜRÜ "PIPAS"

Mendizale famatua, hizlari eta artikuluegilea.

t.- DOMINIQUE ERREKART

Errejentia famatuaren anaia. Ba omen du pastoral bat idatzia baina jokatu gabea.

u.- DOMINIQUE ETXART

Niko Etxarten aita. Koblakaria, kantaria eta kantaegilea.

v.- FRANCOIS GASET

w.- PATRIK KEHEILLE

1998an Barkoxe herriak jokaturako "Herriko semeak" pastoralaren egilea.

Ikusten duzuen bezala, zuberotar idazleen zerrenda luzea da. Ez dirudi hiltzera dagoenik. Zuberoak bizi nahi du eta luze biziko da. Bai horixe!

JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN

A. LARTZABALEN 10. HERIOTZ-URTEBETETZEAN

- HITZALDIA -

Gaia: "A. Lartzabalen antzerkia eta beronen eragina euskal antzerki gintzan"

Hizlariak: Patri URKIZU eta Piarres XARRITTON Jn.

Eguna: 1998 - 1 - 15

P. URKIZU: A. Lartzabalez zer esan? Nik hitza P. Xarrittoni utziko diot. Dena den, eta alde zaurretik adierazi behar dizuet, ohore handiz eta lehen aldia dela, horrela nagoela ezker-eskuin mahain batean P. Xarrittonekin eta berori buruz bi hitz gutxienez esatea dagokit.

Ez du aurkezpenik behar P. Xarrittonek. Ikusten duzue jada ilea urdindua, betaurreko horien atzen begi erne, arrai,... eta bere bizkar gainean 55-56 urte gauzak publikatzen eta argitaratzen.

1943an jadanik okupazio garaietan, AINTZINA aldizkaria berak zuzentzen zuen beste izen batekin noski, hala nola; P. Aulatei (?); P.X.; Federalista; Sudurluze; e.a.,... Nik uste dut, Iparraldeko gizonak eta Iparraldeko historia hobekien ezagutzen duena berauxe dela.

Eta jakina den bezala, filologo serioa, Erroman ikasia, gero Erromaz aparte, Pariseko CNRSen aritua eta P. Broussain-en lanei buruzko tesiaren egilea eta P. Broussainek bere lanak Euskal Herrian egin zituenek, benetan lan ederra. Baita ere baditu hainbat eta hainbat Etxepare, Mendiage, Adema, Oxobi eta Lafitte-ri buruz eginak. Guzti hauek inork baino hobeto ezagutzen dituelarik. Lan eskerga egin du hauek aztertzen; liburutegietako zoko-bazterretan eta eskura ezinezko aldizkarietan sakanatuak eta galduak zeudenak gureganatzen, alegia. Eta gaur egun hain erraz eskura baditzakegu P. Xarrittoni esker izan da.

Itzultzailea ere bada eta ez nolanahikoa, T. Moreauren UTOPIA eta Vitoriaren indioei buruzko notiziak eta iritziak berak itzuliak baitira.

Baina, aurkezpentxo honen ondoren eta tokamenduz, P. Lartzabali buruz hitzegitea dagokigunez bera da pertsonarik egokiena horretarako baina hala eta guztiz ere, neronek ere, neure hondar-aletxoak aurkeztu nahirik, Lartzabali buruz mintzatzerako-

an, ikuspuntu askotatik mintza liteke; Lartzabal gizona, Lartzabal antzerki-egilea. e.a.,...

Beraz, Euskal Herriko historian sartzen gara bete-betean, XX. mendeko historia, alegia. Erabat, konprometitua bere herriarekin.

Guztiok dakigu ordea, Telebistak zenolako eragina duen, baina S. Aranak zioenez, "euskal ideien eta euskal nortasunaren zabalkunderako", bazirela zenbait bidea, hala nola: Prentsa lehenik, gero **Antzerkia** eta **Liburua** azkenik.

Beraz, antzinan jende gutxi irakurtzen zuenean, Antzerkiak betetzen zuela "ideien zabalkunderako" funtzio hori nabarmena da. Eta ildo horretatik, Antzerkia izan dela euskal Literaturan generorik aberatsena duela gutxi arte ere esan daiteke.

Hortaz, ez S. Aranak bakarrik, baizik eta beste askok ere hitz egin du, halere Antzerkia gero eta zokorago ari dela geratzen eta beste komunikabide batzuk gailentzen. Duela 60-80 urte), eta Lezoko alkate nintzela (1981 edo 82an) Endaiako elizan, euskal errefuxiatuekin gose greban zegoela hantxe ezagutu nuela. Beraz, gizon konprometitua Euskal Herriarekin eta batez ere, egoera zailetan izan diren euskaldunekin. Adib., ENBATA eta ANAL-ARTEAko sortzaileetakoa izan zen berau, gizon inportaneenetakoa aldi hartan.

Azkainen jaioa eta Ustaritzeko Seminario Ttikian eta Baionan 1939an apeztua. Gero gerlan 1939tik 1945era ibilia, expetxeratua, eta Alemanian, Polonian eta Txekoslovakian zehar ibilia eta gerla bukatu eta gero Hazparne eta batez ere Zokoan bizitua; hemen aritu zelarik geroztik lanean.

Eta hor bizitasun polita osatu zuten une hartan euskal teatroaren munduan Telesforo Monzonek, Daniel Landartek eta Lartzabalek berak. Eta gainera, bada hiruron argazki bat oso polita.

Eta zer esan gehiago? Bere merituak euskararen aldetik bada, ez ditut aipatuko, bakar-bakarrik esan, Euskaltzaindiak 1960an euskaltzain izendatu zuela.

Bere teatroa era askotakoa da, badira komikoak, irigarriak, asko baita ere dramak eta tragediak. Eta nik uste dut horietako ba aipatu beharko bagenu MATALAZ izango litzatekeela; drama istorikoa, XVII. mendekoa, apaiz iraultzailea eta azkenean zintzilikatua izan zen haren bizitza, hain zuzen.

P. Lartzabal 1988an hil zen bere hilarrian honakoxe hau ipini zuten:

"Herriar leial,
erretor apal,
idazle zabal,
gogotik ez gal
Piarres Lartzabal"

Eta besterik gabe, nik baino xehetasun gehiago eta sakontasun handiagoz emango digula P. Lartzabali buruzko bizitza-zertzeladak gure Piarres Xarritonek. Eta gero zerbait galdetu nahi baduzue, hemen egongo gara zuei erantzuteko prest.

Besterik gabe, Piarres zurea da hitza.

* * * * *

Piarres XARRITON

Berehala sartuko naiz Lartzablez mintzatzeraz, nitaz sobera esan baituzu.

Lartzabal zuk ezagutu duzu eta nik luzazago ezagutu dut, zeren eta ni zu baino zaharragoa naizelako alde batetik, eta bigarrenetik, Lartzabal ezagutu baitut aski gazte zelarik oraino, bera ere.

Noiz ezagutu dut? Hazparnerat etorri delarik. Ez berehala egia erran, zeren eta erran duzun bezala, 1939an zen apezte eta berehala Hazparneratio izendatu zuten, bainan 1939 ere uztailen apezte baldin bazen, gerla piztu zen dakizuen bezala irailen, alemanen kontrako gerla, eta gerlara joan behar izan zuen, Eta nik orduan ez nuen ezagutu bikario berria, egun haietan ez dakit non nintzen eta.

Gero joan zen erran dudana bezala soldado gerlarat, eta gero preso Alemaniara, eta gero Suizan gaindi itzuli zen Frantziarat, zeren eta libratu baitzuen Suizako Gurutze Gorriak bera eritu zelakoz, han gaixotu bera erizain zelarik eta horrela libratu zen presondegitik eta itzuli zen eta 1942an edo, jin zen Hazparnerat eta orduan nuen ezagutu, eta ezagutu ongi.

Nihaurt orduan hogeitaz urte nituen eta berak hogeitaz bost/hogeitaz sei edo gehixeago; dena dela, nola ezagutu nuen? Bada, gure etxean baserritarrak gira eta esnea saltzen genuen eta heltzen genuen tradizioz: Umetatik nintzen ibiltzen bikarioaren etxean esnearekin egunero; batzuetan eskolara joatien nintzelarik eta behartuak baikinauden apezaren etxera joaiten.

Bestalde, gure aitak txerriak hiltzen zituen ere neguan, eta bikarioaren txerria ere hiltzen zuen. Beraz Lartzabalen etxean zehbilen okasione horretan, eta horrela ezagutu zituen haren aita eta ama, familia eta berezik i "matanta" (amaren ahizpa bat) berekin zen eta berak ere ezagutu gintuen gu, zeren eta gure etxean ibiltzen baitziren apezak; asko afaltzen eta ohituak ziren, familian bagenituelako apezak, amaren osaba apezak baitzen eta aitaren lehengusuak ere bi bederen baziren apezak eta beraz, apez-etxe zen gure etxea, eta lasaiki etortzen ziren bikarioak aintzinetik ere, heldu zen Lartzabal ere afaltzera.

Gainera, banituen anai-arrebak ni baino gazteagoak; ni zaharragoa nintzen eta eskoletan ninbilen eta beste arreba bat ere bazen eskoletan zebilena, baina beste bat bazen hamabi urtetan lantegian sartua zena; beste anaia hamaika urtetan aitarekin ari zena baserrian lanean; eta gero baziren oraino beste bi ttipiagoak. Eta bikarioak haiekin, gazteekin, zuen lan egin behar.

Eta hola hasi nintzen ezagutzen gure Lartzabal nor zen. Esan nahi baita, gazteekin horrela zebilela. Ikusi bainuen etxen nola zebilen. Eta ikusi nuen, nolako asmoa zuen gazteen formazioaz.

Hasi zen bikario berria, hasi zen arratsetan, astean bizpahiru bider biltzen nekazari edo baserritar-seme gazteak, formazioa emateko egiten ziren arratsetako eskolak. Orduan ez baitzen eskolarik baserritarrentzat, dirudunentzat salbu edota, apeztu behar zutenentzat; baina besteek ez zuten eskolarik; hamaika urtetan lantegirat neskak edo mutilak edota, bestela baserrian aitaren lagun.

Eta orduan hasi zen hiru mutikorekin eta haietarik gazteen a nire anaia Xalbat, zen, beste bat bazen (Abadie) nire adinekoa eta beste bat (Besainboure); hiru mutilekin hasi zela ikusi dut, lekuko, formazioa egiten: frantsesa, matematikak, dotrina, dotrina soziala, (elizarena ere bai), ekonomia (piska bat) eta euskaraz. Ez literatura, baina bai euskaraz irakurtzen, euskaraz idazten eta euskaraz hitzegiten ere, zeren talde hori gero haziz joan baitzen.

Hazparneko gazteak ez ziren hiru bakarrik, behar bada bizpahiru urtez horrela izango zen hiru horiekin hasi zelako. Gero Hazparnetik joan zelarik handik bederatzirteren buruan bazituen hogeitamar/berrogei ikasle, eta ez aste barnean bakarrik Hazparnekoak, baina merkatu-egunetan (hamabostero merkatua baitzen) biltzen zituen auzo-herrietako gazteak eta haieri kurtsoak ematen zien, *(eta gogoan dut gerostik familian sartu baita gaur Monrealen bizi den horretaz Lartzabalek berak esanik "A!, hori ukan diat izan dudan ikasle hoberenetarik bat, zorigaitzez joan behar izan zian hemeretzi urtetan Ameriketara, egurretan lanean aritzerat")*. Eta lehengusin batekin ezkondua den beste batez ere *(A! ze mutiko argia zen Piarres hori!)*.

Etxean ere nire anaiarentzat egia da hark irakatsi ziola piska bat eskolatzen eta publikoan hitz egiten... geroztik ezkondu zelarik, kooperatibetan eta lan egin du, Sindikatetan,... Lartzabalek baserritarrentzat egiten zuena, langile-umeentzat ere bai; berdin formatu zituen. Eta "Gazte Katoliko langileen taldeak" deiturikoetatik atera zituen gero Sindikatuetakako buru izango zirenak. Lartzabalen lana zen hori. Baina esan behar da Antzerkia ere hartzen zuela hain zuzen formazio bidetzat, gazte horien formatzeko, publikoan agertzeko eta hitzegiteko eta horretarako ez duzu Antzerkia bezalako biderik.

Baina hasieran ideologia gutti. Jostailu bezala hartzen zuen antzerkia, formazio-gailu, izpirituarentzat bakarrik, baina formazio osoa emateko moduan.

Eta emeki-emeki gero aberastu zuen bere antzerki hori. Ttikitatik bazuen antzerki-rako "ekarri". Hamalau urtetan jadanik hasia zen antzerki ttiki batzuek idazten IRRI ETA NIGAR e.a., ... Baina gero soldaduzkan ere egin zuen, Seminarioara joan zelarik ere egin zuen Lartzabalek antzerki hori antzokietan, frantsesezkoetan bistan da. Eta Hazparnen ari zelarik ere, euskara eta frantsesa nahasten zituen berdin-berdin bere antzerkietan; ez zuen propio hizkuntzaren kezka nagusi; gramatikaren arregurarik ez zuen baitaezpada, bakarrik denborapasa.

Eta gero ikusi zuen hor bazela bide bat ideien, bere ideien sartzeko, eta hor hasi zen bere idein sartzen eta ideia horiek ziren lehenik sozialak, ez aberriaru buruzkoak ez zen arazorik; euskalduna zen bai, baina ez du Lartzabalek hasieran senti izan, nahi baduzu, aberri-mina. Hasieran izatekoz ere, sentitu du gehiago, askoz ere gehiago sozial-mina, sozial arrangura, ttikien eta handien arteko gatazka hori bizi izan baitu bere bizian ttiki-ttikitatik.

Esan dizuet sortu zela "Ixabelenean", eta gero "Mitxelen"rat pasa zela. Lehen etxea, maizter etxea zen, hor muga-mugan, eroria da egun, eta bigarrena hurruxeago zen, oraino zutik da. Baina hor ere maizter bezala bizi zen familia baina mixeria gorrian, eta egia esateko, kontrabanda egiten zuten beharrarekin, hortarik diru apur bat ekartzan eta berak ere, Lartzabalek esaten du bere "memorietan" nola parte hartu duen kontrabanda horretan eta oroitzapen gogorrak ere baditu muga horrenak. Irri egiten du batzuetan, MUGARI TIRO antzerkia har ezazue eta irringarri da, baina hor atzetik bada barne-mina, zeren Lartzabalek bazituen bi anaia eta bi arreba eta anaia horiek biak Frantziak hil zizkion nolazpait esateko.

(Bat, Antton, hil zen soldaduzkara joan eta soldadu zelarik, zaldi batek jo zuela eta hilda ekarri zuten etxera. Eta ehorzketa egin zutenean ez zuten utzi hil-kutxa irekitzerat, eta familiak dio, amak ez zuela semearen gopurtz hila ikusi ahal izan zeren ikusi balute, ikusiko baitzuten nola hila zen eta beraz, beharko baitzioten pentsione bat eman dirua eman beharko baitzion ejertzitoak eta hori ez emateagatik. Egia edo gezurra familiak hori sinetsi du. Eta bestea aldiz, ezteiliar zela bere herrian, Azkainen, lagun baten lagun, joan zen Bidasoako Berarat, bere ezteietako jantziak merkeago zirelako egitea sastrearen etxera saiatzera (espos-lagun baitzen), eta etxerakoan, frantsesek tiroz garbitu gizona).

Beraz, horiek orok. Eta gero esn behar da bere eskolentzat eta diru piska bat behar baitzuen, (dirurik ez baitzen etxean), zer egiten zuen oporretan? Donibane Lohizuneko ostatuetan lan egiten zuen, zerbitzen. Arreba familia handietan neskame ikusia zuen, hor zen jaime de Borbon, haran ederrean, bere segidarekin..., eta kontatzen du bere oroitzapenetan (anartetik esateko, biltzen ari bainaiz berak eskaturik hiltzean, utzi zidan lan hori egiteko, beste lagun batzuekin; R. Idaiart, Landart, Luberriaga (Azkaineko alkatea,...) baina nire gain da lana eta haren obra biltzen ari naiz, larriena bederen, zeren bildu ditut antzerkiak (4 tomo), ipuinak eta istorio zenbait (tomo 1), etnografia solas eta hitzaldi zenbait (honako honetan) eta berak beste hitzaldi batzuk (elizakoak bazituen publikatuak eta orain bospasei kuadernotan badira sakabana-tuak bere oroitzapenak.

Eta hor kontatzen du nola ezagutzen zuen Jaime de Borbon hori Azkainen, bera gazte zelarik eta oraino Espainiako gerla hasteko baitzen. Jaimek apaizarekin konfiantza handia zuenez eta apez hori eskuinekoa baitzen "Action française" horkoa, eta apez horrek esan omen zion Lartzabali: Behar diat sekretu bat eman. Hor badiat problema bat. Jakin diat, Jaime de Borbon hori ari dela armak erosten Italian, erreboluzioa sortzeko Espainian, gerla egiteko, eta esan zidak hori ongi zenentz, bazuenentz eskubiderik kristau bezala hori egiteko.

Eta nik ez zekiat zer egin eta Apezpikuari behar zioat galdetu. Eta Baionako Apezpikuari geldetu eta honek erantzun omen zion: Ez zaitez sar horretan! Ez sar!, ez sar!. Lartzabal ez zen ados apezpikuak emandako erantzunarekin eta garbi ikusi zuen justizia eta karitatearen arteko problema zela. Nola elkartu justizia eta karitatea? Maitasuna eta zuzentasuna? Hori da gizon bakoitzak bere baitan duen problema latza. Eta hori sentitu zuen lehen-lehenik. Ezen ikusten zuen zer ziren hemen gaindiko bidegabekeriak, ttikien eta handien arteko haustura hori, (orain gure soziologo handi horiek esaten duten **fracture soziale**) bizi izan zuen Lartzabalek eta horren kontra jazarri behar da, nola? zer bidetaz? Gazteer zuzentasun-bidea erakutsiz.

Bai baina badaki hori zer kosta zaion. Zeren esan behar da Lartzabalek ukán ditula miresle handiak Hazparnen berean, baina etsai amorratuak ere bai: bereziki, Hazparneko jauntxoak, lantegietako nagusi horiek. Hamalau lantegi (1.400 langile urte haietan) baziren urte haietan Lartzabal han zelarik, eta adiskide gutti izan du hor, etsaiak bai. Gaztigatu nahi izan dutenak ere, beraz, Lartzabalek hori izan du lehen problema.

Eta gero, sortu zaio bere aberri-mina. Beretzat aberria Frantzia izan da hastean, gaztetan hori ikasi zuen eta erran nezake, frantses nazionalismoa irakatsi ziola herriko apezak asko maite baitzuen De Bidart horrek; "Action Française" horretan sartua zen leporaino, frantses katoliko eta apez asko bezala.

Horren kontra Erromako Aita Sainduak erabaki gogorak hartu zituen baina ez da horrela, Aita Sainduaren erabaki batek ez ditu izpirituak aldatzen. Hori dela eta, Espainiako gerla honetan erran behar da eskuinaren alerdia hartu zuela, berak karlistena, hots, nafarrena eta Euskal Herriko apez ainitzena ere, nahiz eta kanpoan Euskal Herriko apezak fama duten Francoren kontra zirela; bai, badakizue nik baino hobekiago horretaz asko, bazela denetarik.

Eta Lartzabalek ere hasieran, ezagutu zituen gero Baionan apezgai-errefuxiatuak Iparraldean; Irungo Pasionistak ere joan ziren Azkainera, beren etxea (Errotaberri) han erosi zuten eta horiek oro ezagutu ditu; gero Frantziako gerlan sartu zen eta egin ere egin zuen gerla hori, eta gero emeki-emeki, ikusi zuen hor bazela Frantzia, Espainia, Eskual Herria... baina norat ari gira? Zer dio zor Frantziari Euskal Herriak?

Eta horrela, askok ikusi dute Lartzabal **San Kruz** berri bat bezala, Espainiaren eta Frantziaren kontra bide guziak onartzen zituena Euskal Herria salbatzeagatik. Hola dira gauzak egiazki? Nik ez dakit zenbatetaraino.

Dena dela, une batean Zokoa baitzen ETAKoen eliza berezia eta ez baita berehala pasatu lehenagoko egoeratik gaurko egoerara. Elizaz ez du gaur menturaz ardura askorik; ez kristautasunaz, ez dotrinaz, baina hasieran bazuen. Eta Fidel Castrok Sierra Maestran Iruretagoiena bazuen bere kapeilaua, ETAKoek ere bazituzten beren apezak eta Lartzabal izan da horietarik. Eta Lartzabalek publikatu zituelarik Zokoan ETAz dakigunaz publikatu ditu predikuak liburu berezi batean bera bizi zelarik eta liburu hori bidali zelarik bi adiskideri, atxeman ditut Lartzabalen paperetan bi apez horien erantzunak eta esker onak Lartzabali idatziak, llabur, orrialde bana bakoitzak; bata, Aita Iratzeder, Belokeko abadearen erantzuna da eta bestea, Aita Lafitterena.

Dena dela, une batean Zokoa baitzen ETAKoen eliza berezia eta ez baita berehala pasatu lehengoko egoeratik gaurko egoerara. Elizaz ez du gaur menturaz ardura askorik; ez kristautasunaz, ez dotrinaz, baina hasieran bazuen. Eta Fidel Castrok Sierra Maestran Iruretagoia bazuen bere kapeilaua, ETAKoek ere bazituzten bere apezak eta Lartzabal izan da horietarik.

Eta Lartzabalek Zokoan ETAz dakigunaz publikatu ditu predikuak liburu berezi batean bera bizi zelarik eta liburu hori bidali zelarik bi adiskideri, atxeman ditut Lartzabalen paperetan bi apez horien erantzunak eta esker onak Lartzabali idatziak, llabur, orrialde bana bakoitzak; bata, Aita Iratzeder, Belokeko abadearen erantzuna da eta bestea, Aita Lafitterena, Piarres Lartzabalen irakaslearena da. Eta gonbaratzen badituzue zinez argi dira biek.

Aita Iratzederrek dio: *Adiskidea goizean jaso dut zuk bidali didazun liburua eta goiz honetako ene irakurketa izpiritualetan, gai izpirituala liburu horrekin egin dut, iduritzen zait dohain berezia baduzula penetan diren euskaldun askoren ondoan izaiteko eta zure apez-lekukotasuna emaitako. Zoaz bide beretik, zurekin nago, Erresebarririk gabe. Sinatu, A. Iratzeder.*

A. Lafittek: *Adiskidea, Baionan izan naiz eta atxeman dut bulegoan zure liburua, eskertzen zaitut, baina erran behar dautzut ez garela behar bada arras, osoki, bide beretan zeren alemanen denboran ginabiltzalarik hor, batzuek beren baitarik justizia beregain hartu nahi zutelarik, etsaiekilan zebiltzan batzuen garbitzeko, badakizu ez dudala behin ere gauza hori onartu. Dena dela, bakoitza gure ikuspegiarekin gauden beti, elgarrekin bat.*

Ikusten duzue beraz, Lartzabalen problema zenbait diskutigarri direla eta, diskutitu direla bere adiskiderik hoberen artean ere. Baina da dudarik pausatu bederen dituela problema, beste batzuek ez baitituzte ikusi nahi ere, edo, ez ikusiarena egiten baitute. Hori da problema ene ustez. Hori da Lartzabalen grazia berezia eta handitasuna ene ustez. Eta horren lekuko izanen dira agertuko diren OROITZAPENAK, irakurri nahi dituenarentzat. Askok ikasteko izanen dugu.

Mende hau bizi izan dugunok (gurea hau joana da!) eta ondotik jinen direnek, nahi-ko gbadituzte irakurtu, zorigaitzez gertatzen da eskuaraz idatzia edo eskuaraz errana, ez balitz bezala dela, zorigaitzez, istorian zehar ohartu naiz gure istorialari askok erda-

rak baizik ez dakizkitela Iparraldean segurik, eta hegoaldean ere, uste dut istorialari askok nahiago dutela beren historia egin, eskuaraz deus esan eta idatzi ez balitz bezala, seinale oraino badugula non egin eskualdunok gure historia, gure eskutan har dezagun eta hortan hasi bezala bukatzeko, (gero zuen galderak erantzuteko prest nago!), zeren bistan da mintzatu naizela Hazparnen ikusi dudana Lartzabal horretaz, erran nezakeen bestela, Zokoan zer izan den ere, badea hortaz asko erraiteko, bada zeren Lartzabal, 1915an joan zen Hazparnetik, 1939an jin eta 11/12urte Hazparnen egin ditu, eman dezagun 30urtetik 40 urtera, baina gero 40urtetik 70era Zokoan izan da, Zokoako apeza izan da Lartzabal. Eta hor egin du dena. Ez baitzen hor ez elizarik ez apez-etxerik, eliza eta apez-etxea egin ditu.

Sosik ez zuelarik denak egin ditu bere eskuz, bere indarrez, bere karrez, bere lanez eta bere minez egin ditu denak. Eta denak utzi, 1979an osasunak hala galdeturik, azkenean hil da handik 9 urteren buruan dakizuen bezala (aurten gogoratzen ari garenez), baina erran nuen, orain bezala, lagungarri dira eskuararentzat bereziki eta patrik batek egiten dituen lanak ikusten dugularik hor bildu dituen eta orain publikatu duen lan hori, Intxaurrandietak aireak bilduz eta..., hori ene ustez izugarritzko lana da. Nik nire aldetik piska bat lagundu ditut, baina ez nahi bezanbat, presaka egin ditut egia erran, eta ez dut denborarik izan joaiteko, Hendaian eta Ziburun eta hiri handi horietan behar ziren paperak miazterat. Herri txikiak hartu ditut errazago baitzen harat joaitea. Baina horiek beharrezko dira nahi badugu jakin zer izan den Euskal Herri honen bizia.

Egunotan atera dute ene sorterrian, Hazparnen, "Regarde sur Hazparne (frantsesez, bistan da), gauza asko aipatzen dira; artxiboetako lanean ari diren horiek, artxibo horiek denak frantsesez dira, baina eskual herria denik edota, euskaraz bizi den herria izan denik Hazparne, inon ez da ageri, izan ez balire bezala Hazparnen hoinbeste bertsulari, izan direnak eta Kategoriakoak zonbeit, ADEMA bat adib., Hazparnen bikario zelarik eginiko bertsuak; edota, OTXALDE ere, horietaz tutik ez dute aipatzen, izan direnik ere. (Fran Gijon?) aipatzen digute hori bai, berak zortez ondoriotasun bat ukan zuelakoz fraile bati esker, Hazparnen hamalau etxalde ukan zituelakoz, eta denak jan zituelakoz 1940-40 bitarte horietan, Hazparnen karrika nagusia eman diote; baina HIRIART-URRUTI "EUSKALDUNAren sortzailea izan denik ere ez daki inork eta ez du kalerik Hazparnen. BROUSSAIN-ena badugu zeren eta nik egin baitut tesia horretaz, baina beste batek egin zezakeen. Dena den, idazle ederrak hazpandarrak..., eta tutiz ez. Kultura gabeak gira oraino, anitz herritan, anitz euskal herritan, herri gizonak. Herri gizonok ez dute kulturarik, beren herria ez dute ezagutzen, ukatua dutelarik. Hori da problema eta Lartzabal horren kontra gogorra izan da eta hortakotz, asko zor dio Euskal Herriak.

Mila esker Piarres.

Patri Urkizu.- Ikusi duzue dugun hizlaririk ederrenetakoa dela gure Xarritton eta noski, gure Herria izan dela historiarik gabeko Herria; herri euskalduna esan nahi dut, zeren beti erdaldunek egin izan baitute Historia. Hor daukagu Hegoaldean adib., eske-

rrak Antonio Zabalar ia 200 liburu argitaratuak euskal bertsolariez, euskaraz egiten zuen herri xume horren adierazgarri, berak antolatutako biblioteca hori. Eta iparraldean gauza berdintsua esan dezakegu, beste hainbat eta hainbat egile eta idazle badirela eta eskerrak bai Lafitteri eta baita Xarritoni, neroni ere saiatu naiz zertxobait eta....

P. Xarritton.- Asko zor diogu Patriri eta Zabalar ere. Eman dezagun Xabaldor adib., ez balu bildu A. Zabalak, non ginen? Eta Xabaldor norbait bada!

Patri Urkizu.- Mila esker. Orain ospatzen dugu preseki hamar urte Lartzabal hil zela, urtarrilaren 12an.

Dena dela, ni oroitzen naiz T. Monzonek esan zuela Lartzabali buruz "euskal Lope de Vega zela zeren eta izugarrizko erraztasuna zeukala teatroa egiteko. Ahalmen eta doai izugarriak zituen eta esate baterako, umorea ez zitzaion sekula falta. Behin galdera batzuk egin zitzaizkiolarik ANTZERKI aldizkarirako eta bere testuak publikatzen genituela eta; Antzerkia zer da? Hona zer erantzun zuen: Antzerkia? Antzara kia? Hasieran jendeak pentsatzen zuela komediak zirela (Lezon ere horrela deitzen zitzaion), jendea entretenitzeko zirela.

Antzerkia hitza berarekin egin zuen bezala, eta bere umore punttua jartzen zuen. Eta gero, irudimena izugarri bizia zuen, eta zuk esan bezala "ez zela garbizale horietako, noski ezetz! Zeren herriaren hizkera jasotzen saiatzen baitzen, eta muga eta gerla garaiko historiak zirenean eta, frantses esaldi askos sartzen zituen eta alemanen hitzak ere bai,... eta orduan, nik uste dut hor ikusi behar dela bada, irudimen handiko gizon bat, justiziarekin eta karitatearekin konprometituako gizon bat, baina baita ere literatura gizon ahortzi ezina dela. XX. Mendeko euskal antzerkigilerik hoberentsuenetakoa, dudarik gabe, eta bizienetakoa dela esango nuke nik, eta ahalegin handia egin zuena historia hori berreskuratzen.

Nola? Ez biografia eta horrelako istorio sakonekin, baizik eta herriarengana iristeko modu erraz eta sinple baten bitartez, hau da, antzerkiaren bitartez, historia, euskal historia agertzen ez dena liburuetan, oso modu atseginean aurkeztu izan duela beti bere obra ezagun guzti horiek. Baditu obra benetan ederrak eta merezi dutenak aurten antzez taldeek eman ditzaten.

Galdera: (Jende artetik luzaturiko galdera). *Badakizue zenbat idazlan edo antzerki idatziak dituen Lartzabalek?*

P. Urkizu.- Bada, ehunen bat obra baditu idatziak, baina batzuek galduak daude.

P. Xarritton.- Hartzen badituzu irratiz eman zituzten esketxak eta, zeren eta udan ezarri baitzuten irratia bat frantsesek miarritzeko Kasinoan, turistentzat emanaldiak emaiten zituen, Parisetik dena ez egiteko, ordurarteko irratia denak Parisetik edota Bordaletik egiten baitziren. Eta turistak geroz eta gehiago heldu zirelarik., Miarritzeko kasinoan ezarri zuten udan funtzionatzen zuen irratia bat frantsesek Frantzina, nazionala, "Radio Euskadi izenekoa.

Eta horien artean gertatu zen bat "Garreta izenekoa, Donibane Lohizuneko irrati-saltzaile bat, Etxezarreta azkaindarra (eta oraino bizi dena) eta Lartzabalen adiskidea zena eta erran zion: -Ba ditugu hor bizpahiru ordu, zuek euskaldunok euskara piska bat eman bazenezate, kantu zonbeit edo horrela!-

Benoa, bildu ziren azkaindar horiek elgarrekin, Garreta, Lartzabal, eta idiart,... eta baietz hartuko zutela erantzun zuten. Orduan hasi ziren esketxak egiten. Lartzabal zuten beti erredaktatzailea, kantu zonbeit,... eta igandeetan ere emanaldi berezi bat, eta horrela hasi zen irrati hori, politikarik ez zen uki behar jakina, eta horiek oro han daude bilduak, eta horiek ez ditut nik egin eta bada oraino lana biltzeko horiek, garbian ezartzeko. Eta bestalde artikuluak daude, publikatutako artikuluak, sekulako artikuluak baditu eginak, GORATI batean, KOSTATARRA deiturikoan, ENBATAn, ere bai, editorialak batere firmatu gabekoak askotan eta anitz urtez; HERRIAN ere anitz artikulu ditu. Behin tribunaletarat ere auzitegiatarat deitu zuten, zeren eta Argeliako gerla zela eta argelianoen alde jarri baitzen artikulu batean. Eta orduan Lafitte zuzendaria zenez deitu zuten eta Lartzabalek erran zuen: Lafitte bakarrik ez, ni naiz egin duda hori, nahiz ez zen firmatua. Eta Algeriako gerla bukatu ondoren auzia bere horretan gelditu zen.

Beraz, artikulu horiek ez dira bidluak, HERRIAN egin zituenak. Baina beste asko ere badira. Gero, Donibane Lohizun aldeko apezek bazuten beren artean aldizkari bat, eta une batean Parisen agertu zen, Frantzia guziko parroketan saltzen zen "Vie Catholique aldizkarian artikulu bat kontrabandoan kontra, eta zehazki, Euskal Herriko mugako kontrabando horren kontra. Haserre gorrian gure Lartzabal eta haren lagun zonbeit ere, Murgi izeneko donibandar apez bat, besteren artean; Murgi honek aita kontrabandean erahila guarda batek eta hain zuzen Lartzabalek bere OROITZAPENetan erraten du: "Bazenekite nork lagundu duen hiltzeko unean Murgi apezaren aita hil duen guardaj Nik; Zeren guarda hura bota baitzuten Euskal Herritik, joan zen norabait, baina gero jubilatuta zelarik berriro itzuli zen gizona Euskal Herriat eta Lartzabal deitu zuten azken unean hari emateko azken sakramentuak. Eta hori kondatzen du, nola berak hiltzen lagundu zuen, Murgi bere lagun-minaren aita hil zuen guarda.

P. Urkizu.- Noizko OROITZAPEN horiek?

P. Xarriton.- Udako nahi nuke, Sarako kiburu-egunerako.

P. Urkizu.- Kontrabandistak famatuak dira betidanik eta inportanteak gerla guztietan. Adib., Lezotik pasatzen zen bat nere etxean lo egiten zuena, 1942-43era edo, ni oraindik jaio gabea nintzen, eta Florentino izenekoa, ez dakit entzuna izango duzun,...

P. Xarriton.- Ah! Oso famatua!

P. Urkizu.- Bada, Florentino hau ernaniarra zen, eta honek pasatu zituen mila abiatzaile baino gehiago, aliatuak zirenak (ene amak militarrek deitzen ditu). Gero de Gaullek hamaika medaila ezarri zizkion, baina eskerrak hari pasatu zuten muga eta gero gerlan berriro parte hartzen zuten, joaten ziren muga pasata gero bada, Gibraltarra.

rrera, edo Lisboara eta, gero handik Londresera eta Londresetik beren abioietan alemanen kontra, egiten zuten gerla baina, hori eta beste judu asko ere salbatu ziren kontrabandistei esker bideak ongi ezagutzen zituztelako. Florentino hau oso famatua izan zen.

P. Xarriton.- Nik ez dut ezagutu baina entzun askotan, Florentino Goikoetxea.

* * * * *

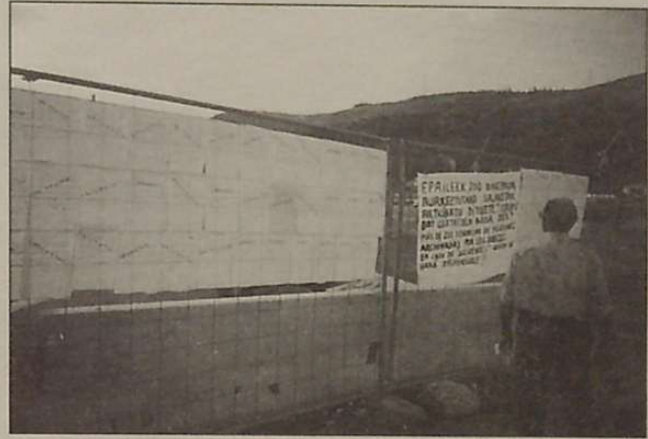
Jarraian, horrelako pasarteak kontatuz solasaldiari bukaera eman zitzaion. Eskerrak hizlariari zerbait gehiago ikasi dugu gure antzerkigilerik onenetakoari buruz.

AGUSTINA PONTSTA

INPOSAKETA ETA TXIKIZIOAREN AURREAN EZIN ETSI

KRONOLOJIA 4

- **98ko Apirilaren 27an:** Epaileak, 200 oinezkok, Antton Jaime Errepide Diputatuaren aurka jarritako salaketa guztiak artxibatu ditu, istripu bat gertatu arte delitorik ez legokeela argudiatuz.

- **Apirilaren 28an:** A.A.H.E.K, Urrullon, Pasaiaiko Kaiak Wolswagen autoentzat apartkaleku erraldoi bat egiteko 18 hektareen erosketa salatzen du, herriko P.N.V.ko J.M. Martiarena zinegotziari operazio honen barruan egotea salatuz. Hondare natural, kultural zein historiko hau babesteko eskatzen du herri ekimenak.

- **Maiatzaren 12an:** Makina bat urrulloko lurretan zulo haundiak egiten hasten da.

udalak, baimendugabeko obrak geldiarazten ditu.

- **Maiatzaren 23an:** "Eredu txikitzaileen aurkako GIZA KATEA egin da Lezo eta Orereta artean. Lezoko 20 elkartet babestu zuten ekimen hau eta bertan 200 pertsona inguruk parte hartu dugu. Autobiak, Itoitz, Nuklearrak, hau gelditu beharra dago.

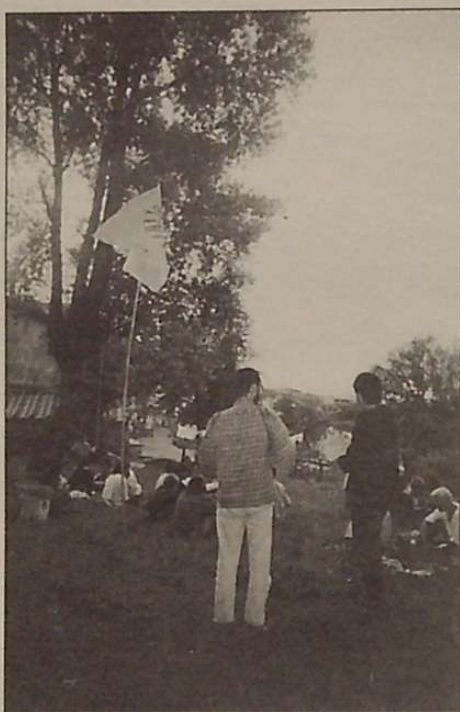
- **Maiatzaren 25ean:** A.A.H.E.ko kide baten aurkako epaiketa Donostian, protesta batean "esos de rojo defienden a delincuentes" oihukatzeagatik. Epaileak 10.000 peztako isunaz zigortu du. A.A.H.E.k fiskalen jarrera salatzen du.

- **Ekainaren 5ean:** Eusko Jaurlaritzak eta Diputazioak 1999-2010 urte bitarteko Errepide Plangintza Berriaren Aurre proiektora onartzen dute. Bertan, Lezoko autobien 2.

Fasea, Gaintxurizketa Gaineke Errotonda erraldoia, A-8 sei karrilekoa egitea eta usur-bil-Astigarraga-Zamalbide-Arragoa autopista berri bat eraikitzea aurre ikusten dira.

- **Ekainaren 12an:** Abiadura Haundiko Trena eta desarrollismo txikitzailearen aurkako manifestazioan parte hartu dugu Gasteizen, parodia moduko bat eginaz. Autobusa atera da bailaratik.

- **Ekainaren 28an:** Urrullo baserri inguruetan ibilaldi informatiboa eta ondoren erromeria trikitixa, txalaparta, sagardo eta giro ezinhobea. 50 lagun inguru elkartu ginen. Pasaiaiko Kaiako lehendakariari Urrulloren aldeko postalak bidaltzen hasten gara.

- **Uztailaren 15ean:** A.A.H.E.ko kide bati 50.000 peztako isuna jarri diote protesta batean horri informatiboak banatzeagatik.

- **Uztailaren 16ean:** Gutun publiko baten bidez, A.A.H.E.k Udalaren jarrera salatzen du, futbol zelai eta igerilekuen ordez autobien eraikuntzan parte hartzen ari delako.

- **Uztailaren 22an:** Ez gara satorrak. Lezo eta Orereta artean oinezkoentzat lurrazpiko pasalekuak egin nahi dituztela salatzen du herri ekimenak. Satorrez moztutako 20 bat pertsona rontondan bildu ginen.

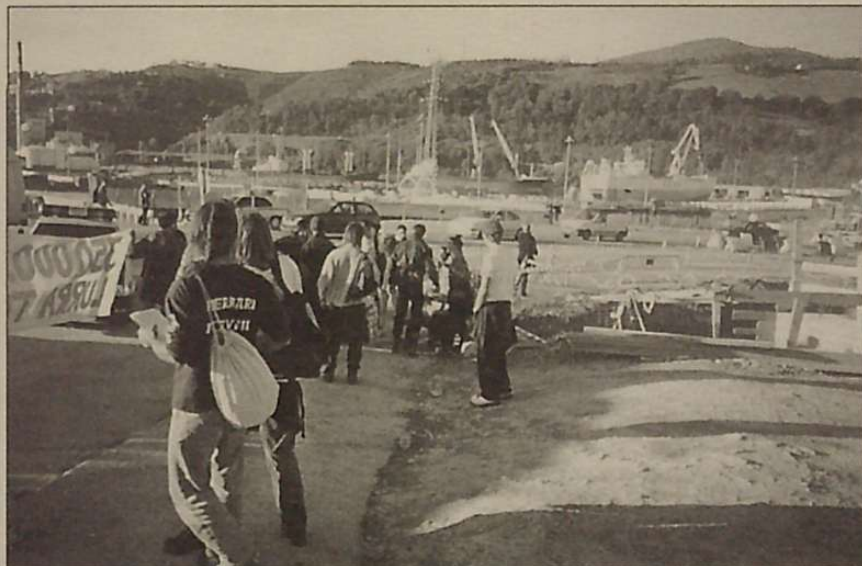

- **Uztailaren 25ean:** A.A.H.E.k. idatzi baten bidez “egin” egunkariaren ixketa salatzen du, Adierazpen askatasuna.

- **Uztailaren 26an:** A.A.H.E.k. idatzi bat aurkezten du Diputazioan, autobien eraikuntzan zenbat diru gastatzen ari diren galdetuz.

- **Irailaren 1ean:** Ingalaterrako autobien aurkako borrokei buruzko bideo emanaldia Zubitxo kalean.

- **Irailaren 12tik 18ra:** A.H.T.ri buruzko erakusketa informatiboa herriko alondengan ikusgai izan dugu.

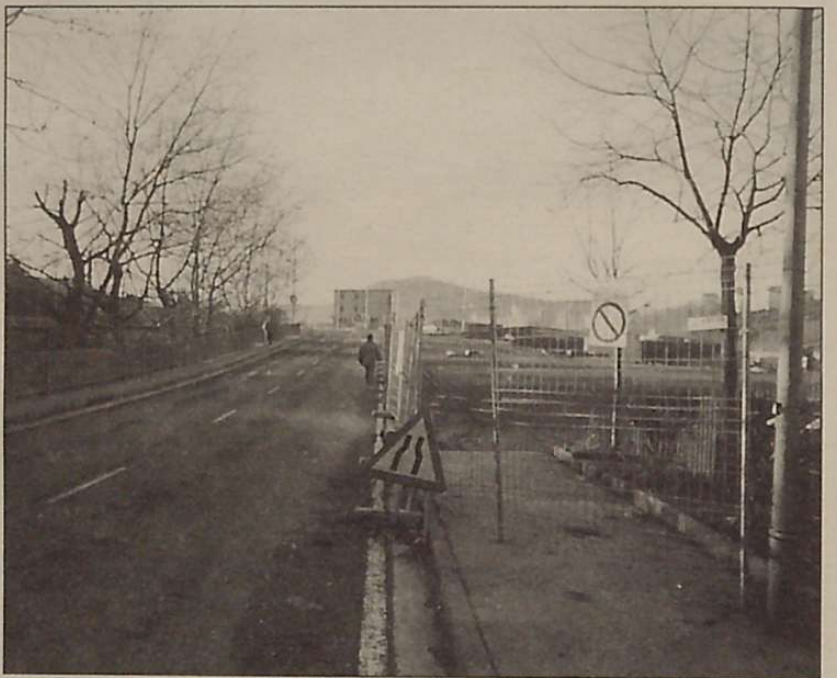
- **Urriaren 20an:** Bost bizilagun eta bi kazetariren aurkako epaiketa autobien lanak oztopatzearen akusaziopean. Epaiketa atzeratu egin zen.

Egun berean Ertzantzak 11 bizilagun atxilotzen ditu Altamiran, Errepide Plagintzaren aurka tunel berriaren gainean egindako kateaketa baten ondoren. Gauean denak aske geratu dira.

- **Urriaren 26an:** Hitzaldi eta diapositiba emanaldia Andoaingo Gaztetxean.

- Azaroaren 4an: Diputazioak ia 15.000 m. berri expropiatu ditu, autobiarri aldaketa berri bat egiteko, gehienak baserrilurrak. Herri ekimenak lur lapurketa hau salatzeaz gain proiektua txapuzatzat jo eta leherkariekin inguruko etxeetan egindako kalteak salatzen ditu. Udalarari expropiazioekin ez kolaboratzeko eskatzen diogu.

- Abenduaren 15an: Obrak direla medio, oinezkoen bide guztiak hankazgora jarri dituzte, jendeak errepi-detik joan behar duelarik.

- Abenduaren 22an: Olentzeroz jantzitako 15 kidek errepidea moztan dute Altamira inguruan oinezkoen eskubideak aldarrikatuz.

- **99ko Urterilaren 8an:** Oinezkoen aldeko I. Ibilaldi errebindikatiboa Lezotik altamirara. 20 pertsona inguruk parte hartu dugu.

- **Urterilaren 19an:** Ihaz atzeratutako epaiketa bost bizilagun eta OTBko bi kazetariren aurka. Guztiak aske geratu dira beraien aurkako salaketarik inork ez duelako jarri.

- **Urterilaren 21ean:** II Ibilaldi errebindikatiboa. Ordu erdiz autobiako obretan dabil-tzan bost kamioi geldiarazi dira espaloietan batean konzentrazio eginaz.

- **Urterilaren 22an:** Alzate Altamirako Hauzo elkarteak prentsaurreko baten bidez, lurrazpiko pasalekuak ez egiteko eskatzen du.

- **Urterilaren 28an:** III Ibilaldi protesta. 20 pertsonen parte hartu dugu.

- **Otsailaren 4an:** IV. Ibilaldia. 15 pertsonen parte hartu dute zebrabide batean bide mozketaren intermitenteak eginaz.

- **Otsailaren 11ean:** V. Ibilaldia. Trapujalez mozorrotutako 15 pertsonen parte hartu dute.

- **Otsailaren 25ean:** VI. Ibilaldia. 20 kide ordubetez bide mozketaren intermitenteak eginaz.

- **Otsailaren 27an:** HBk deiturik 40 bizilagunek konzentrazioa burutu dute lurrazpiko pasalekuen aurka.

- **Martxoaren 1a:** Errepide Plangintzaren aurkako protestan atxilotutako 11 bizilagunen aurkako epaiketa Donostian. Guztiak aske geratu dira ez fiskalak eta ez epaileak ez bait dute gertaeretan inongo deliturik ikusi.

- **Martxoaren 2an:** Lezoko 25 talde, elkarte eta erakundek Diputazioan; lurrazpiko pasalekuak ez egiteko eskatzen diote Roman Sodupe diputaduari Nagusiari.

- **Martxoaren 4an:** VII. Ibilaldia. 35 kidek parte hartu dute "oinezko eta txirrindulariei lehentasuna" zioen pankarta batekin.

- **Martxoaren 11ean:** Lurrazpiko pasalekuak eraikitzen hasi dira. VIII. Ibilaldian 30 pertsona bide mozketak intermitenteak egiten hasi da zebrabide batean birka. Ertzantza etorri da, bi bizilagun identifikarazi eta jendea bultzaka kanporatu du.

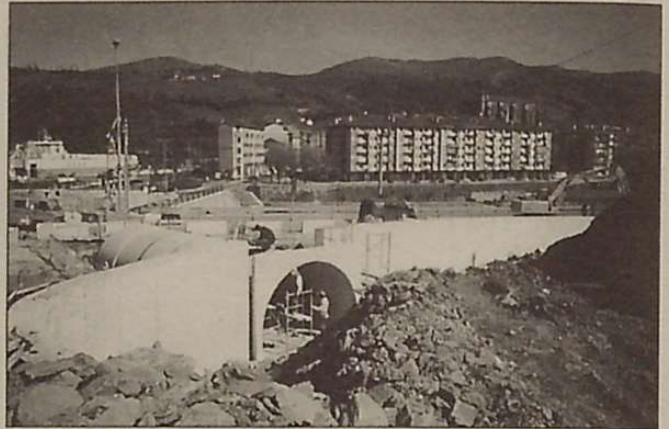
- **Martxoaren 16an:** A-8 Doan akordioaren barruan A.A.H.E.k hitzaldia eskeini du Zarautzen.

- **Martxoaren 18an:** IX. Ibilaldia. 20 bizilagun inguruk, lurrazpiko pasalekuak eraikitzen ari ziren bi makina geldiarazi dituzte aurrean jarriaz. Ertzantzak lau bizi lagun identifikarazi ditu.

- **Martxoaren 22an:** 15 bizilagun elkartu gara plazan oinezkoen alde eta hauetako batzuk ordu erdiz P.N.V.ko zinegotzia den J.M. Martiarenaren auto gainean egon dira, alderdi honen jarrera salatzeko.

- **Martxoaren 24an:** A.A.H.E.k. hitzaldia eskeintzen du Irunen, a-8 doan akordioari buruz.

- **Martxoaren 25ean:** X. Ibilaldia. 15 bizilagun elkartu gara.

- **Apirilaren 8an:** XI. Ibilaldia. Hiru bizilagun, lurrazpiko pasalekuen hormigoizko piezak jartzen ari zirenean, Usabiaga enpresaren grua batean kateatu dira lepotik. Ertzantzak identifikarazi ondoren banan banan askatu eta jeitsi dituzte., hauetako bati lepoan zauriak sortuz.

- **Apirilaren 11ean:** Herri Ekimenak bat egiten du Donostian AHTren proiektu txikitzaileen aurkako manifestazioarekin bat egiten du. 10 pertsona autobiko biaduktora joan gara argazki bat egitera eta ertzantzak 5 identifikarazi ditu.

- **Apirilaren 15ean:** XII. Ibilaldia. 10 bizilagun eta ertzain ugari. Eskeletoz mozorrotutako kide batek AHTren aurkako manifestaziora ez joateko deialdia egin du abiadura haundia "goraipatuz".

- **Apirilaren 17an:** "AHT eta proiektu txikitzailezik ez, Gizarte alkaeta bultza dezagun" lelopean, manifestazio jendetsua Donostian. Herri Ekimenaren deialdiari jarraituz, Lezo eta Oreretatik 20 pertsona oinez joan gara Donostira. manifestazioan "Oarso aldea bizi dadin, Errepide plangintza gelditu" zioen pankarta zabaldu dugu.

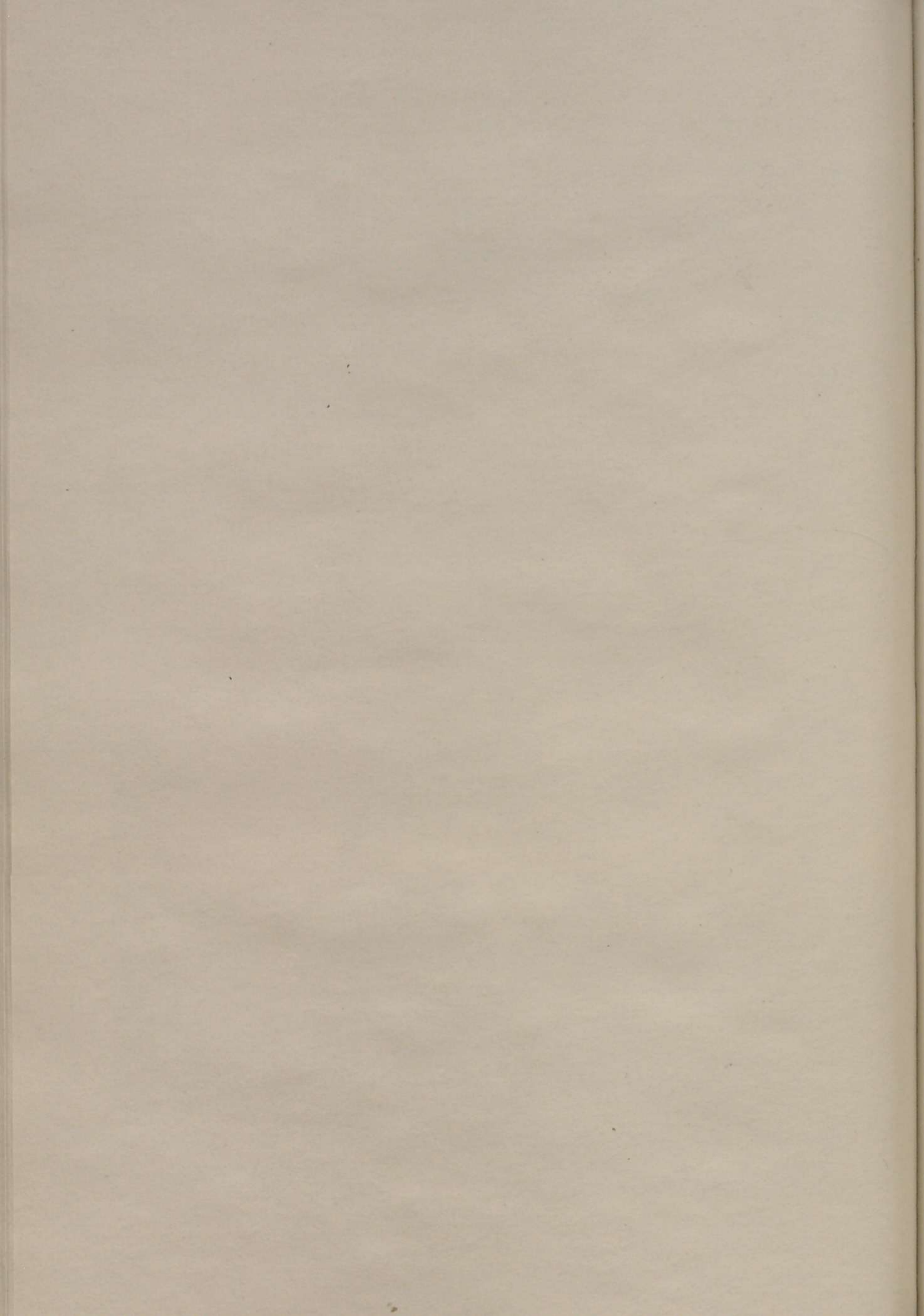
- **Apirilaren 20an:** AHTren aurkako asanbaldaren kide baten aurkako epaiketa Donostian, duela hiru urte oinezkoen aldeko enkartelada batean parte hartzeagatik. Epaike-ta atzeratua izan da ertzain akusatzailea ez delako epaiketan agertu.

Epaitegi kanpoan 50 lagun elkartu gara. Ertzantzak "Montai polizialik ez, epaiketa fartsarik ez, autobia inposaketa" zeramaten bi lagun identifikarazi ditu.

Eguerdiko 12etan, 40 bizilagun inguru Diputzaioan sartu dira, barruan errepide plangintza eta Antton Jaimeren aurkako oihuak boteaz. Ertzantzak, barruan taldea inguratu du. 5 kide identifikatarazi ditu eta guztiak kaleratu ditu.

AUTOBIAREN AURKAKO HERRI EKIMENA

SAGARRA BERTSOAREN MAMIA DA

raindik gutxi dakit gai honetaz, erizpen dotore eta jakintsua eman ahal izateko. Beraz, gustatu eta harritzen nauena adieraztera mugatuko naiz. Zaila bada paper zuri baten aurrean jarri eta bertso sorta bat iskribatzea, askoz zailagoa ere bada bertso horiei doinua ematea eta kantatzea; hala ere, harrigarriena da guzti hori jende aurrean botatzea, paper, luma eta zuzenketarako aukerarik gabe. Ulergaitza, benetan. Herriko zaharek diotenez:

“Jainkoak asko daki
berak egin zuelako guzti”

Herriko zaharrek esan ere egiten dute Jainkoak kreazioa bukatutakoan, egindakoa-ri so eta bertsoan hasi zela, bapatean, ustekabe, apika izadiaren edertasuna ikustez:

“Ur freskoak, mendi sendoak,
zeru urdinak, orein arinak,
zaldi kementsuak, zezen indartsuak,
gizaki ederra, nere itxura berbera...”

Gero bere aingeruei begira zegoela, zeru, itsaso eta lur elkartzen ziren lerrotik txalo ozen eta sakona zerion, -hala diote zaharrak-; txaloa gero eta handiagoa eginez joan zen, eztanda borobil eta ozenaz lehertu arte. Horri gure arbasoek “hirubon” deitu omen zioten, “hiru aldiz on”, esan nahi zuena. Ostera denboraren poderioz, “hirubon” “trubon” aldatu, geroago “trumon edo trumoi” bilakatzeko. Horregatik bertsolariak bere saioak bukatzen dituztenean, publikoaren txalo zaparradak herri hurbiletik entzunda, trumoi ozen eta luzea ematen du. Izan ere, bertsolaritza sortze lan aratza da.

◀
*Bertsoak
lurrari eusten
dio, lurra baita
gu guztion
babesa.*

Lau dira bertsolariak kontutan hartu behar dituen gauzak bertsoak sortzean: mamia, doinua, neurriak eta errima. Jainkoa bera eta hiru pertsona.

Egun batean, Fernando Amezketarrari gai hau jarri zioten:

“Nola sinisten dezu hiru pertsona
badaudela Jangoiko batean?”

Bere erantzun xelebre bezain sakona horrela izan zen:

“Nola sinisten dedan arrazoiarekin,
orain esango dizut sagartxo batekin:
Usai ta saporea, kolorearekin.
Horra hiru jenero gauza bat batekin”

Sagarra bertsoaren mamia da. Edukinik gabe, sagarra zizareen egoitza baizik ez litzateke, polita kanpotik, ustela barrutik alegia. Gero, usaina doinua da, kolorea errima, eta saporea, jakina, neurria eta hitzak. Saporea sagarrik gabe ez da ahal; era berean, sagarrari saporea kendu, eta ez da sagarrik izango, agian harria, hodeia, aidea,...

Bestalde, sagarrak lurrari bere sustraiak gogor eutsi eta lurretik bertatik edan eta jaten ditu bere gaiak, mamiak, bere izaera azken finean. Sapore ezberdinetako sagarrak dira: garratzak, gaziak, gozoak,... eta bakoitzeko proportzio egokia erabiliz, sagardo onenak lortzen dira. Era berean, bertsoak zorrotzak, samurrak edota saminak izan daitezke, baina hiru osagai hauek “ardo literarioa, Bertsolaritza izenekoa”, erdies-ten dute. Ondo egin diezazuela!

RAMON GUTIERREZ IZARRAKOA

LA HISTORIA SOCIAL DEL EUSKARA EN LEZO

El siguiente artículo no es más que un breve ensayo basado en el trabajo de investigación que lleva el mismo nombre y que acaba de ser publicado por el Ayto. de Lezo.

El de la historia es un tema muy recurrido en todo lo referente a Euskal Herria. Sin embargo, es al mismo tiempo la gran desconocida de nuestra sociedad. Partiendo de la idea de que "La historia la escriben los vencedores", podemos concluir que en esa frase se resume muy bien todo lo concerniente al conocimiento que se tiene de la historia de Euskal Herria.

Estos últimos tiempos estamos asistiendo a la publicación de trabajos que viene a llenar este vacío¹. Un vacío demasiado evidente para un pueblo que, pese a todos los obstáculos que se le ponen en su camino, hace ya muchos años que comenzó la andadura por su reconstrucción nacional y su soberanía.

El trabajo que tenemos como punto de partida hace un repaso a la historia del euskara en Lezo tomando como referencia la historia de Euskal Herria y la de Lezo. La investigación básicamente es un recorrido histórico por la mayoría de los ámbitos que han ocupado la vida social de los lezoarras durante su existencia.

Haciendo un breve repaso a las principales conclusiones del trabajo podemos decir lo siguiente:

El euskara ha sido históricamente la lengua propia y única de los lezoarras en la vida local. Analizando tanto la documentación escrita como la que nos aportan testigos directos de la historia de Lezo la conclusión es clara y rotunda. Dicho de otra manera, hasta 1950 el euskara era la única lengua que utilizaban en su vida cotidiana.

Un ejemplo de lo dicho nos lo aporta quien fuera secretario municipal de Irun y Lezo, quien refiriéndose a ambas localidades manifiesta lo siguiente en un informe requerido por la corona de Castilla:

"Ydioma que común y ordinariamente se usa en ambos pueblos es el natibo y bulgar bascongado (...) lo hereda y adquiere de sus padres, por ser la primera y unica lengua que generalmente se usa y aprende desde la infancia, y aunque por lo ordinario el trato de Padres y hijos, y aun la informazion en las ecuelas publicas de los primeros rudimentos suelen ser en lengua natiba y no la castellana, hai muchos padres

1. Jimeno Jurío (1997) Navarra, historia del euskara. Tafalla, Txalaparta arg.

Urzainqui, Olaizola (1998) La Navarra marítima. Iruñea, Pamiela arg.

de familias que a sus hijos los instruyen y imponen en ambos hidiomas, pero no debe servir esto de regla porque el número de gentes de esta clase es mui corto respecto al cúmulo de las demás de todo el Pais bascongado, y aunque hai muchos que poseen tambien el romance sin haber precedido esta cualidad y circunstancia, sino que por propia afición, necesidad o continuo trato de gentess que no saben bascuence, han adquirido la facilidad de entenderse son los menos, y es la gente de la primera distinción que por sus principios, proporciones y educacion que han tenido han logrado el grado mas o menos de perfeccion, y se puede calcular prudentemente que para una docena de personas de uno y otro sexo que en cualquiera de estos dos Pueblos se encuentre que posea el romance, se hallaráan doscientas que absolutamente no lo entienden"²

Otro dato directo sobre esta situación nos lo aporta el escritor hernaniarra Añibarro quien incluye Lezo entre las localidades cerradamente euskaldunes.

Bien es cierto que Lezo y los lezoarras tuvieron una estrecha relación tanto con la Corona española, como con las colonias españolas de todo el mundo (Inglaterra, Flandes, los países nórdicos...) a causa de su actividad marinera. Durante los siglos XVI, XVII y XVIII nos vamos a encontrar lezoarras en todas las actividades relacionadas con la mar. Algunos fueron a la corte a servir a los reyes de Castilla, otros a obtener permisos y contratos para el comercio marítimo, la mayoría se dedicó a navegar cazando ballenas o comerciando con las colonias.

Esta actividad que puso en contacto a la población Lezoarra con otros pueblos, sin embargo, no parece que provocara ningún cambio en la costumbre que tenían los lezoarras de comunicarse en euskara. Es más, todo indica que esa costumbre no difería de unas clases sociales a otras. Como se puede leer en la declaración que hizo el comerciante flamenco Humberto Villet acerca de la discusión entre el Señor de Lezoandia y Esteban de Villaviciosa, que acabó con el asesinato del primero; no pudo entender sobre lo que discutían puesto que lo hacían en euskara.³

Esto, sin embargo, no hace nada más que corroborar aquello que muchos investigadores ya han hecho. Es decir, confirma el hecho de que la población euskaldun históricamente se ha comunicado en euskara hasta hace bien poco, fuera cual fuera la clase social a la que pertenecieran.

Analizando distintos aspectos de la vida social lezoarra durante este siglo, observamos que el comercio, el grupo de concejales, el secretario municipal, las distintas asociaciones locales, el servicio veterinario, la actividad religiosa en su más amplio sentido (liturgia, catequesis, grupos juveniles...)... estaban ocupados por euskaldunes y desarrollaban su labor en euskara. Sin embargo históricamente todos aquellos ámbitos relacionados con el poder central han sido la excepción. La labor educativa,

2. Jimeno Jurío (1997) Navarra, historia del euskara. Tafalla, Txalaparta arg.

3. Zurutuza, L (1998) "Lezoandiako jaunaren hilketa". Lezo 18, 13-18. Or.

así como todo lo relacionado con la documentación escrita, especialmente la oficial, se han realizado en español.

Es de destacar que precisamente la educación pública, aquella gobernada desde Madrid, fue durante el siglo pasado y especialmente durante la primera mitad de este siglo el principal instrumento para españolizar a los lezoarras. De lo que conocemos, la educación pública fue exclusivamente en español durante todos esos años. Sin embargo, la tendencia local era otra. Hay que destacar la guardería de Agustina Lizarazu así como la escuela fundada por Miren Gezala como intentos pioneros en educar en euskara a los más jóvenes. En el caso de Miren Gezala además de educar exclusivamente en euskara no lo hacía sólo para los más jóvenes, sino también para los adultos.

La labor emprendida por ambas mujeres no pudo tener continuación tras el levantamiento franquista. Todo lo relacionado con el euskara pasó automáticamente a la clandestinidad. El propio uso del euskara llegó a ser motivo de castigo para los euskaldunes. Fue la ikastola surgida en 1960 la que siguió de modo clandestino el ejemplo de Miren Gezala y Agustina Lizarazu. Si bien tuvo un modesto principio como guardería, en 1968 pasó a impartir clases de educación preescolar y primaria. Este proyecto, al que se opusieron algunos sectores locales, fue el primer paso para la reeuskaldunización de Lezo en esta época. La ikastola consiguió, además de educar a los más jóvenes motivar a otros muchos, fueran padres o no, a aprender euskara, a interesarse por la situación que sufría Euskal Herria y su cultura... La nacimiento de la gau-eskola, los innumerables actos culturales... conformaron una atmósfera cultural que exigía avanzar en el proceso de recuperación del euskara y su cultura. Los siguientes pasos decisivos en este ámbito fueron el nacimiento de lo que hoy conocemos como Pasaia-Lezo Lizeoa (1979) y la apuesta de la Herri Eskola por el modelo D y la erradicación del modelo A (1981).

Junto a la evolución de la realidad educativa podemos analizar otros ámbitos de la vida Lezoarra. Sin entrar a hablar de todos ellos, es de destacar la influencia de la iglesia en mantener el carácter euskaldun de Lezo. Si bien la primera mitad de este siglo el párroco de Lezo, Don Eusebio Garmendia, no destacaba por su simpatía hacia lo euskaldun y abertzale sino todo lo contrario, mantuvo el euskara en la labor religiosa (tanto la litúrgica como la de formación). Junto a él, sin embargo, hay que subrayar la labor de los curas que atendieron la parroquia de Lezo. Entre ellos, especialmente la labor de Inazio Esnal, activista incansable del euskara que además de participar en la fundación de la primera ikastola fue promotor de muchas actividades culturales que sirvieron para reafirmar la identidad euskaldun y euskaltzale de muchos lezoarras, con todo lo que ello suponía en aquella época.

La cada vez mas eficiente política de aniquilación del euskara y el sentimiento nacional de los euskaldunes, junto con los avances culturales y tecnológicos (Tengase en cuenta que era un momento en el que los euskaldunes estaban privados a la fuerza de los instrumentos jurídicos, políticos, económicos y tecnológicos necesarios para encarar con éxito tal cambio) hicieron que el euskara empezara a retroceder.

Muchos y variados son los elementos que influyeron en dicho retroceso. El sistema educativo se encargó de que todos los jóvenes aprendieran el español, el sistema político de que careciera de ningún reconocimiento, el judicial de que fuera castigado su uso, el cultural de que quedara en evidencia ante los avances culturales y tecnológicos de la cultura española (1956, nace TVE1). Junto a todo esto, el crecimiento de la industria provocó la inmigración de grandes grupos de población de las regiones españolas más castigadas económicamente (En 1940 el número de lezoarras nacidos fuera de Euskal Herria era del 4 % y la duración media de su estancia era de 10 años, en 1970 era del 21 %). Todo ello supuso que en veinte años (1950-1970) el panorama lingüístico y cultural de Lezo cambiara radicalmente. Donde antes el euskara era la lengua común para relacionarse socialmente, ahora lo era el español, que además de ser la única lengua oficial era la transmisora de la revolución cultural que estaba viviendo occidente.

Mientras el euskara era condenado a emisiones de radio de unos pocos minutos para tratar sobre temas religiosos o rurales, la televisión en español nos mostraba las imágenes del hombre llegando a la luna. Las consecuencias de la estrategia de liquidación del euskara no podían ser más devastadoras.

Fue precisamente en la década de los 60 cuando la conciencia nacional de los euskaldunes comienza a adoptar formas concretas. En consonancia con el nacimiento del movimiento abertzale, euskaltzale y obrero que se vivió en Euskal Herria, Lezo vio nacer la ikastola, la sociedad Allerru que llegó a ser un auténtico motor de la vida cultural de Lezo, un grupo de danza, otro de teatro... En medio de todo este proceso de construcción nace la izquierda abertzale en Lezo. Tanto sus militantes como los simpatizantes de ETA desarrollaron una labor decisiva en la consolidación del proyecto abertzale y euskaltzale.

El camino emprendido durante esa década ira reafirmandose con el paso del tiempo. Tras la muerte de Franco y el comienzo de lo que se ha llamado la "transición" la tendencia de los Lezoarras por la defensa de nuestra lengua y nuestra cultura irá tomando nuevas formas.

Sin embargo, aquello que en veinte años cambió radicalmente está volviendo a su situación anterior a un ritmo muchísimo más lento. Durante las dos décadas posteriores a la muerte de Franco no se articuló ninguna medida que fuera a reparar el daño provocado intencionadamente al euskara y su cultura. Todo lo contrario, la Constitución española de 1978 así como el Estatuto de Gernika y el Amejoramiento del Fuero navarro establecieron por ley aquello que en décadas anteriores se había impuesto por la fuerza: La supremacía del español sobre el euskara en su propia tierra, la obligación de aprenderlo y usarlo, eximiendo del mismo deber a quienes desconocían el euskara.

El bilingüismo constitucional fue un elemento diseñado para que quienes no supieran español tuvieran que aprenderlo, y al mismo tiempo aquellos que desconocían el euskara pudieran seguir sin aprenderlo. Evidentemente, ese cambio supuso que

incluso en Lezo, una población totalmente euskaldun, en poco tiempo el euskara pasara de ser la lengua hegemónica en las relaciones sociales a verse limitado su uso al ámbito familiar y al de las relaciones más cercanas. Este fenómeno era especialmente fuerte en las generaciones más jóvenes.

Hoy en día Lezo está muy lejos de llegar a la situación de mediados de este siglo. En la medida en que no haya políticas lingüísticas dirigidas a conseguir este objetivo; y que no se cuente con un respaldo jurídico, político, económico y cultural será imposible normalizarla completamente. Y mientras luchamos por normalizarla lo posible, hemos de pelear para que este pueblo se dote de los instrumentos necesarios con el objetivo de además de normalizarse a todos los niveles, este pueblo disponga de lo necesario para que nada de esto vuelva a pasar. Y esta es, sin duda alguna una labor que nos compete a todos, tanto los que conocemos el euskara como los que no, tanto quienes están dispuestos a aprenderlo como aquellos que no...

Por todo ello podemos concluir que:

Históricamente Lezo ha sido una población en la que la lengua propia de sus habitantes era el euskara fuera el que fuera su nivel social.

La estrecha relación que mantuvieron históricamente los lezoarras tanto con la corona de castilla y sus instituciones así como con otros pueblos (desde el comercio con la mayoría de los países costeros de Europa hasta las colonias del lejano oriente pasando por las costas de Terranova o Groenlandia). No provocaron ningún proceso de sustitución lingüística.

En dos décadas (1950-1970) esta situación cambió radicalmente. El proceso de sustitución lingüística avanzó de tal manera que el euskara dejó de ser la lengua habitual en la vida social de Lezo.

Este proceso es parte del intento histórico del estado español por establecer el español como lengua única del estado. Durante el franquismo este esfuerzo se intensificó brutalmente. El sistema educativo, político, jurídico, económico y militar fueron partes de una misma máquina.

Pese a las adversidades la voluntad de continuar siendo euskaldunes tiene una larga tradición en Lezo. Desde Lope Martínez Isasti, apologeta del euskara, hasta la creación del primer grupo de EHE hay un largo y profundo camino recorrido. Las iniciativas en favor de mantener y promocionar el euskara van desde la iniciativa personal hasta la militancia en distintos movimientos políticos pasando por la creación de Ikastolas, Gau-eskolas, revistas, coros, recitales de música... Esta tradición euskaltzale ha sabido estar a la altura que requería cada momento histórico y es precisamente la que ha permitido dar pasos. Por lo tanto, la aportación popular y social al proceso de reeuskaldunización de Lezo ha sido la clave que ha permitido después dar pasos en otros ámbitos, especialmente en el institucional.

Tres son, pues, las principales conclusiones que podemos sacar para el futuro:

La lucha desarrollada por los lezoarras para que el euskara fuera la lengua propia y de uso habitual de Lezo se ha transmitido de generación en generación. Nada surge de la nada y es nuestro deber transmitir esa sensibilidad a las generaciones futuras.

La situación a la que hemos llegado tras años de imposición del español seguirá siendo irreparable mientras este pueblo no se dote de los instrumentos políticos, jurídicos, económicos y culturales que le permitan reestablecer aquello que se le arrebató a la fuerza.

Si bien el futuro de Europa y de la humanidad ha de ser plurilingüe cada comunidad tiene el derecho y el deber de mantener su propia idiosincrasia. Uno de los principios que han de regir el destino de Europa y de todo el mundo es el del respeto por la diferencia, aplicado con especial rigor al derecho de las comunidades históricas minorizadas y minoritarias a seguir existiendo. Todo intento de violar este principio (con legislaciones como la española o francesa) no es más que una muestra de imperialismo, inaceptable en un marco de convivencia y respeto mutuo.

IMANOL ESNAOLA

TITO LABORDETA, LEZOAR IRAULTZAILE BAT FRANKISTEN HATZAPARRETAN

Sarritan entzun izan dut, lezoarroï epelkeria leporatu nahian, bi eliza dituen herri batetik ezin dela gauza onik espero. Lezo elizkoia eta karlista izan omen zen aurreko mendean. Amaitzera doan mende hau, berriz, nolakoa izan da, edo hobe esan nolakoak izan gara, orohar noski, lezoarrak?

Bistan da aurreko mendean Lezoarrak elizkoiak izan baldin baziren eragin horrek indarran jarraituko zuela mende honen hasieran. Eta lezoarrok ez dugu Elias Salaberriaren Gurutzearen Prozesioaren kuadroa ikusi beharrik hori sinisteko. Bai, Lezo elizkoia izan zen oso mende honen lehen erdian. Ondorengo erdian, berriz, bistan da elikoi izateari utzio diotela Lezoar gehienek, abertzale izateari utzi al dio ordea? Ez horixe, elizaren eraginak atzera egin duen bezalaxe abertzaletasunak aurrera egin du, ezkerreko abertzaletasunak batez ere.

Gaur egun lezoar guziak abertzaleak ez diren bezalaxe, orduan denak elizkoi eta kontserbadoreak al ziren? Non dago Lezoko ezkerzaletasunaren ernamuina?

Ez gara gu hemen galdera horiei erabateko erantzunak ematen hasiko, ez horixe. Jakin badakigu, ordea, gerraurreko Lezo abertzale eta elizkoi hartan izan zirela eliza eta kapitalismoaren ordenarekin bat egiten ez zutenak. Behin baino gehiagotan entzun izan dugu gure zaharren ahota halako eta halako "komunixtak" zirela, beste halako, berriz, "gorriya" edo "republikanua". Halakoak entzutearekin batera ekuazio jakin bat ere ikasi izan dugu, "gorria = espainolista". Hori horrela izan ote zen? Bai al dago garai historiko hartan gertatutakoa gaur egungo terminoekin aztertzerik? EZ, zalantzarik gabe.

Inaxio Artolak berak ederki dioen bezala, "garai hartan jendeak uste zuen ezkerrekoa izateagatik espainolista zela bat, eta hori oker handia da, izan ziñezke ezkerrekoa eta abertzalea eta orduan ere bai". Bistan da, ezkerreko mugimendu abertzalea garai hartan oraindik oso gaztea zela eta ezkertzaletasuna eta abertzaletasun jeltzalearen artean dibortzioa erabatekoa zela. Zatiketa honek kalte ugari eragin zion abertzaletasunari, eta Espainolzaileek euren proiektu inperialista sendotzeko erabili zuten. Orduko aldizkari "sozialiste"k zer zioten irakurtzea besterik ez duzue hori ulertzeko.

Euskal Herriko ezkertzaile guziak ez ziren, ordea, espainolistak, abertzaleak ere baziren eta fin askoak gainera, ANV-EAEn bildutakoak horren adibidetarako. Lezon, ordea, ez dirudi ANV-EAEk indar handirik izan zuenik hautekundeetako emaitzak kontuan hartuta. Republikanismoak bai ordea. Republikanoek bazuten Donibane kalean euren egoitza, eta egiten zituzten agerraldiak ere. Bestalde, ez ziren falta izan Lezon nagusi zen abertzaletasun jeltzidearekin liskarrak. Melintton Garmendiak ederki asko

kontatzen digu zer-nolako gora-beherak egon ziren San Juan eguneko lizarraren muturrean ikurriña jartzeko: TESTUA.

Zein ziren, ordea, ezkerzale haiek? Galdera hori eginda Melinttonek berak honako erantzun hau ematen digu: TESTUA.

Hau idaztera bultzatu gaituena kasu berezi bat izan da, Juan Frantzisko Labordeta, "Tito"rena. Tito Iruritan jaio zen 1914an eta handik Lezora etorri zen familiarekin. Bere bizitza luzea eta oparoa izan baldin bazen ere gaurkoan agiritegi frankistan "Tito"ri buruz ageri dena izango dugu aipagai.

23 urte zituela, 1937ko abuztuan Santanderren harrapatu zuen Francoren armadak eta espetxera bidali. Atxiloketaren txostenean honela dio:

"Como antecedentes políticos o sociales figuran los de pertenencia a la U.G.T. desde el año 30.

(...)

Informe del Ayto. de Lezo:

"Miliciano voluntario a las órdenes del F.P. (Frente Popular), requisó armas en el pueblo y luchó con entusiasmo en favor de los rojos, tomando parte muy activa en contra del Movimiento.

Pertenecía al Partido Comunista y su actuación ha sido muy destacada."

Titoren beraren deklarazioa, berriz, honako hau izan omen zen (pentsa dezakegu zein metodoren bidez lortua):

"Que al iniciarse el Movimiento paró la fábrica donde trabajaba quedando sin ocupación y estuvo haciendo algunas guardias en el pueblo, en la retirada, de San Sebastian marchó a Bilbao y allí el mes de enero se alistó en el Batallón 64 habiendo estado en el Gorbea y en Berriz, en este pueblo cayó (...) estando en una ambulatoria hasta el comienzo de la ofensiva que se encontraba en Arredondo y de aquí vino a Santander donde se hallaba a la entrada de las tropas Nacionales. No ha intervenido en ningún combate. No ha tomado parte en requisas, registros, detenciones, fusilamientos, etc. ni obtenido ascenso alguno."

Bere deklarazioa eta Lezoko udalak eman zuen lekukotasunaren bitartez honakoa izan zen prozesamendurako erabili zituzten argudioak:

"Que el encartado Juan Labordeta Santos estaba afiliado al partido comunista, que en las elecciones del año 1936 intervino activamente y que durante el dominio rojo hizo propaganda marxista alistándose como miliciano voluntario, practicando registros, requisando armas y apoderándose de un coche propiedad de un falangista".

Argudio hauek eta deklarazioan onartutakoetan oinarrituz epaileak Tito Santanderko espetxean sartzea agindu zuen (1937ko abuztuaren 26.a) eta bertan egon behar izan zuen 1940ko ekainaren 11.a bitartean, alegia, bi urte, bederatzi hilabete eta hamabost egunez.

Espetxetik atera eta Tito bizitza luze eta oparoa izan zuen. Bera zen, herriko beste hainbat "gaizkile"rekin batera, udaletxeko ziegan sartzen zutenetako bat Franco Donostiara zetorrenean.

Eta frankismoak bera eta bera bezala zapalkuntzaren aurka altxa ziren guziak gogotik estutu zituen arren, Titok ez zuen inoiz galdu indar zapaltzaileen aurrean oldartzeko grina hura. Bere sendia eta ingurukoak horren lekuko.

Honekin utziko dugu, oraingoz, historiaren zati txiki hau, beharbada, txikiegia gizon handien herrian, baina gurea bezalakoetan idatzita utzi beharrekoa. Eta horixe besterik ez zen gure asmoa, historiaren unetxo bat berreskuratzea gure geroaren bultzagarri izan dadin.

IMANOL ESNAOLA

EUSKAL IÑAUTERIA

GURE SINISMEN ZAHARRETATIK IKUSITA

Jai bat baldin bada sustraitua mundua hauxe da: Iñauteria, munduko bazter buztietan zabaldurik baitago. Bere zainik sakonenak aintzinako denboretan gordetzen ditu, eta garai zahar haien oihartzuna dakarkigu urtero, sentimendu antzestral eta totemikoez jantzirik. Horixe baita azken finean iñauteria, gure arbaso zaharren sinismenetara urteroko itzulera. Gure Euskal Herri zahar honetan iñauteriak indar eta kolore handia hartzen du, eta garai bateko magiaren sua piztuta iraunarazten digu. Iñauteria jai solstiziala da, neguko solstizioaren jaia, eta solstiziaren inguruko errito bezala ulertu beharra daukagu.

LANTZEKO IÑAUTERIA IÑAUTI honen barruan badira pertsonaia baikorrak eta ezkorak. Baina guztien gainetik Miel Otxin; jai solstizialaren pertsonaia nagusia.

1.- Euskal sinismen zaharren zenbait ezaugarri

- 1.- Oso kontuan hartu behar dugu, gure sinismen zaharretan osotasuna, dena, batasun bakar batez ikusten zutela: Ortzi. Monoteista zen nire uste apalez, baina osotasun horren barruan bazeuden bestelako izakiak eta indarrak.
- 2.- Euskal sinismen zaharra manikeista zen, aurkakoen etengabeko borrokan sinistu baitzuten. Den guztia da bere aurkako zuzena duelako, eta ideia honen sinbolorik adierazgarriena svastika dugu (gure artean lauburu deitzen duguna), bere bi mugimenduen aurkakotasunean indar baikor eta ezkorak aurkitu egiten baitira. Euskaldunok beti izan gara arras manikeoak, eta ez bakarrik gure jainko-jainkosen aurkako dualidadeetan (Eki/Ilazki, Mari/Maddu, Atarrabi/Mikelats,...), bizitzaren, izatearen agian hobeto, alderdi orotan baizik ere. (Euskarra/erdara, Euskaldun/erdaldun, Euskal Herria/erdal herriak,...) Edo gutarrak edo bestelakoak azken finean.
- 3.- Euskal panteismoa ere oso kontuan hartzekoa da, dena Ortziren zati zela sinisten baitzen. Gure arbaso zaharren ustez, den dena jainkoturik zegoen, dibinitatearen zati baita.
- 4.- Eternala. Beraien ustez dena betidanik eta betirako baitago, hori bai etengabeko mugimenduan eta transformazioan. Hasierarik eta amaierarik gabeko kurpil ibiltariaz sinisten zuten, aho barruan isatsa sartzen zuen sugaaren mitoaz.
- 5.- Animismoa beste ezaugarri haundia zen, izadiaren izaki ezberdinetan pertsonifikatzen baitzituzten ulertzen ez zituzten era guztietako fenomenoak edo gertakizunak. (Sugar=tximista, Ostots=trumoia, Ilargia=heriotza, Eki=bizitza, Gaueko=ezezaguna, Laino=gaitza,...)
- 6.- Animismoarekin oso loturik datorkigu beste ezaugarria: naturismoa. Bai gure asaba zaharrak animistak ziren naturan bilatzen baitzituzten euren eredu eta jarrerak. Animalien presentzia zabala oso loturik dago naturismo honekin, (Zaldiko edo Zamaltzain, Zezen Suzko, Zezengorri, Hartza, Sugar, Mari bele bihurturik,...)
- 7.- Mundu magikoaren presentzia. Ez gara bakarrik gizakiok, animaliak eta landareak mundu honetan, ez, badira ere bestelako izaki magikoak gizakiaren gainetik daudenak, halanola lamiak, Basajaun, Galtzagorriak, Sorginak,...

2.- NEGUKO SOLSTIZIOA ETA UDABERRIAREN ETORRERA

Gogoratu beharra daukagu zernolako garrantzia eduki dute kultura eta herri guztien errito eta sinismenetan solstizioek eta ekinozioek, hauen inguruan gauzatu baitituzte ez bakarrik beren tradizioak, eta baita askotan egutegia ere, baizik eta urte osoan izateko eta bizitzeko beharrezko filosofia edo jokaera ere.

ITUREN ETA ZUBIETAKO JOALDUNAK.

Bizkarrean daramazkiten joare handien bitartez lurra esnanu nahi dute, udaberria sor dadin. Eta eskuan daramaten erratsa astinduz indar gaiztoak uxatu nahi dituzte.

Udako solstizioa oso loturik dago biziarekin, berotasunarekin, eguzkiarekin, eta Neguko solstizioa bere aurka-koa izanik, heriotzarekin, hotzarekin eta ilargiarekin. Manikeismo hutsa. Neguko solstizioa nahitanahiez pasa beharreko denboraldi luze-iluna da, Ekiren erresumara iristeko iragan beharreko llargiren menpeko egoera. Negua joaten da pasatzen eta piskanaka piskanaka eguzkiaren indarra gero eta handiago egiten da. Udaberriaren etorrera da, udaberriko ekinozioaren etorrera.

Ilargi ahultzen joaten da eta Eki berriz indartzen. Ekik gero eta indar handiago du eta honek Amalurraren esnatzea dakar, biziaren berrindartzea, etengabeko kurpil ibiltariaren alde baikorra. Eta hauxe da iñauterian urtero errepikatzen zaiguna. Hau dela eta euskal iñauteria leku askotan urtarrilean hasten da eta martxoan-apirilean bukatu egiten da. Erritual luzea da neguko solstizioa eta udaberriko ekinozioa lotzen dituen. Neguarekin etortzen diren indar eta izpiritu gaiztoak edo ezkorrak izutu behar dira, udaberrarekin etorriko diren indar baikorrei segida zabala eman ahal izateko. Eta hauxe da herri guztietako iñauterietan, modu batez edo besteaz, egiten dena. Oroitu dezagun adibide moduan, Ituren eta Zubietako joaldunek euren joare haundiez edota eskuan daramaten zaldilezko errats horiek astintzen lortu nahi dutena: Lurra esnatu eta izpiritu zaharrak euren herrietatik uxatu.

3.- EUSKAL IÑAUTERIAREN INGURUKO ZENBAIT GORA-BEHERA

IÑAUTERI edo IHAUTERI hitzari buruz gauza asko esan diren arren, badirudi Julio Caro Barojak emandako interpretazioa zuzenena dela. Aipatutako antropologaoren ustez, hitz horren barruan hiru osagai edo elementu omen daude: IHO/IÑO/IÑAU substantiboa, -TE atzizkia eta azkenez beste bigarren atzizki bat -ERI. Aipaturiko lehen substantiboak karnabal esanahia du. Lehen atzizkia erabiltzen da denboraldia edo garaia adierazteko, esate baterako: euriTE, urTE, haizeTE, asTE, elurTE,... Eta biga-

rrren atzizkiari dagokionez esan dezagun oso erabilia dela gaitza, bizioa, edota kualitate txarra adierazteko, adibidez birikeria, nafarrerria, lirdingeria,...

Bigarren atzizkia ipini gabe erabili egiten da ere, bai Nafarroan eta bai Iparraldean gauza bera adierazteko, karnabala adierazteko alegia. IÑOTE edo IYOTE adibidez. Lehenengoz aipatu dugun sustantibotik (IHO/IYO/IÑO/IÑAU alegia) ateratako hitz eratorriek trufa, iraina eta kirtenkeriekin loturik daude, eta honek esan nahi du Caro Barojaren iritziz, Iñauteria sustraitua dagoela erokeriak edo eguneroko bizimodutik urrun dauden jarrerak aurrera eramatea baimentzen edo toleratzen duen denboraldi mugatu batean. Adibide gisa honako hitz eratorriak dakarzkigu gogora: IÑAKIN (irain), IÑOZO (memelo, lerdo), IÑULA = IÑUALA (kirtena, astopito, tontolapiko).

Azter eta aldera ditzagun orain lehenengo atalean ikusitako euskal sinismen zaharren ezaugarriekin euskal iñauterian azaltzen diren zenbait pertsonaia eta osagai:

- 1.- Iñauteri guztietan azaltzen dira pertsonaia ugariak, baina askotan, ez beti, azaltzen da pertsonaia bat iñauteri osoaren ardatza izaten dena (Miel Otxin Lantzen, Markitos Zalduendon, Trapujale Lezon,...) Hauxe oso lotua dago euskaldunon monoteismo bereziarekin, aniztasunean finkatutako monoteismoan edo osotasunean alegia.

- 2.- Manikeismoaren etengabeko presentzia. Alde ona eta alde txarra. Izpiritu onak eta izpiritu gaiztoak. Batekoak edo bestekoak. Adierazgarriena Zube-roako maskarada dugu bi aurkako aldetan banaturik: gorriak eta beltzak. Ikus dezagun honetan Juan Karlos Etxe-goien "Xamar" idazleak berea den "Orhipean" izeneko liburu xarmangarrian esaten diguna:

"Maskaradan bi pertsonaia mota daude: gorriak eta beltzak. Gorriak jende zintzoa, ona da; bere gain daude dantzaririk ikusgarrienak. Gorrien artean Txerrero, Gathuzain, Kantiniersa, Zamalzain, Entseñaria (guzti hauek aintzindariak dira, dantzari nagusiak), Jauna, Anderia, Laboraria, Laborarisa, Marixalak, eta Kükülleroak aurkitzen ditugu. Beltzak gorrien aurka-koak dira: gaiztoak, ahalkegabeak,

LUZAIDKO BOLANTAK

Dantzak oso garrantzi erritual handia hartzen du euskal iñauteriaren barruan. urrats bakoitzak, jauzi bakoitzak esanahi zehatza baitauka.

zikinak, ebasleak, gezurtiak, andrekarriak, ardozaleak... xiberotar baten hitzetan: BELTZERIA TZAR HORI URDAINKERIA BAT DÜZÜ. BASA DÜZÜ! Beltzen multzoan Kherestuak -nausi eta mithil-, Xorrotxak -nausi eta mithil- Buhameak, Kauterak, -Kabana kauter nagusia, Pupu eta Pitxu- Bedezia eta bedezi lagünak daude. Gorrien eginkizuna dantzak diren bezala, beltzena joküak egitea da”.

Eta hauxe errepikatu egiten da inauteri guztietan, bi aldeetako pertsonaiak azaltzen baitira. Zenbait tokitan pertsonaia ezkorrek indar handia hartzen dutelarik: Momotxorroak Altsasun, Mamuxarroak Unanuan, Txantxoak Lantzen, Zirikoak Lezon,...

- 3.- Eternitatearen kontzeptua beti azaltzen da euskal inauterian. Hasi egiten da gero bukatzeko. Baina hasiera eta amaiera kurpil batean lotzen dira, etengabeko kurpilaren ibiltaria gogorra ekarri nahian. Bukatzean beti pertsonaietako bat hil egiten da, Miel Otxin afusilatu egiten da, Trapujaleri lepoa mozten zaioa igitai batez, hirietako inauterietan (Tolosa, Donostia, Irun,...) Sardinari su ematen zaio. Baina heriotz honek berekin darama hurrengo urteko itzulera, su garbitzailerak ez du deusezten, berritzen baizik. Zuberoako Maskaradetan gauza bera gertatzen da, Pitxu hiltzen baitute, denak bere gainera erorita, baina azkenean Bedeziak (sendagileak) berpiztu egiten du. Naturaren urteroko berpiztea sinbolizatzen du, neguko solstizioan lotan geratzen dena eta udaberriko ekinozioan berriro pizten zaiguna.
- 4.- Anismismoa ere garbi isladatzen da, animalia eta izaki magikoen itxura hartzen duten pertsonaietan. Aipa ditzagun inauteri askotan azaltzen den HARTZA esanguratsua (Ez ahaztu zuberotarren ustez hartza dela gizaki guztion arbasorik zaharrena), ZALDIKO nafarra edota ZAMALZAIN zuberotarra, Bizkaia aldeko LAMIAK, AZERIAK, BASURDEAK, ASTOAK,... eta abar. Arrunt garrantzitsua da pertsonaia hauen inguruan gauzatzen diren erritualak: perratzea, zikiratzea, odolez zikintzea, barrenak ateratzea,... eta abar. Hauetako zenbait errituetan sexuaren inguruko erritu inizatikoak ikus daitezkeelarik, Zamalzainen zikiraketa esate baterako.

Badirudi bestalde inauteria oso loturik dagoela lizunkeriekin eta haragi (txerrikia askotan) jatearekin. Askoren ustez inauteririk arkaikoena oso lotua egongo zen elementu orgiastikoekin.

4.- KRISTAU ERLIJOAREN ERAGINA

Esan dugu inauteria solstiziala dela, paganoa, arkaikoa, jentila Euskal Herrian, eta gure inauteriari dagokionez aipatu ditugu garai bateko sinismen zaharrek lotzen dituen ezaugarriak edo bereizgarriak. Bai halakoxea da inauteria, halakoxea da euskal inauteria eta begi bistan geratzen da denon agerian. Baina paganismoa itzali zen aspaldi, euskal jentilak gorde ziren Kixmiren erlijioaren etorrerarekin, eta hala eta guztiz ere inauteriak gaurko egunetaraino iraun du. Nola daiteke izan?

Kristau erlijioak bestelako morala, bestelako ikuspegia ekarri zuen, baina Garizuma bat aurrera eramateko behar zuen atsedean eta askatasunezko denboraldi labur bat aurretik, egoera hestutasunez ito ez zedin. Hau dela eta toleratu egin zuen inauteria, karnabala, Garizumaren aurreko beharrezko denboraldi bezala. Hortik datorkio Arrasaten eta beste zenbait tokitan inauteriari ematen zaion izena: Aratustea (haragi uztea alegia). Garizuman baraua eta astinentzia aldarrikatzen zuten, eta inauteria litzateke haragia uzteko denboraldiaren aurrekoa.

ZUBEROAKO MASAKARADA. Maskaradan parte hartzen duten pertsonaia guztiek alde bat edo bestea (beltza ala gorria) hartu beharra daukate. hauxe da euskal manikeismoaren adibiderik onena.

Lezoko Iñauteriak. -Hauxe da Trapujale, lezoar iñauteriaren pertsonaia nagusia. Lepoa igitaiaz moztean etengabeko kurpil ibiltariaren ideia azaltzen zaigu, urtero errepikatzen zaigun ziklo bera.

Baina toleratu egin bazuen ere, zehazki arautu zuen, denbora zehatz baten barruan kokatuaraziz. Hau dela eta iñauteria leku askotan ospatu egiten da Quincuagesimaren aurreko igande inguruko egunetan, igande horren aurreko ostegunetik igande ondorengo astearte arte, zehazkiago esateko. Gero etorriko dira Hausterre eta Garizuma. Ziklo bat bukatuko da besteari segida emateko. Eta hemen lotzen dira paganismoan aldarrikatzen zen etengabeko kurpilarekin, zikloak urtero errepikatu egingo baitira.

Iñauteriak ekarri ditu gaurko egunetaraino jentilen mezu solstiziala, eten-

gabeko kurpilaren oroimena, aurkakoen borroka sortzailearen albistea,... baina baita kristau erlijioaren mezua eta janzkera ugari. Eta azken honek iraunarazi du azken mendeetan zehar, eta bizirik ekarri digu gaurko egunetara.

5.- AMAIERA GISA

Buka dezadan lan hau iñauteriaren inguruko beste zenbait gauza oroituz. Iñauteria paganoa da, baina baita kristaua ere. Iñauterietan jendeari bere arazoak ahaztu egiten zaizkio, eta horixe da iñauteriak neurri haundi batean bilatzen duena. Urte osoan zehar gaizki ikusia dagoena, edota erriprimitu egiten duguna, data horietan kaleratzen dugu. Eta horretan izugarri lagundu egiten du mozorratzeko ohiturak, modu batean (nekazal iñauteriko jantziak) edo bestean (hiri iñauteriko era guztietako mozorroak eta disfrazak). Disfrazak, dantzak, kantuek, jateak eta edateak osatzen dute iñauteriaren izaera. Eta denon gainetik badago elementu bat: askatasuna, Julio Caro Barojak esaten zuen bezala, askatasun eza eta iñauteria nekez uztartzen baitira.

ZABARREKO

LEZOKO TOPONIMIA (III)

Bordatxotxoko baserria (1997)

LABURDURAK (II)

AGG-GAO Gipuzkoako agiritegi orokorra, Tolosa.

"BUNYORT" - "ECHECHURI"

[bunyort (1568)]. Etxea. "la casa de bunyort la diez y seys parte poseela barbara de sarasti". ADP: Secr. Aguinaga, c/9, n° 1.

[Bunocho (1777). Bonacho (1859). Muncho (1859). Bunocho (1876). Monocho (1884). Muñozcho (1885). Bonocho (1945)]. [I] Lekua, [II, III, IV, V, VI eta VII] baserria. "...el parage Concegil llamado Bunocho propio de esta Unibersidad..." (1777). "Nota de los terrenos dados en canon p[o]r el Ayuntam[ien]to de Lezo en el año de 1832.

(...) A Juan B[autis]ta Olasagasti se concedio en reconocimiento un terreno de doscientas ochenta y un posturas en el paraje llamado Bunocho o Pachillabordaburua que alinda por Norte y Oriente con terrenos de la Universidad, por Mediodia con cerrado de Pachillabordaburua y por Poniente con trasmochal de la caseria de Juana-tenea (sic): Debe pagar de canon anual por ser de buena calidad veinte y cuatro r[eale]s por jugada a cuya proporcion debe satisfacer por las doscientas ochenta y un posturas" (1832. LUA: C/5/III/1/8). [I] LUA: C/5/II/1/2. [II eta III] LUA: C/7/III/1/2. [IV] LUA: B/6/1/2. [V] LUA: C/7/III/3/1. [VI] LUA: C/5/III/1/10. [VII] LUA: Comp.

[Bonocho-aldeco-barrutia (1884). Bonacho-aldeco barrutiya (1884). Bonacho-aldeco barrutia (1884). Bonocho-aldeco-barrutiya (1884)]. Lekua. "Treinta y ocho áreas y noventa y cuatro centiáreas de terreno argomal llamado "Bonocho-aldeco-barrutia", confinante por Norte con terreno argomal de la Sra. Viuda de Londaiz, por Oriente con argomal de Doña Juana Josefa Ayestaran, por Mediodia con argomal del caserio Juanmartindegui y por Poniente de Don Remigio Ayestaran. (...) Todas estas fincas han venido satisfaciendo las cuotas de contribucion exigidas, en concepto de pertenecidos del caserio "Elortegui". [I, II, III eta IV] LUA: C/7/III/3/1.

[Monocho-berri (1945). Bonatxoberri (1945). Bonachoverri (1945). Bonachoberri (1945)]. Baserria. [I, II, III eta IV] LUA: Comp.

[Burbua-Lurra (1867)]. Lekua. LUA: C/7/III/1/2.

[Burgoenea (1818). Casa de Burgoa (1824)]. Etxea. [I] LUA: C/2/I/3/1. [III] LUA: C/7/III/1/2.

[Burnitenea (1818). Burnietenea (1824). Burnitanea (1876). Burruntanea (1945)]. Baserria. [I] LUA: C/2/I/3/1. [III] LUA: E/5/II/1/1. [III] LUA: B/6/1/2. [IV] LUA: Comp.

[Carniseria (1801). Carniceria (1824)]. Etxea. "Ytt[em] quarenta y cinco r[eale]s satisfechos á Josef de Aguirre, y Juan Ant[oni]o de Ynsiarte Carpinteros p[o]r sus jornales de los dias ocupados en la composic[i]o[n] de la Casa Carniseria de esta Universidad". "La casa llamada "Carniceria", sita en la calle mayor número veinte y cinco con su terreno antepuerta en la parte Oeste de la misma" (1885. LUA: C/7/III/3/1). [I] LUA: C/2/I/3/1. [III] LUA: E/5/II/1/1.

[Cordeleria (1867)]. Lekua. LUA: C/7/III/1/2.

[Dancharienea (1945). Danchariene (1945)]. Baserria. [I eta II] LUA: Comp.

[Dantzaineco-gaña (1943). Danchaineco-gaña (1945)]. Lekua. "Dantzaineco-gaña. Linda por N. con los terrenos del caserio Arriaundi, por E. con los de Gainchurizqueta, por S. y por O. con los de Zapatazarburu. Mide 50 areas". [I] LUA: Libro de inventarios y balances del Ayto. de Lezo. [III] LUA: Comp.

[Darieta (1643)]. Baserria. "Muy Dueño y S[en]or mio; puesto a las Ordenes de V[uesa] m[erced] mui Rendido devo participar; y dar Cumplim[ien]to a mi obligacion;

Como havido entre Unos sujetos Una morrada (en Un Caserio llamado Darieta, en la qual se Vende Cidra;) de cuiu Resulta Uno de ellos esta sangrado; pero asegura el Cirujano no habra Cossa de Cuidado; los delinquentes estan a mi custodia presos; y asi estimare la determinacion de ellos..." (1749. HUA: E/7/II/38/2). LUA: E/4/I/1/3. [Darieta] Isast., 94 or.

[Darieta berri (1840). Darieta-berri (1945)]. Baserria. [I] LUA: C/7/III/1/2. [III] LUA: Comp.

[darieta la mayor (1568)]. Baserria. "la casa de darieta la mayor paga medio fuego poseela m[art]in sanz de darieta". ADP: Secr. Aguinaga, c/9, n° 1.

[darieta la menor (1568)]. Baserria. "la casa de darieta la menor paga medio fuego poseela m[art]in de casares". ADP: Secr. Aguinaga, c/9, n° 1.

[Darieta Zarra (1846). Darieta zarra (1867)]. Baserria. "Ramon Salaverria natural y vecino de Lezo con el debido decoro a U.S. hace presente, que estando hace años de colono en el caserio denominado Darieta Zarra, se ve en la precision de avonar sus tierras ya deterioradas por no haver podido hacer calera alguna hace muchos años, y deseando llevar a cavo mis deseos y los de mis principales. A U.S. suplico se sirva ordenar para que se me franquee la piedra necesaria para una calera de doscientas cargas de cal...". [I] LUA. [III] LUA: B/6/1/2.

[Dendaberri (1818). Dendaverri (1824). Tendaberri (1824)]. Etxea. "Calle Mayor. Casas (...) Tendaberri". [I] LUA: C/2/I/3/1. [III] LUA: C/7/III/1/2. [III] LUA: E/5/II/1/1.

[Dontomasenea (1926)]. Etxea. "Con fecha 1° de Enero de 1926, la casa Pascualanea (sic) o Dontomasenea, situada sobre la plaza de esta Universidad, fué vendida al vecino de esta localidad D. Gaspar Sarasua...". LUA: C/7/III/3/1.

[Eguieder (1897)]. Jaizkibel mendiko lekua. "2° Mojon. (...) Se halla afirmado por otra piedra arenisca en el paraje llamado Eguieder". LUA: C/5/I/1/15.

[Egusquibiscar (1837). Eguzquibizcar (1945)]. Baserria. [I] LUA: C/7/III/1/2. [III] LUA: Comp.

[Egusquiza (1637). Eguzquiza (1824). Egusquitza (1876)]. Baserria. [I] LUA: E/4/I/1/3. [III] LUA: E/5/II/1/1. [III] LUA: B/6/1/2.

[Euzquitzaco barrutiya (1897)]. Lekua. "3er. Mojon. (...) Se halla en el paraje llamado Euzquitzaco barrutiya". LUA: C/5/I/1/15.

[Eyro (1637). Eido (1867)]. Baserria. "Bordandia con su casseria de Eyro". "Tierras de Eido". [I] LUA: E/4/I/1/3. [III] LUA: C/7/III/1/2.

[Eliesenea (1818). Eliasenea (1824)]. Etxea. "Calle Mayor. Casas (...) Eliasenea". [I] LUA: C/2/I/3/1. [III] LUA: E/5/II/1/1.

[Eleyzalde (1818). Elizaldenea (1837). Elizalde (1859)]. Etxea. "...en la parcela de terreno de forma triangular que se halla entre la calle Mayor de ésa Universidad y las casas señaladas con los números nueve y diez de la misma calle, denominadas respectivamente "Elizalde" é "Itzue", Doña (...) propietaria de la citada casa número diez denominada "Itzue", alegando que la mencionada parcela de terreno le pertenece á la repetida casa número diez, ha construido á sus expensas, adosada á la pared no medianera perteneciente en todo su espesor á la casa numero nueve, denominada "Elizalde", propiedad del exponente, un banco ó asiento de hormigon con perjuicio á los intereses del solicitante y como quiera que el suscribiente considera dicha parcela de terreno, de la propiedad del municipio de ésa Universidad, destinada á via pública que forma parte de la expresada calle Mayor y no pudiendo el recurrente el dia de mañana, subsistiendo el citado banco ó asiento de hormigon, abrir huecos de puertas ó ventanas con autorizacion de ése Ilustre Ayuntamiento, á ésa parcela de terreno destinada á via pública, como le corresponde de derecho, en ésta atencion; á V.S. suplica, se digne ordenar la desaparición total del repetido banco ó asiento de hormigon..." (1928. LUA: C/5/III/1/10). [I] LUA: C/2/I/3/1. [II eta III] LUA: C/7/III/1/2.

[Elizondonea (1818)]. Etxea. LUA: C/2/I/3/1.

[Elortegui (1828 eta 1876)]. [I] Lekua, [III] baserria. "Ascensio de Ysasa vecino concejante de esta Universidad con el debido respeto á U.S. expone: Que de orden del Ayuntamiento trasplantó en termino privativo de U.S. un mil doscientos cincuenta plantios de Robles, los cuales entregó presos en tres ojas en el año de mil ochocientos diez y nueve en los parages nombrados Saroizaburua, Zapatazar y Elortegui..." (1828). [I] LUA: C/5/II/1/3. [III] LUA: B/6/1/2.

[Eperlecu (1898)]. Lekua. "Tres mil seiscientos noventa y siete areas y sesenta centiáreas de terreno argomal y helechal, poblado de varios pies de arbustos, conocido con los nombres de "Pauso-gaisto", "Basanarrio" y Eperlecu. Confinante por Norte con terrenos del Sr. Satrustegui, por Medio-dia con terrenos de las caserías llamadas "Elortegui", "Larraca", "Alargunza goicoa" y "Alargunza bea" y con varios caminos carretilles, por el Oriente con pertenecidos de la ciudad de Fuenterrabia y por el Poniente con terreno de la Sra. viuda de Londaiz y de la caseria "Elortegui". LUA: C/5/III/1/10.

[Eperchoco (1945)]. Lekua. LUA: Comp.

[Erlezeta (1817). Erleta (1819)]. Lekua. "En la Universidad de Lezo á veinte y quatro de Marzo de mil ochocientos diez y siete: ante el S[en]or D[o]n Luis de Oyarvide capitan cavo capitular de ella, y por presencia de mi el infraescrito Fiel de fechos de la misma comparecio J[oseph] Antonio de Echagaray vecino de esta d[ic]ha Univers[ida]d y su Perito de Montes y plantios; y vajo de juramento que hizo en forma de d[e]r[ech]o, declaro que en el mes de febrero del p[rese]nte año se han plantado en jurisdiccion de esta Universidad: á saber en el parage llamado de Arquemon propio de ella, y junto al Halechal de Juamartindegui (sic) nobecientos plantios de Arboles, y en el parage de sobre Saroizar trescientos, y en la hoyada de entre Piria y Erlezeta qua-

trocientos...". "Angel de Zavaleta Ynquilino del Caserio de Yturrienea de jurisdiccion de U.S. con el debido respeto expone: Que con el fin de abonar las tierras de lavor intenta hacer una hornada de Cal, para cuyo efecto necesita la mitad de la argoma correspondiente à d[ic]ha hornada, y por tanto: A U.S. Suplica se sirva franquear al Exponente la cantidad anotada de d[ic]ha argoma de la que existe en el sitio entre Mozote y Erleta propio de U.S. pagando los acostumbrados d[e]r[ech]os à U.S.". [I] LUA: C/5/II/1/2. [II] LUA: C/5/II/1/3.

[Ernautenia (1860)]. Baserria. LUA: E/5/III/1/1.

[Errecacoechea (1885)]. Etxea. "La casa llamada "Ychaspe" ó "Errecacoechea" señalada con el número treinta y cinco de la calle mayor, con sus pertenecidos". LUA: C/7/III/3/1.

[Errecalde (1854). Recalde (1885)]. Baserri eta benta. "...se trato del combenio mensual que deverian pagar las ventas de Ganchusqueta y Errecalde, para lo cual se hallaban presentes de la 1ª Gregoria Sagastume, y esta comvino en pagar cuarenta r[eale]s v[elló]n p[or] el d[e]r[ech]o municipal de 4 r[eale]s v[elló]n en cada arrova de vino durante todo este año, dejandole á su libre alvitrio la compra y venta de d[ic]ho licor, sin obligacion de presentar á la Alondiga. Y al dueño de la casa de venta Errecalde, Jose Rafael Ysasa, se le señaló p[or] mes en mismas é iguales circunstancias por razon de mayor consumo que tenia, sesenta r[eale]s v[elló]n y siempre que no se avenia á ello, tendria que presentarlo todo vino que condujese á la Alondiga publica (sic), y quedó en dar su contestacion definitiva". [I] LUA: A/1/3/1. [II] LUA: C/5/II/1/4.

[Errecalde nuevo (1876). Recalde-verri (1884)]. Baserria. [I] LUA: B/6/1/2. [II] LUA: C/7/III/3/1.

[Errecalde-burua (1884). Errecalde-buru (1945)]. Lekua. "...cuarenta y cinco áreas y cincuenta centiáreas de terreno labrante y manzanal existente en el parage llamado "Errecalde-burua", jurisdiccion de esta Universidad, confinante por el Norte y Poniente, con terrenos de los herederos de Don Santiago Garmendia: por Oriente, con un camino público, y por Mediodia, con terreno de Don Felix Garmendia". [I] LUA: C/7/III/3/1. [II] LUA: Comp.

[Errecalde biejo (1876). Recalde-zarra (1884). Errecalde-zarra (1945)]. Baserria. [I] LUA: B/6/1/2. [II] LUA: C/7/III/3/1. [III] LUA: Comp.

[Erricoechea (1818). Errico-echea (1867). Erricoeche (1945)]. Baserria. "Prim[era]men]te le son cargo treinta y quatro mil r[eale]s v[elló]n en q[u]e remató Josef de Galarraga la Caseria denominada Olazuriaga y bulgarm[en]te Erricoechea p[or] Ess[critu]ra otorgada ante D[o]n Josef Mª de Aguirre en 3 de Julio de 1813" (Datarik gabe. LUA: C/5/III/1/3). "...la Caseria de Luzuriaga ó Erricoechea que fué propia de esta Universidad quien la vendió el año 1813 por Ess[critu]ra otorgada en 13 de Julio de este año por testimonio de D[o]n José Maria de Aguirre Ess[criba]no de Pasages..." (1841. LUA: C/5/III/1/5). [I] LUA: C/2/I/3/1. [II] LUA: C/7/III/1/2. [III] LUA: Comp.

[Roma (1806). Erromaco-lurrac (1889). Erromaco-lurra (1889)]. Lekua. "...en el Sitio ò parage llamado Roma asessorio de la Parroquial San Juan Baup[tis]tta de esta Universidad en el Campo libre Sembradio que hai Cercado de Paredes en sus inmediaciones...". "...expone: Que para llevar los abonos necesarios, utencilios de labranza, retirar la cosecha etc. de las tierras sembradas denominadas "Erromaco-lurrac", que existen en jurisdiccion de esta referida Universidad, pegante al juego de pelota, y entre ellas tiene propiedad el exponente, siempre ha conocido, asi como los mas ancianos de este pueblo, el Camino-calzada-estrada que se dirige empezando desde frente de Subicho, pasando por delante de la Casa denominada "Marinea" hasta su terminacion en dichas tierras, libre de transito para todo vecino". [I] LJA: A/1/1/3. [II eta III] LJA: D/5/1/4.

[Errotacho (1897)]. Errota. "1er. Mojon. Se reconoce como tal el pretil de la carretera de Lezo á Pasajes de Juan (sic) situado en el paraje llamado Erroteta y al par de la clave del ponton que dá paso al arroyo llamado Costaburuco-erreca. Este pretil lleva por señal grabadas las letras L.P. y una cruz por la parte que mira á la bahia de Pasajes. Sigue el límite por el citado arroyo Costaburuco-erreca aguas arriba por una alcantarilla hasta llegar cerca de la presa del molino Errotacho; entra en la presa de este molino y llega al 2° Mojon". LJA: C/5/I/1/15.

[Errotazar (1799 eta 1832). Errotasar (1887)]. [I] Errota, [II eta III] baserria. "Por igual coste que tuvo la composicion del Camino publico que se dirige desde la parte inferior del Cementerio de d[ic]ha Yglesia, hasta el Molino de Errotazar...". "Jose Juan de Salaberria vecino concejante, y colono del caserio nombrado Errotazar radicado en jurisdiccion de U.S. con el debido respeto expone: que para mejora de sus tierras de labor que trae, desea introducir en ellas unas pequeñas porciones de tierra valdia que existen en el paraje del camino que se halla desde la huerta q[u]e trae D[o]n Rafael Picandia, propia de la Casa Pascualenea hasta cerca de d[ic]ha Caseria donde havita". [I] LJA: C/2/I/3/1. [II] LJA: C/5/II/1/4. [III] LJA: C/7/III/3/1.

[Erroteta (1881)]. Lekua. "Habiendo llegado cerca del segundo mojon en la Canteira denominada "Erroteta", pongo en conocimiento de U.S. que seria conveniente en la semana entrante se designara otro mojon...". "1er. Mojon. Se reconoce como tal el pretil de la carretera de Lezo á Pasajes de Juan (sic) situado en el paraje llamado Erroteta y al par de la clave del ponton que dá paso al arroyo llamado Costaburuco-erreca" (1897. LJA: C/5/I/1/15). LJA: C/5/I/1/8.

[Errotetaco-gaña (1884)]. Lekua. "...es dueño de dos terrenos argomales, el uno de cabida de 58. areas, 74. centiareas, en el punto llamado Chamaneco-aristiya, y el otro de 299. areas, 31. centiareas, en el punto nombrado Errotetaco-gaña, ambos en jurisdiccion de esa Universidad...". LJA: C/7/III/3/1.

[Escolasarra (1810). Escolazarra (1814)]. Etxea. "Josef Ygnacio de Lecuona vecino de esta Unibersidad de Lezo, con la mas atenta veneracion Exspone à U.S. q[u]e en el costado pegante à la Casa llamada Escolasarra desea una pequeña porcion de tierra, como dos posturas y media, pagando su justo valor à tasacion de Perito". "Se

advierte p[ar]a mayor Cantidad, q[u]e de la Renta de Escolazarra, ni Casa consistorial, ni del Producto del Peso R[ea]l, ni de la Adeala del Aceite no se ha persibido cosa alguna, à Causa de haber estado sirviendo de Quartel d[ic]hos edificios, y del Aceite p[o]r q[u]e no se introducía en aquel tiempo". [I] LUA: C/5/III/1/3. [III] LUA: C/2/I/3/1.

[Esculain (1809). Escurin (1865). Ysculain (1878). Yzculin (1897)]. Jaizkibel mendiko lekua. "...dixeron: q[u]e a la distancia de diez pies de la Escuadra que hace la mojonera del Pasage en el alto de Esculain formada en una peña han fixado un Mojon de piedra losa caliza (pegante à otro que anuncia la existencia de d[ic]ha Escuadra) con direccion à la linea del Pasage y Lezo, y que haviendo arrancado el mojon director de la linea del terreno numero tres Cedido à Lezo han fixado entre ese y la Escuadra de Esculain otro para seguir hasta ese parage la linea desde el Mojon de Oyarzun para divisorio de Lezo y Fuenterrabia". "Nombres de los montes y puntos ó términos de ellos en que pastura el ganado lanar y que no estando poblados de arboles, se observan ó han obserbado algunos retoños ó pujas de plantas arboreas designado (sic) sus especies. En Escurin, (en el monte Jaizquibel) se ha observado un poco de carrasco, y en Gaztarruz mas, particularmente en las rocas, y es de la misma especie". "En el punto llamado "Ysculain" ó "Esculain" cúspide del monte Jaizquibel á donde afluyen los límites de los términos jurisdiccionales de la Ciudad de Fuenterrabia y Universidad de Lezo..." (1878). "1er. Mojon. (...) Es comun á los términos municipales de Lezo, Fuenterrabia y Pasajes de San Juan y se halla en el paraje llamado Yzculin". [I] LUA: C/5/I/1/9. [II] LUA: B/6/1/2. [III] LUA: C/5/I/1/Deslindes y amojo-namientos. [IV] LUA: C/5/I/1/15.

[estebot (1568). Estebotenea (1824)]. Etxea. "la casa de estebot con su caseria paga la doze parte poseela esteban de yriberri y su muger". [I] ADP: Secr. Aguinaga, c/9, n° 1. [III] LUA: C/7/III/1/2.

[Echeazpia (1945)]. Lekua. LUA: Comp.

[Eche-azpiya (1945)]. Lekua. LUA: Comp.

[echeveria (1722). Echeverri (1799)]. Baserria. "...Dueño de la Casá solar de echeveria o ApazsciarzaVerria...". [I] EHAD: Lezo, hildakoen lehenengo liburua. [III] LUA: C/2/I/3/1.

[Echeverri-aldia (1898). Echeverri-aldea (1945)]. Lekua. "...respecto del terreno argomal de treinta áreas, llamado "Mozote" y el denominado "Echeverri-aldia" de catorce áreas y treinta centiáreas...". [I] LUA: C/7/III/3/1. [II] LUA: Comp.

[Echegarayanea (1840)]. Etxea. Arpidenea izenez ere ezaguna. LUA: C/7/III/1/2.

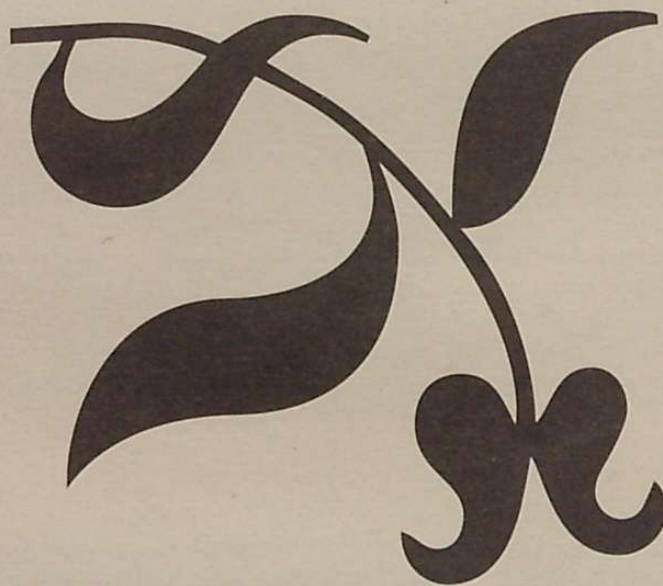
[Echechiqui (1876)]. Etxea. LUA: B/6/1/2.

[eçheçhoa (1661). Echecho (1824)]. Etxea. "e yo el d[ic]ho Juanes de bazterreçhea sobre la mitad y pertenesçidos de la cassa de eçheçhoa y ediçios della". "Calle S[a]n Juan. Casas. (...) Echecho". [I] AGG-GAO: CO UEJ 552. [III] LUA: E/5/II/1/1.

[Ychecho (1838). Echecho (1866)]. Baserria. "Primeramente son cargo 39 ff[ane-ga]s maiz que he recibido de los caserios secuestrados en esta jurisdiccion nombra-dos Darieta 1º, Darieta 2º, Ychecho, Olazar, y Miura que á razon de 22 r[eale]s fane-ga importan 858". [I] LUA: E/5/IV/1/1. [II] LUA: C/5/II/1/4.

[Ychechuri (1859). Echechuri (1867)]. Etxea. [I eta II] LUA: C/7/III/1/2.

LANDER ZURUTUZA

HAUR ETA GAZTETXOEN LITERATUR LEHIAKETA 1998

Sari banaketa ekitaldia (1998-XII-11). Ezkerretik eskuinera, atzeko lerroa: Lander Zurutuza liburuzaina, Naiara Arteaga, Mikel Arrizabalaga alkate jauna, Patri Urkizu idazlea eta Jone Salaberria kultura batzordeko lehendakaria. Aurreko lerroa: Sandra Pinto, Garazi Ugalde, Oier Salaberria eta Eneritz Arruti. (Argazkia: Valentin)

L

ezoko udal liburutegiak haur eta gaztetxoentzat antolatutako literatur lehiaketako azken ediziora 217 idazlan aurkeztu ziren: 56 olerki (6-8 urte/24. 9-11 urte/32), eta 161 ipuin (6-8 urte/98. 9-11 urte/61. 12-14 urte/2).

Ondoren, irabazleen zerrenda duzu, eta saritutako lanak.

"V. JON GARBIZU OLERKI SARIAK" (1998)

- (6-8 urte) Sandra Pinto Paule: "Hortik kanpora".
- (9-11 urte) Garazi Ugalde Pikabea: "Olentzerori".
- (12-14 urte) EZ ZEN LANIK AURKEZTU.

"V. LOPE ISASTIKOA IPUIN SARIAK" (1998)

- (6-8 urte) Eneritz Arruti Osanbela: "Hamar eskuko ilargia".
- (9-11 urte) Oier Salaberria Treku: "Mikel eta Joneren txakurra".
- (12-14 urte) Naiara Arteaga Taberna: "Jon eta Ainhoa".

HORTIK KANPORA

Goian zerua

behean lurra.

Goian txoria

behean pertsona.

SANDRA PINTO PAULE

OLENTZERORI

Gabonak iristen ari dira,
hotza da nagusi,
Olentzero prestatzen ari da
egun berezirako, noski.

Gure Olentzero tripontzi!
ekarri opari ugari,
baina ez gehiegi,
besteak ere ez itzazu ahortzi.

Hondamendia izan da Ertamerikan,
han ere bizi dira haurrak.
Eraman hara opari onenak,
eta ez ahaztu, etorri gero bueltan.

Bidaia luzearen ondoren
edukiko duzu gosarik.
Etorri nere etxera,
izango duzu zer janik.

GARAZI UGALDE PIKABEA

HAMAR ESKUKO ILARGIA

Orain dela urte asko Nitsi izeneko neska polit bat bizi zen. Hamar urte zituen eta gauero galdetzen zuen Nitsik:

- Nolakoa da ilargia? Hamar esku dituela dirudi -Nitsi horrekin liluratuta zegoen.

Egun batean dudan jarri zen.

- Hamar edo bi esku ditu ilargiak?

Hurrengo gaua iritsi eta Nitsi ilargira joan zen. Ilargian aztarna bat aurkitu zuen, gizaki batena gainera:

- Ba al dago bizitzarik hemen?

- Planeta bat al da hau?

Dena ikertu ondoren ikusi zuen ezetz. Baina ikusi zuen ere ilargia satelite bat zela. Hala eta guztiz ere duda hor zegoen.

Bapatean... Ahots bat entzun zuen:

- Nor da?

- Ni naiz ilargia, nere laguna izan nahi duzu?

- Ilargia! Galdera bat egin nahi dizut!

- Galdetu ba!

- Hamar edo bi esku dituzu?

- Egia esango dizut, hamar esku ditut.

- Eskerrik asko beti duda hori izan dut eta orain lasai-lasai gelditu naiz.

Eta poz-pozik bukatu zuten espazioan.

Eta hala bada edo ez bada sar dadila kalabazan, eta atera dadila Lezoko plazan.

ENERITZ ARRUTI OSANBELA

MIKEL ETA JONEREN TXAKURRA

Gaueko bederatziak ziren. Mikel eta Jone etxean sartu zirenean ama afaria prestatzen ari zen. Sukaldeko atean Jone azaldu zen baina Mikel ez.

- Mikel ez al da zurekin etorri? -esan zuen amak.

- Bai, baina...

- Zer gertatzen da? Zerbait pasa al da? -galdetu zuen amak kezkatutik.

- Ez, ez, ama.

Orduan Mikel azaldu zen gorri-gorri eginda, txamarra barruan zerbait ezkutatzuz.

- Zer daukazu hor gordeta?

- Ba... txakur txiki bat, ama.

- Txakur bat! Mila aldiz esan dizut ez dudala etxe barruan txakurrik ikusi nahi, eraman ezazu lehenbailehen hemendik.

Amak lanak egiten jarraitu zuen eta handik pixka batera Mikelen gelara joan zen, baina Jone bakarrik zegoen eta galdetu zion amak:

- Jone, non dago Mikel?

- Ez dakit ama, baina ohe gainean notatxo bat dago.

"AMA, ASKO SENTITZEN DUT, BAINA TXAKURTXOA EZIN DUT BAKARRIK UTZI. BOK GANBARAN GAUDE GAUA PASATZEKO ASMOTAN, EZ KEZKATU, ONDO GAUDE.

MIKEL"

Ama berehala igo zen ganbarara eta han aurkitu zituen Mikel eta txakurra zaku batean sartuta, esnea, ogia eta gazta jaten.

Pena handia hartu zuen bi haiek ganbaran ikusirik, txakurtxo onartuko zuela esan zion Mikeli.

Denak batera jaitsi ziren eta txakurra oraindik han bizi da.

OIER SALABERRIA TREKU

JON ETA AINHOA

- Jon, begira zer egin duzun! -esan dio Ainhoak, haserre-. Galdu egin gara.
- Noski -esan du Jonek haserre bera ere-. Niri dena utzi didazu eta!
- Iluntzen ari da -esan du Ainhoak-. Non lo egingo dut?
- Dugu, esan nahiko duzu -esan du Jonek-. Ni ere zurekin bainago.
- Hara! Han ikusten dut leizezulo bat! Goazen bertara! -esan du Ainhoak.

Leizezuloan hamar ordu egon ondoren, kanpokaldea elurturik geratu dela ohartu da Ainhoa, eta Jonengana joan da, elkartu eta berotzeko.

- Zer dugu gosaltzeko? -galdetu du Ainhoak, gosez.
- Atzoko hondarrak -esan du Jonek.
- Nik txokolatzeko budina nahi dut...
- Ez, Ainhoa! Ez dakigu zenbat denboraz egongo garen hemen, egoera honetan! Janaria gorde behar dugu!
- Barkaidazu, Jon! Goseak eta irrikak bultza didate -esan du Ainhoak-. Lagunak?
- Ongi da -esan du Jonek-. Lagunak.

Handik bi ordura, gizon bat sartu da kobazuloan.

- Jon eta Ainhoa al zarete?
- Bai -esan du Jonek-. Nor zara zu?
- Ni, udaltzain bat naiz. Tira, zatozte! Goazen herrira!

Herrira iritsi zirenean, denek agurtu zituzten. Eta hain pozik zeuden, ze, festa bat egin zutela Jon eta Ainhoaren omenez.

NAIARA ARTEAGA TABERNA

OLLARRA KAPITAIN KARLISTA ETA JAIZKIBEL MENDIKO ZULOA

1 872. urtean gaude, bigarren karlistadaren gariak dira. Euskaldun karlistak matxinatu egin dira berriro, eta pixkanaka-pixkanaka Euskal Herri osoaz ari dira nagusitzen. Liberalak hiriburu eta hiri handietan gordetzen dira Madriletik laguntza noiz bidaliko dieten zain. Gipuzkoa karlisten eskuetan dago. Donostia eta Irun lotzen dituen erret-bidearen kontrolak kezkatzen ditu bai batzuk, bai besteak. Lezotik barrena, Gaintxurizketatik gora pasatzen da aipatutako erret-bidea, eta bertan liberal eta karlisten arteko gatazkak etengabeki errepikatzen dira. Egun batean karlistak dira nagusi, hurrengoak liberalak, eta hurrengoan berriro karlistak,... eta honela egunak joan eta egunak etorri. Gaurkoan liberalen esku dago edo beraiek hala uste behintzat.

- Capitán López, pronto estaremos en el Alto de Gaintxurizketa y en hora y media en Irún. Allí nos esperan impacientes, pues según las últimas noticias en nuestro poder, están ansioso de refuerzos. Los rebeldes no cejan en su objetivo de tomar la villa.

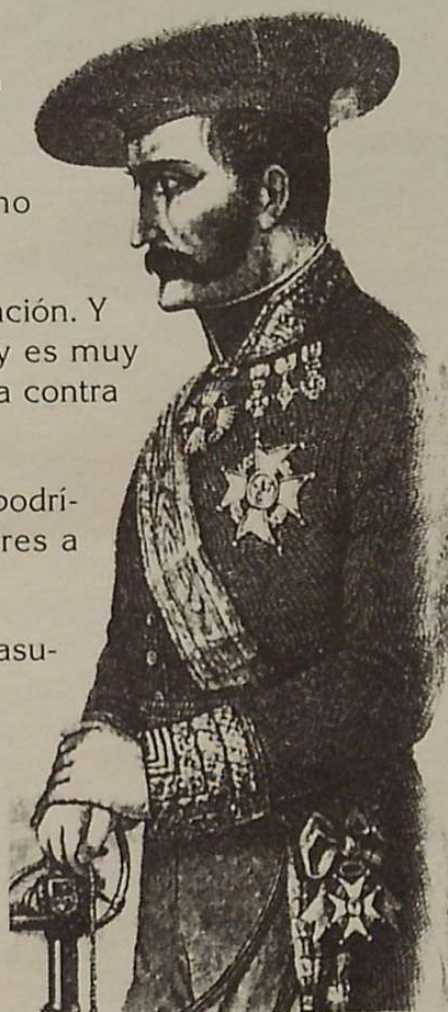
- Así es sargento Moratinos, somos su salvación. Y ellos lo saben, pero también los rebeldes, y es muy extraño que todavía no hayan intentado nada contra nosotros.

- Y aunque lo intentasen mi capitán, poco podrían hacer contra dos cañones y cien hombres a caballo.

Bat-batean irrintzi ozen batek Gaintxurizketako ixiltasuna urratu zuen. Zelatan zeuden karlisten erasorako seinalea zen. Gaintxurizketako gurutzearen ondoko zuhaitz zabal-sendo ugarietatik tiroka hasi ziren eta lehenengo soldadu liberalak erortzen hasita zeuden.

- Mi capitán, los rebeldes nos atacan y el camino está cortado por tres o cuatro árboles tendidos en el suelo. Nos disparan desde ambos francos.

- Mantengan la línea y abran fuego sobre el enemigo. Preparen los cañones.

Bigarren karlistadan Zumalakarregi bezalako buruzagi karismatiko baten falta sumatzen zen.

Bi karlistadetan herioa izan zen nagusi euskal Herriko luze-zabalean

- Capitán López, el enemigo se protege entre los árboles del camino y no es visible para nuestras armas.

Tiroketak segitu zuen 10-15 minututan, liberal erdiak lurrean etzanda zeuden, hilik edo zauriturik. Hilzorian zeudenen oinazezko garraisiak zaldi izutuen irrintziekin nahasten ziren, Gaintxurizketak duela denbora gutxi arte azaltzen zuen bakearen ixila urrunduaraziz. Burrumba hartan aditu ahal izan zen karlisten buruzagiaren agindua:

-Aurrera mutilak, baionetak eskura! Akaba ditzagun beltz horiek!

Bidearen bi aldeetako basoen artetik 50 bat mutil atera ziren abiada bizian, eta baionetan eskuan zutelarik, zutik gelditzen ziren azken 20 bat soldadu liberalengana hurbildu ziren. Borroka ikaragarri gogorra izan zen, izugarri latza. Gorputzez gorputz ari ziren, baionetak sartuz, eta odolez tintaturik atereaz. Liberalen uniforme beltzak eta karlisten txapel gorriek kolore ematen zioten sarraski hari.

Banan-banan erori ziren soldadu liberalak. Lopez kapitaina zegoeneko zgorpu zen, eta Moratinos sarjentoa azken gizonen artean ari zen, etsi gabe, baina porrotaren zaporea ahoan zuelarik. Kainoiak lurrean botata zeuden, eta ezin erabiliz. Azkenean sarjentoak eta bere azken bost soldaduek amore eman zuten, armak lurrera boteaz. Karlistak preso hartzera hurbiltzen ari zitzaizkien baina momentu horretan, euren buruzagia zen Ollarra lezoar kapitainaren agindua aditu zen.

- Barkaziorik gabeko gerra! Akatu segituan denak!

Aditu eta bete. Soldadu karlistek bertan afusilatu baitzituzten denak.

-Ollarra kapitaina, zer egingo dugu hildakoekin?

- Biluztu, armak eta uniformeak jaso, ondo dauden zaldiak hartu eta hilotzak lur azpira. Bizkor! Erne ibili bi kainoiekin. Bihar beharko ditugu eta!

Bere soldaduak agindutakoa betetzen ari ziren bitartean, Ollarra kapitaina bere konfiantzako gizonekin bildu zen bide bazterreko haritz handi baten gerizpean. Bertan zeu-

den Manuel Itularin, Jenar Isasti eta Koxme Garmendia lezoarrak. Mariya Trezet neska sanjuandar adoretsua, eta Joxe Battista Oiarbide errenteriarra. Zuhaitzaren gerizpeko harri koxkorretan eseri, eta Ollarrak esaten zuena adi eta erne entzuten zuten.

- Bihar, uniforme eta zaldi hauez baliatuz, Lezon sartuko gara, eta bereak eta bost emango dizkiogu zuriak ipinitako Ilari Aranburu alkateari.

Matxinatu karlistek mendiek eskeintzen zieten gerizpean bilatzen zuten babes.

- Erraz diozu hori, baina ez duzu ahaztu behar, berarekin batera 70 bat beltz dituela eta udaletxean gotortuko direla. Gainera kontu handiz ibili beharko dugu Darieta aldean eta Goiko Elizan kokaturiko kainoiekin. Zeredozer susmatzen badute, akabatu egingo baikaituzte.

- Zer sumatuko digute Jenar, beltzez jantzita baldin bagoaz? Ez dituk konturatuko beraien gainean egon arte. Eta gero beranduegi izango ditek. Etzakela ahaztu, orain guk ere, bi kainoi ditugula, eta ederrazkoak gainera.

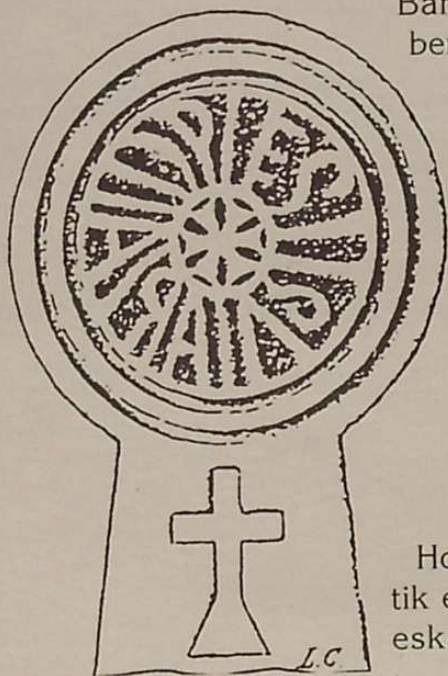
- Ollarra kapitaina, nire konfidantza osoa daukat zugar jarrita, bai orain eta bai Santakrutz apaizarekin batera ibili garenean ere, baina erne ibili beharko dugu, etsaia ez baita makala!

- Ezta gu ere Jenar, ezta gu ere!

Gauak berehalaxe estali zuen bere iluntasunez Gaintxurizketa, eta bidetik aldenduta, karlista partidak lo egiteari ekin zion. Egunsentian, lehen argi izpiekin batera, soldadu liberalen destakamentu bat Lezora hurbildu zen. 20 bat zaldun, bi kainoi, eta 35 bat oinezko. Irun aldetik zetozen, eta Darietako Gainean, hango kainoien arduran zeuden begiraleek ez zuten ezer susmagarririk ikusi. Inolako arazorik gabe, Zubitxo kaletik barrena, Lezoko plazaraino sartu ziren. Tropa udaletxeko arkupeetara begira gelditu zen, ixil-ixilik. Arkupeetatik zenbait soldadu liberal hurbildu zitzaizkien.

-¿De dónde vebís? ¿Qué nueva traéis?

- Venimos de Irún y vamos a San Sebastián, pero antes queremos entregar personalmente al alcalde un mensaje del Alto Mando de Irún.

Lezok, herri karlista izanik, larrutik ordaindu behar izan zuen liberalen garaipena: atxiloketak, afusilaketak, errexisak, eta abar.

Barrundik gizon zahar kaxkazuri bat atera zen eta etorri-berriengana hurbilduz honela esan zien:

- Yo soy alcalde constitucional de la Universidad de Lezo. ¿Dónde está ese mensaje?

Kapitain liberalaz jantzitako Ollarra karlistak, eskua luzatu zion pergamino moduko bat erakutsiz. Alkateak hartu zuen eta irekitzeko lanetan ari zela, Ollarrak bere zizpoleta atera eta buruan ipini zion.

-¡Quietos todos, o os quedais sin alcalde! -eta bere gizonei aginduz: Kendu armak gizon hauei eta lotu itzazue lehenbailehen!

Honela egin zuten, azkar baino azkarrago, baina udaletxe-tik eta goiko plazatik behera, ezker-eskubi jeisten diren bi eskaileretatik soldadu liberal batzuk korrika, jeisten hasi ziren. Baina beranduegi zen, bi kainoiak aurre egiteko prest baitzeuden.

- sua, sua!!! -agindu zuen Ollarrak-

Bi kainoiek jaurtitutakoak alkatea laguntzera zetozen soldadu liberalen bizia segatu zuen.

- Sua, sua, berriro ere!!! -Ollarrak ozenki-

Bigarren danbada aski izan zen egoeraz jabetzeko. Soldadu liberal gehienak hilda zeuden, eta bizirik zeudenak alkatearekin batera, herriko etxeko kalabozoan. Ollarra eta bere laguntzaileak udaletxean sartu ziren; ordurako baziren 40 bat lezoar beraien-gana hurbilduta.

- Agur Ollarra kapitaina. Lezoar karlisten izenean etorri gaituzu. Herrian denok holakoak baikara, denok Ilari Aranburu alkatea eta beste sei edo zazpi babo izan ezik. Guk aukeratuko dugu alkate berria, eta herriko zuriak ekarriko dizkizuegu preso.

- Bai ekarri lehenbailehen, gaur bertan alkatea eta beltzekin batera afusila ditzagun.

Ordu erdi batean han zeuden herriko zuri guztiak, preso, eta ongi loturik. Ollarraren mutilek Ilari Aranburu eta soldadu liberalak kalabozotik atera eta hjerriko zuriekin batera, plaza erdian ipini zituzten.

- Armak prest mutilak! -agindu zuen Ollarrak-

-¡Esto es un crimen! ¡Viva la constitución! -oihu egin zuen Ilari Aranburuk.

-Bizi, bizi dadin, baina Euskal Herritik urrun! -erantzun zion Ollarrak- ondoren -Tirol!!!-agintzeko.

Olarra kapitainaren gizonak segituan nagusitu ziren Lezoko herriaz.

Plaza gorpuz betea gelditu zen eta odolaren gorritasunaz tintaturik. Lezo karlisten eskuetan zegoen. Gertatutakoaz erreparaturik, Darietatik Lezo bonbardatzeari ekin zioten. Hiru egunez horrela egon ziren etxeak zulatuz eta heriotza zabalduz. Baina alferrik, Lezok ez baitzuen etsitzen. Azkenean, muniziorik gabe gelditzen ari zirela eta, Darietako defendatzaileak Erreterria aldera erretiratu ziren.

Handik sei hilabetetara, Erreterria aldetik tropa liberal handiak hurbildu ziren. Lezoko biztanleak, euren etxeak hutsik utzirik, alde egiteari ekin zioten. Gaintxurizketako baserrietara batzuk, Jaizkibel mendiko bordetara besteak. Ollarra eta bere gizonak, Jaizkibelen zuten ezkutaleku aldera abiatu ziren. Han seguru egongo baitziren. Han gordeta eta zelatan egon ziren Ollarra eta bereak, denbora hobeagoen zain. Han zeuden denak, Koxme Garmendia izan ezik. Ihesean galdu zuten. Hil egingo zuten beltzek! -denon pentsamentuetan-.

Jatekorik eta edatekorik bazuten. Armak eta munizioak soberan. Han zain egon behar, egoera beraien alde berriro ipini arte. Egunak igaro ziren, eta egoera berean segitzen zuten. Hamabostgarren egunaren gauean, iluntasunaren ixilpean eta Koxme Garmendia traidoreak gidaturik, liberalek Ollarraren kanpamendua inguratu zuten. Bertan akabatu zituzten gehienak. Mariya Trezet, Joxe Battista Oiarbide, Mañuel Itu-

lain eta Jenar Isasti lo zeudela hil zituzten. Ollarra kapitaina izan zen hil ez zuten bakarra. Dirudienez, liberalek ez zituzten ez bi kainoiak eta ez arma gehienak atzeman, eta haxe izan zen Ollarrari bizia barkatzeko arrazoia.

Donostiako koartelera preso eraman zuten galdekatzeko nahian. Hilabeteak igaro ziren, torturapean eduki zuten, baina Ollarrak ez zuen armak gordetzen zituen zuloaren kokapenaz ezertxo ere esan. Batzuek diotenez, azkenean, borreroen lana latzegia izaki, mundu honetatik joan zen betiko Ollarra lezoar kapitain karlista. Beste batzuek berriz, alde egitea lortu zuela eta Jaizkibelen babestu zela diote. Jakin badakigu agintari liberalek bere jaioagiria eskatu zutela Lezoko udaletxean. Soldadu liberalek alferrik bilatu zuten behin eta berriro Jaizkibel mendiko magaletan armak eta kainoiak gordetzen zituen zuloa aurkitu nahian. Alferrik miatu zituzten baserriak, eta alferrik atxilotu eta torturatu egin zituzten inguruetako karlistak. Alferrik, inoiz ez baitzuten zuloa aurkitu!

Ollarra kapitainaren izena leienda bilakatu zen, eta azkenik, zuloaren bilatzeari utzi egin behar izan zioten. Eta zuk, irakurle, egun batean kasualitatez, karlisten zuloarekin topo egiten baduzu, ez esan deus inori, sekretupean utzi, iritsiko baita Ollarra kapitaina bertara itzuliko den eguna. Eta orduan, bi kainoien laguntzaz, amaituko baitu betiko zuriak eta beltzek Euskal Herriari ezarri dioten morrointzaz.

JOSEBA AURKENERENA BARANDIARAN

JOXE ZELAIA LEZOARRAREN BERTSO-PAPERA

Gaur egun Joxe Zelaia (XIX-XX. mendeak) bertsolari lezoarraren bizitza eta literatur lanak ezezagunak dira. Hemen, ordea, ilunpetik atera dugu Lezoko festa nagusien inguruan idatzi zuen eskuizkribua (zoritxarrez hiru bertso-lerro galdu egin dira). Era honetan, Zelaia Lezoko literatura klasikoan bere lekutxo bat betetzera dator, Zamora, Isasti, Gaintza, Sarasola, Garbizu eta abarrekin batera.

Bertso-papera XX. mendearen hasierakoa da, eta transkripzioa egiterakoan jatorrizko grafiak bere horretan mantendu ditugu, kasu bakar batean ezik: s (ese tontorduna), x bezala berridatzi dugu. Hala: bezelase, bezelaxe; Felis, Felix; Gaspar, Gaxpar; eta Andres, Andrex.

"1 / Canta polit batsuek / pen-
tza det jartsia / mezede eguizute /
ontzat artutsia / eman ezkerro itza
/ on da kumplitsia / etzait gusta-
tsen inor / engañatutsia. // 2 /
Adierazi naiyan / notizi berriyak /
arkitzen dirade gaur / nere kutizi-
yak / egon zaiteste firme / onetan
etsiyak / eguiyak diradela / kon-
tuok guziyak. // 3 / CHit erri chi-
ki bat da / deitzen dana Lezo /
beragatik dabisgu / orain milla itz
gozo / gastiak arkitsen gera / pos-
turikan ozo / urteroko festak /
eldu diralako. // 4 / Snt^a Crutz
jayoriyek / dirala mediyo / erri-
yontan badabiltz / milla argudiyo
/ gastiak bates ere / es egon zeri-
yo / nere itzeta danak / zaiteste
bai fiyo. // 5 / Feztoyen aziyera /
vespera arratsetik / jigante kabe-
zuduak / dirala aurretik / muzi-
karen soñuan / aurre ta atsetik /

(Irudia: Carlos Landi Sorondo)

dantzan ekuziko da / jendia gogotik. // 6 / Azkok dakizutena / feriko kontuak / urte-
 ro bezelaxe / dira aurtenguak / or zalduko dira gaus / milla klasekuak / gulako
 pobrientzat / aukera onekuak. // 7 / Oriyek danak eta / beste gauza azko / ayunta-
 mentu jaunak / ditu paratseko / politenak oraindik / dauskat ezateko / parres zera-
 detenak / guziyoik jarriko. // 8 / Ayuntamentukuak / dutena eskatu / gobernadore
 jaunak / diyote logratu / orlako lisentsiya / zaigu gui gustatu / gastiak arkitsen / gera
 chit kontentu. // 9 / Zezenak omen dira / Lezon jokatseko / erriko semiak ere / toria-
 tutseko / Vicente Oregi eta / Aburrito chiko / bi lenguzu oyek dira / zezenak iltseko.
 // 10 / Uzatsen dan bezela / jantsirik dotore / Felix eta gastelu / dira pikadore / diyote
 etzayotela / importa batere / saldi ta berak aidian / botagaitik ere. // 11 / Zortzi
 mono sabiyo / dirade prestatu / korridorretan parte / nai dutenak artu / saldi zarrak
 billatsen / artsen milla tratu / Arriaundiko Gaxpar / dute kontratatu. // 12 / Oraindi-
 kan geyago / oyezaz gañera / zezenak astekuan / ikusteko gera / Andrex igorik kaja
 / / / // 13 / Jakak ere omen du / ortan artu parte / mono sabiyo maisu
 / bera omen dute / danan buru egiñas / gusiyan presente / Balbino isango da / Pla-
 zan Presidente. // 14 / Toreruak gastiak / izanagatika / es omen da izango / beren fal-
 tarika / diyote etsayotela / batere importika / nais da adarra zartu / tripan erditika. //
 15 / Nola pikadore eta / ala toreruak / beren jayotzatikan / dira Lezokuak / eta nola
 baitiren / danak errikuak / oriyek ikusteko / gaude zaletuak. // 16 / Lizentsiya
 nuben ta / orra publicatu / zer festa bear diran / Lezon zeledratu / inor engañatzerik /
 es det nik pentsatu / ofentsik egin badet / mzedes barkatu. // Jose Celaya [sinadura
 eta izenpekoa]"

LANDER ZURUTUZA

MARIREKIN SOLASEAN

Egun arrunt bat zen eta museora joatea erabaki nuen. Han makina bat kultur ezberdineko irudi adierazgarri nahasturik aurkitzeko ingurune aproposa dugu. Babeleko dorrearen antzera, elkarturik o topa daitezke bai espazioan eta bai denboran zeharo urrun jaio diren kulturen ondareak, gizarte bakoitzaren ezau-garri bereizgarriei jaramonik egin gabe.

Hainbeste irudiren artean, Mariren eskultura zoragarri bat aurkitu nuen. Bere esku-bian Hiroshiman amerikarrek jaurti zuten bonba atomikoak eztanda egin zuen unean ateratako argazki bat, eta ezkerrean Erdi Aroko ezpata bat. Mari goibel zegoen. Salba nazazu, arren! esan zidan malko garatz bat eroritzen zitzaion bitartean. Ikuspegi honek hasiera batetan txundituta utzi ninduen baina berehala elkarrizketari ekin nion:

*"Magia
negra"
Magritte*

Kaixo Mari, zergatik zaude kopetilun?

- Nola esan dezakezu hori? Bistan dago, zuek gizakiak antzinako ideiak ahazten jaioak zaretela, eta ez zaizuela ajola kondairan zehar egon diren herriek lagatu duten kultur ekarpenik edo beste gizarte garaikideek sortutako munduen etorkizuna.

- Ez zaitut ulertzen andere, zer dela eta esaten didazu halako egozpena?

- Jakina, ulertzen ez duzulakoan nago, bestela museo batera ez zinen etorriko.

- Dena gizon, dena, museo batean gizarte ezberdinen lekukoak daude, baina denak nahastuta eta bere jatorritik eta sustraiatik erbesteratuak. Zer zentzu dauka nik Erdi Aroko ezpata baten ondoan egoteak, eta are gutxiago Bigarren Gerrate Mundialan amaieran gertatu zen gertakari tamalgarri harekin? Niretzat argazki honen ondoan egotea irain bat da. Nik adierazten duten mundua, bonba atomikek irudikatzen duen mundu ikuspegia oso bestelakoa da, gehiago esango nuke erabat kontrajarriak dira. Errespeto falta handi bat dela diotsut. Edifizio batean gizakiak egin dituen aurkikuntza eta berrikuntza guztiak elkartzea, nahiz eta sailkatua antolatu, gizarte bakoitzak osatu duen errealitatea murriztea eta aldatzea iruditzen zait.

- Beno beno, horrela bada, zergatik ez didazu zu sortu zintuen gizakiaren irudikapen eta azalpen labur baina mamitsu bat esaten?

- Kontuz gero, giza kolektibo bat bizitzeko sortu duen gizartea inoiz ezin da laburpen baten bidez azaldu. Alegia ez litzateke nahikoa izango azterketa sakon bat egitea, bakarrik gizartea sortu zuen ingurune berdinen biziz jakingo genuke zehatz mehatz nolako sistema zeukaten.

- Tira, ez jarri hain filosofo, zeren azken finean zu mito soil bat bakarrik zara.

- Gizajoa, zure gizarte zoragarri honek, edo edozein mendebaldeko gizarte aurrera-koiak, mitoak ez daukazuelakoan zaudete. Gizonak bere errealitatea mitoen bidez apaintzen du. Gizakiak beti ereduena bila dabil, zeren mitoa azken finean giza orekaren euskarri modura jokatzen du, pertsonaren mugatasunaz ahazteko edo gainditzeko tresna besterik ez da. Mito horiek imitatuz irudizko arlo batean, berezko nortasuna gainditzen da. Egunerokotasunaren inertzia bizitasunaz argitzeko mitoak beharrezko bilakatzen dira.

- Zientzilarien azkeneko aurkikuntzak berriro erlijioa eta zientzia elkartzen hasi dira, unibertsoaren zirrikitu guztietan orden bat ikusten baitute. Alegia arrazoi bat aurkitzen dela Kosmoan gertatzen diren gertakari guztientzat, pentsatzekoa halmena duen ente bat bezela irudikatzen dutela. Arrazonamendua, eta bost zentzuen bidez sortutako errepresentazioa, gizakiaren kanpo dagoen munduan berdina dela ziurtatzea beha-

rrezko mito bat da. Unibertsoaren antropomorfizazioaren aurpegi berri baten aurrean aurkitzen gara.

Demokrazia, berdintasuna eta giza duintasunaren inguruan sortu den mendebaldeko zibilizazio honetan eraikitzeke garaian, Jesusen jarduera eta pentsamoldea eskuratu ditu eredu bezela.

Azken finean, antzinako kristau balore horiek eta psikologia modernoak jorratzen dituen jokabide ereduak, oso antzekoak dira.

Nere sortzaileak berriz, Naturaren izatearen azpian izpiritu anitzen jardueran ispilua besterik ez dela uste zuten. Alegia gauza guztiak mugitzen zituena izpirituak zirela, eta haien artean nagusienetakoak arbasoak zirela. Ingurune guztiaren bizitza arimaren ekintzen bidez burutzen zen.

- Beraz zure gizarte gaurkoa baino askoz atzeratuagoa zegoen.

- Ez uste, ohartu behar zara gizarte bakoitzaren mundu ikuspegian hizkuntzaren eraginkortasuna oso garrantzitsua dela. Garai batean bakarrik izakiak eta natur ingurunean ikusi entzun edo ikuitu egin zitezkeen gertakariak eta gauzak zirela kosmosia bat sortzerako unean abiapuntu bakarra. Gaur berriz, hitz askok teknika eta ekonomian daukate berezko jatorria, eta horiek suposatzen du zuek sortzen duzuen errealitatea teknika eta ekonomiak baldintzatzen dituela. Beraz zuek mundua ezagutzeko modua aurreneko gizarteak sortu dituzten errealitateak baino hobea dela harrokeria hutsa delakoan nago. Gizarte bakoitza ezagutzen duenaren esklabu da.

Kontuan hartzen badugu Naturari behar diogun begirunea, antzinako gizarteak gaurkoa baino askoz aurreratuago zeuden izadiarekin lotura mantendu zutelako. Gaurko gizakia, ordea, naturatik aldendu egin da, gauza eta makina kontzeptoen inguruan sortu den ikuspegi mekanikoa, eragin izugarria dela eta. Guk ingurunea izaki bizi sakratu baten antzera ikusten genuen eta gizona bere zati sakratu bat besterik ez zen beraz abereekin eta naturako beste edozerekin elkartuta zegoen. Ekolojiak, naturarekiko maitasuna bereskuratzeko jabetze lanetan ari da, gizakia naturaren zati bat dela azalduz. Eta gaurko zibilizazioaren etorkizuna naturaren errespetoan dagoela azpimarratzen du.

Gizaki modernoaren mito mekanikoen naturatik ezezik gizonaren izpirituatik ere aldendu du, gehiago esango nuke gizonaren gizatasuna arlo garrantzitsu bat galtzeko zorian utzi du. Natura, eta Gizakiaren ezaugarri bereizgarriena beti elkarrekin joan dira. Gauzak asmatzen hasi zenean hasi zen urruntzen naturatik, eta ohartu orduko izpirituak ere ahaztuta zeukan. Mekanizazioak, kondairaren norabidea Arrazionalismora bultzatu du, beste gizatasunen ezaugarriak baztertuz. Arteak, Erlijioa, Literatura, e boluzio honetan galtzaileak izandu dira. Gizona, sentimenduak gainditzeko grina honetan, autoalienatzen iritsi da, zeren dibinitatea eta naturarekin batzen zuena izpirituak alegia, galduta zeukan, arrazoiaren nagusitasuna zelarik aitzakia bakarra. Zure garaikideen asmakun-

tza nabarmena, antzinako kulturekiko, teknika eta zientzia binomian arabera sortu den mundu mekaniko-arrazional-krematistikoa da, eta hortik kanpora ezer gutxi eskaintzen du, zeren giza eskubideak, ondasun gizartea, demokrazia, ez dira jatorriz mendebaldeko ekarpena, baizak eta erlijioen profanizaziaren ondorio miresgarria.

- *Beno, sentitzen dut, baino anka egin behar dut, zure jakituriak harrituta, utzi nau eta laster hemen izango naiz elkarriketa jarraitzeko.*

- *Bai, agur, eta hurrengo arte.*

NIKOLAS ALBIZU IRASTORZA

